

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่องการสื่อสารความเชื่อจากสัญญาณในพิธีกรรมของศิลปินพื้นบ้านละครชาตรีทุ่งตึก จังหวัดจันทบุรี ผู้วิจัยดำเนินการทบทวนแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเห็นแนวทางในการดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย การวิเคราะห์ผลการวิจัย และนำไปสู่การอภิปรายผลการวิจัย โดยแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ผู้วิจัยเลือกมาประกอบการศึกษา ประกอบด้วยแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. แนวความคิดที่เกี่ยวกับงานวิจัย
 - 1.1 ความรู้เกี่ยวกับละครทุ่งตึกจันทบุรี
 - 1.2 แนวคิดการสื่อสารความเชื่อ
2. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย
 - 2.1 ทฤษฎีหน้าที่นิยามว่าด้วยหน้าที่ของศาสนา และพิธีกรรม
 - 2.2 ทฤษฎีการใช้สัญลักษณ์ และการตีความ
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวความคิดที่เกี่ยวกับงานวิจัย

1.1 ความรู้เกี่ยวกับละครทุ่งตึกจันทบุรี

ความรู้เกี่ยวกับละครทุ่งตึกจังหวัดจันทบุรี ตามแนวทางการศึกษาของประภาศรี ศรีประดิษฐ์ (2545) พบว่า ละครทุ่งตึกมีประวัติความเป็นมาอันยาวนานหลายชั่วอายุคน โดยนายทิม ภาคกิจ เป็นผู้สืบทอดจากครูขุนทอง ซึ่งเป็นครูคณะละครชาตรีแสดงละครเร่ที่ล่องเรือมาจากภาคใต้ และได้แต่งงานกับหญิงชาวจันทบุรี คือ นางซ้อย ภาคกิจ ละครทุ่งตึกจึงถือกำเนิดตั้งแต่ปีพ.ศ. 2470 การสืบทอดการแสดงละครชาตรีมี 2 ลักษณะคือ ลักษณะที่เป็นเรือญาติ และมีไช้เรือญาติ ทั้งนี้ความรุ่งเรืองในการสืบทอดกลับพบว่า เกิดขึ้นมากที่สุดในกลุ่มที่มีไช้เรือญาติของคณะละครโดยตรง ซึ่งคณะละครที่มีไช้เรือญาตินี้เองเป็นกลุ่มที่เรียนรู้แบบครูลูกพักจำ อธิบายได้ว่า ลักษณะดังกล่าวอาจจะเรียนรู้การแสดงผ่านครูละครเพียงนัดเดียว ที่เหลือก็อาศัยทักษะการจดจำ และต่อยอดคิดค้นการแสดงเพื่อเอาใจผู้ชมจนกลายเป็นที่นิยมจวบจนปัจจุบัน

ละครทุ่งตึกจังหวัดจันทบุรีมีการกระจายตัวของคณะละคร และศิลปินในอำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ฝั่งที่ถูกตัดผ่านจากการไหลของแม่น้ำจันทบุรีลงสู่ทะเล คือ ฝั่งบ้านชำห่าน อำเภอแหลมสิงห์ และฝั่งบางกะไชย อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี รูปแบบการแสดงนั้นมีข้อแตกต่างที่ว่า ละครทุ่งตึกฝั่งชำห่าน อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรีมีรักษารูปแบบ และขนบธรรมเนียมการแสดงที่ยึดถือแบบแผนดั้งเดิม ในขณะที่ฝั่งบางกะไชยมีการประยุกต์รูปแบบการแสดงที่ทันสมัย โดยการประยุกต์การแสดงร่วมกับลิเก การร้องเพลงลูกทุ่งผสมผสาน เพื่อให้เกิดความเข้าใจผู้วิจัยจึงอธิบายการกระจุกตัวของศิลปินละครทุ่งตึกในจังหวัดจันทบุรีประกอบ ดังภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 การกระจุกตัวของศิลปะละครเท่งตึก 2 ฝังบ้างอเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

หมายถึง คณะละครเท่งตึก

จากภาพแสดงการกระจุกตัวของคณะละครเท่งตึกในเขตอำเภอลดมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี ซึ่งละครเท่งตึกฝังบางกะไชย อำเภอลดมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี มีความหนาแน่นของคณะละครเท่งตึกมากกว่าฝังบ้างห่าน อำเภอลดมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี เนื่องจากฝังบ้างห่านมีการสืบทอดโดยตรงจากครุฑภูมิภาคกิจ โดยคณะที่ยังคงตั้งอยู่ในปัจจุบันที่สืบทอดมาจากครุฑภูมิภาคกิจ โดยตรงคือ คณะส.บัวน้อย แต่ความนิยมละครเท่งตึกกลับพบมากกว่าในกลุ่มนักแสดงละครเท่งตึกฝังบางกะไชย โดยนักแสดงละครเท่งตึกกลุ่มบางกะไชยนี้ได้ประยุกต์การแสดงเข้ากับลิเก และมีนักแสดงบางคนเป็นนักแสดงลิเกมาก่อนจึงนำศิลปะการแสดงลิเกเข้ามาแสดงร่วมกับละครเท่งตึก

อย่างไรก็ตาม ละครเท่งตึกเป็นสื่อการแสดงที่ใช้ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อ เช่นการแก้บนในลักษณะต่าง ๆ ตามวิถีชีวิตของชาวจันทบุรี ได้แก่ การแก้บนเกี่ยวกับการขายที่ผลประกอบการธุรกิจสวนผลไม้ได้ผลกำไรในปีนั้นๆ การทำนาทุ่ง การแก้บนเกี่ยวกับการเลื่อนยศ เลื่อนตำแหน่ง การสอบเข้า สิ่งที่น่าทึ่งให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน คือ การแก้บนให้กับเจ้าที่ผู้ปกป้องรักษาท้องทะเล ด้วยเหตุที่อำเภอลดมสิงห์มีสภาพภูมิประเทศเป็นชายฝั่งทะเล ผู้คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพชาวประมง การเดินเรือเพื่อออกหาปลาจับสัตว์ทะเล แต่ครั้งจึงเป็นความเสี่ยงกับชีวิต บ่อยครั้งที่เจอคลื่นลมแรงก็จะบนบานศาลกล่าว ว่า ถ้ากลับมารอดปลอดภัยก็จะถวายเจ้าพ่อ เจ้าแม่ด้วยละครเท่งตึก เรียกได้ว่า ละครเท่งตึกเป็นสื่อที่มีคุณค่าทางจิตใจของผู้ว่าจ้างที่ทำหน้าที่แสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนยังเป็นสื่อที่ทำหน้าที่ให้ความบันเทิงเอาใจผู้ชมจากอดีตจนปัจจุบันเสมอมา สำหรับชื่อ “เท่งตึก” เป็นการตั้งชื่อละครชาตรีตามเสียงความเด่นชัดของกลอง ซึ่งศิลปินนักแสดงให้ชื่อว่า “กลองตึก” ถือเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการแสดงละครเท่งตึก แม้ว่ายุคสมัยเปลี่ยนโดยนำเครื่องดนตรีไทยแบบอื่นมาประกอบวงการแสดงก็ตาม นับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2470 รูปแบบการแสดงได้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มี 3 แบบ คือ แบบดั้งเดิม แบบพันทาง คือ ผสมลิเก และแบบประยุกต์คือ ผสมวงดนตรี

สตรี และทางเครื่อง และการแสดงลิเกได้เข้ามามีบทบาทในชุมชน องค์ประกอบที่สำคัญในการแสดงละครเท่งตึก ได้แก่ โรงละครที่สามารถชมได้ทั้ง 3 ด้าน ฉากประกอบการแสดงใช้ภาพวาดที่เป็นผืนป่า และห้องพระโรง มีเตียงหรือตั่งวางไว้ตรงกลาง ส่วนด้านหลังฉากจึงเป็นเสมือนพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่นอกจากศิลปินนักแสดงจะใช้ไหว้ครูแล้ว ยังเป็นที่บวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใช้บอกกล่าวครูละคร เพื่อให้การแสดงแต่ละครั้งผ่านไปด้วยดีไม่ติดขัด และผู้ชมนิยมชมชอบดูจนจบเรื่อง สำหรับเนื้อเรื่องที่ใช้แสดงมีทั้งแนวจักร ๆ วงศ์ ๆ และแนวสมัยใหม่ที่นำมาจากนวนิยาย และละครวิทยุ หรือโทรทัศน์ เครื่องดนตรีที่ใช้แสดงอย่างที่บอกในตอนแรกว่าสิ่งที่ขาดไม่ได้คือ กลองตึก นอกจากนั้นก็จะมี กรับฉิ่ง โทน ฉาบ ประกอบการให้จังหวะร้อง และรำ บางครั้งก็จะนำระนาด และกลองชุดเข้ามาใช้บรรเลงการแสดงผสมด้วย ลำดับการแสดงประกอบด้วย 4 ส่วน คือ กล่าวคำบูชา โหมโรงดนตรี รำก่อนการแสดง และการแสดงละครเพื่อการแก้บน ซึ่งจะมีทั้งครบทั้ง 4 ส่วน

รูปแบบ คือ การร้องไหว้เจ้า การรำถวายมือ การรำคุณครู และการรำซัดชาติ ซึ่งการรำคุณครู และการรำซัดชาติจะใช้แสดงเพื่อความบันเทิง การแสดงละครเท่งตึกเริ่มจากตัวละครเกือบทุกตัวออกมาร้องรำแนะนำตนเอง จากนั้นจึงดำเนินเรื่องเป็นฉากสั้น ๆ และรวดเร็วต่อเนื่องกันไปจนจบการแสดง ตัวละครแต่ละตัวร้องเป็นต้นเสียง พร้อมรำทำบท รับผิดชอบลูกคู่หลังโรง ระหว่างนั้นตัวละครรำซัดทำ และเจรจาข้อความ การแต่งกายจะยืนเครื่องพระ-นาง โดยในอดีตนิยมใช้ผู้หญิงเป็นตัวละครเอกเสียส่วนใหญ่ ซึ่งรับบททั้งพระเอก และนางเอกส่วนผู้ชายนอกจากจะเป็นนักดนตรี ถ้ารับบทนักแสดงก็จะรับบทเป็นตัวตลกที่ใช้เรียกคนดูให้สนใจอยู่ชมละครจนจบเรื่อง เป็นบุคคลที่ต้องมีความสามารถในการสร้างมุกตลก เรียกได้ว่า ละคร เท่งตึก เป็นละครที่เป็นพื้นที่สำหรับผู้หญิง แต่ปัจจุบันผู้ชายก็เข้ามามีบทบาทในการแสดง และเป็นเจ้าของคณะละครที่มีชื่อเสียงด้วยกัน

การศึกษาความรู้เกี่ยวกับละครเท่งตึกจังหวัดจันทบุรีเพื่อสร้างความเข้าใจ โดยทำความเข้าใจธรรมชาติของละครชาตรี ที่ชาวจันทบุรีเรียกว่า ละครเท่งตึก จากระยะเวลาการกำเนิดละครเท่งตึกจังหวัดจันทบุรีกว่า 100 ปี วัฒนธรรมกลุ่มย่อยโดยเฉพาะกลุ่มคณะละครเท่งตึก จึงสร้างบทบาทปฏิบัติการอบรมเพาะลูกศิษย์จากรุ่นสู่รุ่นหล่อหลอมจนกลายเป็นความเชื่อที่นำไปสู่การประกอบพิธีกรรมตอบสนองความเชื่อในกลุ่มศิลปินละครเท่งตึกดังจะได้นำเสนอต่อไปในหัวข้อการสื่อสารความเชื่อ และแนวความคิดเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรม

1.2 แนวคิดการสื่อสารความเชื่อ

การสื่อสารความเชื่อ ยังคงเป็นการสื่อสารที่มีองค์ประกอบได้แก่ ผู้ส่งสาร สาร ช่องทางสื่อ และผู้รับสาร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเข้าใจต่ออารมณ์ความรู้สึกที่ผู้ส่งสาร และผู้รับสารให้ความผูกพันต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยปราศจากเงื่อนไข การสื่อสารความเชื่อดังกล่าวจึงมีเนื้อหาของสารที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยช่องทางการสื่อสาร คือ การสร้างพิธีกรรม หรือกิจกรรมเพื่อตอบสนองความเชื่อ โดยผลกระทบของการสื่อสารจะสร้างความมั่นคงทางจิตใจ หรือสำนึกร่วมจากการประกอบพิธีระหว่างตัวผู้ส่งสาร และผู้รับสาร หรือภายในความรู้สึกมั่นคงทางจิตใจของผู้ส่งสาร และตัวผู้รับสารเอง กล่าวคือ การสื่อสารความเชื่อมีพื้นฐานจากการสื่อสารภายในบุคคล (Intrapersonal communication)

งานวิจัยของรัชนีชีวาต์ ตันตกุลวรา (2561) ยืนยันแนวความคิดการสื่อสารความเชื่อโดยมีรายละเอียดตามองค์ประกอบการสื่อสารที่ว่า การสื่อสารความเชื่อยังคงเป็น กระบวนการสื่อสารความเชื่อ เป็นกระบวนการที่มีองค์ประกอบ ได้แก่ ผู้ส่งสาร (sender or source) เนื้อหาสาร (message) ช่องทางการสื่อสาร (channel) ผู้รับสาร (receivers) และผลกระทบจากการสื่อสาร (effect) หรือเรียกกระบวนการสื่อสารนี้ว่า S-M-C-R-E ทั้งนี้ การสื่อสารจึงอธิบายได้ว่าเป็นกระบวนการที่ประกอบด้วย ผู้ส่งสารทำการส่งสารผ่านสื่อไปยังผู้รับสาร และมีผลกระทบต่อสื่อสารในแต่ละเรื่องตามวัตถุประสงค์ ขณะเดียวกันการสื่อสารความเชื่อของศิลปะการแสดงพื้นบ้านละครชาตรีเท่งตุ๊กจึงเป็นกระบวนการที่มีศิลปินนักแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊ก หรือผู้ว่าจ้างคณะละครในฐานะผู้ส่งสารแสดงการรำรำ มีบทบาทเจรจาหรือ การแสดงความรู้สึกผ่านท่าทางกริยาต่าง ๆ เรียกว่า สาร หรือเนื้อหา ผ่านช่องทางการสื่อสารในทีนี้คือวาระโอกาสที่ศิลปะการแสดงพื้นบ้านละครชาตรีเท่งตุ๊กจะได้ทำการแสดง หากเป็นการสื่อสารความเชื่อก็จะเปิดโอกาสให้ละครชาตรีเท่งตุ๊กแสดงตามศาลเจ้าบริเวณหน้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์รูปเคารพต่าง ๆ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำสถานที่นั้น ๆ เช่น สวนผลไม้ รวมทั้งงานไหว้ครูประจำปีของศิลปินคณะต่าง ๆ ไปยังเทพเจ้า หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในฐานะผู้รับสาร ทั้งนี้ล้วนเชื่อว่าผลกระทบจากการสื่อสารคือความมั่นคงทางด้านจิตใจ โดยรายละเอียดพอสรุปตามองค์ประกอบ มีดังนี้

1. ด้านผู้ส่งสาร

องค์ประกอบด้านผู้ส่งสารความเชื่อศิลปะการแสดงพื้นบ้านละครชาตรีเท่งตุ๊ก คือ ศิลปินนักแสดงเป็นผู้ส่งสารศิลปินนักแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊ก สามารถพิจารณาได้จาก ชีวิต ผลงาน และการประสบความสำเร็จของศิลปิน บทบาทของศิลปิน และทักษะการส่งสารของศิลปิน โดยชีวิต ผลงาน และการประสบความสำเร็จของศิลปินผู้มีวิธีการพัฒนาความสามารถของตนเองจนกระทั่งกลายเป็นศิลปินชั้นครู เป็นที่ยอมรับในกลุ่มศิลปินและมีผลงานที่เป็นเอกลักษณ์ของตนในกระบวนการสื่อสารความเชื่อความสำคัญจึงอยู่ที่ศิลปินอาวุโสหรือศิลปินชั้นครู เป็นบุคคลที่คลุกคลีกับละครชาตรีเท่งตุ๊กมาเกือบทั้งชีวิต ศิลปินละครชาตรีเท่งตุ๊กอาวุโสเป็นบุคคลที่ยึดถือธรรมเนียมแต่โบราณเป็นบุคคลที่เชื่อว่าการนับถือครู หรือเทพเจ้าด้านการละครจะทำให้มีชีวิตการเป็นนักแสดงละครก้าวหน้า และเจริญรุ่งเรือง รวมทั้งเป็นบุคคลผู้สืบทอดความเชื่อจากศิลปินชั้นครูผู้ล่วงลับไปแล้วในขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่คณะนักแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊กพึงยึดถือ และนำไปปฏิบัติ

2. ด้านสาระเนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อ

สาระเนื้อหาความเชื่อเกี่ยวกับศิลปะการแสดงพื้นบ้านละครชาตรีเท่งตุ๊กที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อนั้น จะแสดงในงานพิธีแก้บนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เนื้อหาสาระที่ปรากฏในงานแก้บน หรือการแสดงถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ลำดับการแสดงเพื่อการแก้บนนั้น มี 9 ขั้นตอน ได้แก่ พิธีไหว้ครู พิธีลาเครื่องบูชาครู การไหว้เจ้า การโหมโรง การร้องไหว้เจ้า การรำถวายมือ การรำคุณครู การรำชุดชาตรี โดยแต่ละพิธีการแสดงนั้นจะปรากฏเนื้อหาสาระการแสดงละคร 2 ลักษณะ คือ อัจฉินสาร เนื้อหาสาระที่ปรากฏออกมาในลักษณะการใช้กิริยาอาการต่าง ๆ การแสดงอารมณ์ท่าทางการรำรำละครชาตรีเท่งตุ๊ก และสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในการประกอบพิธีกรรมเพื่อการแก้บน และัจฉินสาร เนื้อหาสาระที่ปรากฏออกมาในลักษณะใช้ถ้อยคำที่เป็นบทหรือ คำพูด ตลอดจนตัวอักษรโดยการเขียนคำประพันธ์ คำร้องลักษณะ

ต่าง ๆ ที่ใช้ขณะทำการแสดง เช่น พิธีไหว้ครู เป็นธรรมเนียมปฏิบัติเพื่อแสดงความกตัญญู ความเคารพ นับถือ และรำลึกถึงครูอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาการศึกษาแสดงละครชาตรี

อวัจนสารในพิธีไหว้ครู ประกอบด้วยเครื่องบูชาครู ได้แก่ ดอกไม้ หรือพวงมาลัย 1 พวง รูป เทียน หมากพลู บุหรี่ เหล้า เงินกำนัน วางไว้ใต้อ่างน้ำ เครื่องประดับศีรษะ ได้แก่ ชฎา และมงกุฎ เครื่องดนตรีประกอบการแสดง เช่น โทน กลองตุ๊ก ฉิ่ง ฉาบ และกรับมาวางรวมกันไว้บริเวณกลางห้องแต่งตัว นอกจากนี้ยังหมายถึง ทำรำประกอบการแสดงความรู้สึกต่าง ๆ โดยเฉพาะทำรำ 12 แม่บท

วัจนสารในพิธีไหว้ครูละครชาตรีเท่งตุ๊ก จะสวดคาถาบูชาครู โดยกล่าววณะโม 3 จบ รำลึกถึงคุณ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แล้วจึงกล่าวบทหรือรำสรรเสริญพระคุณครู และเทพเจ้า

3. ด้านช่องทางการสื่อสารความเชื่อ

ด้านช่องทางการสื่อสารความเชื่อของศิลปะการแสดงพื้นบ้านละครชาตรีเท่งตุ๊กนั้นจะ ดำเนินการบริเวณสถานที่บนบานศาลกล่าวของเจ้าภาพ และสถานที่ตั้งของศาลเจ้า หรือองค์เทพที่ผู้ บนบานเชื่อว่าเทพเจ้าโปรดละครชาตรีเท่งตุ๊ก ช่องทางการสื่อสารละครเท่งตุ๊กในจังหวัดจันทบุรี จึง หมายถึง สถานที่ หรือพื้นที่การแสดงละครเท่งตุ๊ก ได้แก่ การแสดงถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำปีบริเวณ ศาลเจ้า วัด หรืองานบุญกุศล การแสดงถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามพื้นที่เกษตรกรรม และการประกอบธุรกิจ การแสดงที่บ้านเจ้าภาพทั้งงานมงคล และงานอวมงคล

4. ด้านผู้รับสาร

ผู้รับสารหรือผู้ชมละครชาตรีเท่งตุ๊กเป็นบุคคลที่มีประสบการณ์ด้านความเชื่อ ที่มีต่อสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์เฉกเช่นเดียวกับศิลปินผู้แสดงละครชาตรีเท่งตุ๊ก จึงมีบทบาทหน้าที่ผูกขาดการว่าจ้างให้ละคร ชาตรีเท่งตุ๊กไปแสดงถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กรณีที่ตนประสบผลสำเร็จจากเรื่องที่ขอ หรือได้บนบานศาล กล่าวเอาไว้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ท่านนั้น ๆ ทั้งในรูปแบบเทพเจ้า วิญญาณบรรพบุรุษ วิญญาณเจ้าที่ เจ้าทาง เจ้าป่า เจ้าเขา ปู่-ย่า เจ้าที่ หรือตา-ยายเจ้าที่ ภายใต้พื้นฐานที่เชื่อว่า บุคคลดังกล่าวโดยเฉพาะอย่างยิ่ง บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วนิยม หรือโปรดละครชาตรีเท่งตุ๊กมากเมื่อครั้งยังมีชีวิต ผู้รับสารความเชื่อ ละครชาตรีเท่งตุ๊ก ในที่นี้จึงหมายถึง “ผู้ว่าจ้าง” ให้ละครชาตรีเท่งตุ๊กไปแสดงตามที่ต่าง ๆ ให้กับสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ชม ผู้ว่าจ้างละครชาตรีเท่งตุ๊กนั้นจึงเป็นบุคคลที่มีฐานะปานกลางไปจนถึงระดับร่ำรวย ผู้ว่า จ้างในฐานะผู้รับสารความเชื่อเกี่ยวกับละครชาตรีเท่งตุ๊กจึงจำแนกได้ตามลักษณะของการว่าจ้างไป แสดงตามสถานที่งานต่าง ๆ ได้แก่ ผู้ว่าจ้างงานแก้บนทั่วไป ผู้ว่าจ้างประเพณีเจ้าของสวนหรือเกษตรกร ผู้ว่าจ้างประเพณีเจ้าของอาชีพประมง และผู้ว่าจ้างประเพณีงานมงคล และงานอวมงคล

5. ด้านผลกระทบการสื่อสารความเชื่อ

การสื่อสารความเชื่อ เป็นกระบวนการที่ทั้งตัวผู้ส่งสาร คือ ศิลปินนักแสดงละครชาตรีเท่งตุ๊ก และผู้รับสาร คือ ผู้ว่าจ้างละครชาตรีเท่งตุ๊กล้วนมีความเชื่อว่าละครชาตรีเท่งตุ๊กนั้นเป็นสื่อกลางที่ สามารถสื่อสารไปยังสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนให้ความเคารพนับถือ ความเชื่อผูกพันเชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึง เป็นประสบการณ์ความเชื่อร่วมกันว่า เมื่อนำละครชาตรีเท่งตุ๊กไปแสดงให้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนให้ความ เคารพนับถือแล้วจะนำมาซึ่งการประสบความสำเร็จตามที่ตนทั้งนักแสดงศิลปินละครชาตรีเท่งตุ๊ก และ ผู้รับสารในฐานะผู้ว่าจ้างละครชาตรีเท่งตุ๊กไปแสดงตามวาระโอกาสต่าง ๆ โดยเฉพาะงานแก้บนรำ ถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์เมื่อได้รับผลตอบแทนจากสิ่งที่พึงปรารถนา การสื่อสารความเชื่อของศิลปะการแสดง

พื้นบ้านละครชาตรีแห่งตึกจึงเกิดผลกระทบใน 2 ลักษณะ คือ ผลกระทบด้านความมั่นคงทางจิตใจ และผลกระทบด้านความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยชิ้นนี้เป็นเพียงการศึกษาการสื่อสารความเชื่อในมิติศิลปวัฒนธรรม แนวคิด การสื่อสารความเชื่อดังกล่าวของวังจันทน์ชีวาต (2561) ที่ค้นพบจึงเป็นพื้นฐานการศึกษาสร้างกรอบความคิดการวิจัยการสื่อสารความเชื่อในกลุ่มศิลปวัฒนธรรมแห่งตึก และนำไปสู่การอภิปรายผล

2. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

2.1 ทฤษฎีหน้าที่นิยามว่าด้วยหน้าที่ของศาสนา และพิธีกรรม

นักทฤษฎีสังคมวิทยาที่อธิบายความเป็นหน้าที่ของศาสนาที่สำคัญ คือ Durkheim (1954) จากงานประพันธ์ที่ชื่อว่า The Elementary Forms of the Religious life โดยผู้วิจัยให้ความหมายว่า องค์ประกอบรูปแบบของศาสนาเพื่อการดำรงชีวิต ซึ่ง ศาสนา คือ ส่วนหนึ่งของชีวิต คือวัฒนธรรมที่ประกอบสร้างจากความเชื่อที่ทำให้ความเชื่อดังกล่าวถูกจัดระเบียบจนกระทั่งเป็นระบบศาสนา เรียกได้ว่า ศาสนา คือ ระบบความเชื่อ และหลักปฏิบัติ ซึ่งแยกแยะระหว่างความศักดิ์สิทธิ์ และความเลวร้าย ทั้งนี้เนื่องจาก ความศักดิ์สิทธิ์ คือที่มาของระบบความเชื่อ ค่านิยม จารีต ประเพณี และบรรทัดฐานที่สังคมยอมรับว่าดีงาม และถูกต้อง ศาสนาจึงเป็นพลังสำคัญในการสร้างความสมานฉันท์ สำนึกร่วม ด้วยการเป็นกลไกสำคัญในการควบคุม รักษากฎ กติกา และความเป็นระเบียบของสังคม ซึ่งศาสนาในเชิงหน้าที่นิยามจำแนกออกเป็น 3 ด้าน คือ (1) ศาสนา มีหน้าที่ให้คำอธิบาย ซึ่งเป็นสิ่งที่สติปัญญามนุษย์กล่าวหา (2) ศาสนา มีหน้าที่ให้ความเข้มแข็งต่อจิตใจ โดยเฉพาะในยามวิกฤต เช่น เจ็บป่วย หรือเผชิญกับวาระสุดท้ายของชีวิต และ (3) ศาสนาสร้างความรู้สึกเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

นอกจากนี้ ศาสนาในเชิงหน้าที่นิยามยังสามารถเปรียบเทียบได้กับอวัยวะสำคัญต่าง ๆ ของการดำรงชีวิตของมนุษย์ และมีการทำงานที่ประสานสอดคล้องกลมกลืนโดยศาสนามีหน้าที่ต่อการอยู่รอดของสังคม 3 ประการ คือ

ประการแรก ศาสนาช่วยให้ระบบความหมายแก่การดำรงอยู่ของแบบแผนการดำเนินชีวิตทางสังคม ทำให้เกิดการบูรณาการทางสังคม โดยผ่านแบบแผนทางวัฒนธรรม และประเพณีต่าง ๆ ที่มีบ่อเกิดมาจากความเชื่อทางศาสนา

ประการที่สอง ศาสนาช่วยสร้างความชอบธรรมให้กับโครงสร้างการจัดสรรอำนาจในระบบของสังคมที่เป็นอยู่ ทำให้คนในสังคมยอมรับกับระบบการปกครองนั้นโดยมีคิดที่จะต่อต้านทำลาย ในขณะเดียวกันหากระบบการปกครองดังกล่าวขาดเสถียรภาพความเชื่อทางศาสนาก็อาจได้รับการตีความหมายใหม่ เพื่อใช้สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมเพื่อคลี่คลายไปสู่ระบบที่มีเสถียรภาพมากกว่าเดิม

ประการที่สาม ศาสนาเป็นบ่อเกิดแห่งพันธะทางจริยธรรม ตามที่บุคคลในสังคมพึงปฏิบัติต่อกันอันนำมาซึ่งการอยู่ร่วมกันโดยสันติสุข ไม่ก่อให้เกิดการเบียดเบียนทำร้ายทำลายซึ่งกันและกัน ยิ่งแต่ความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

การทบทวนแนวความคิดดังกล่าวจึงให้ความสำคัญกับสังคมวิทยาศาสนา โดยบุญลือ วันทา ยนต์ (2553) และอุดมพร ชันไพบูลย์ (2562) ตั้งคำถามกับการศึกษาสังคมวิทยาศาสนาว่า เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคมอย่างไร นั่นคือ ทั้งศาสนาและสังคมเข้าไปเกี่ยวข้องซึ่ง

กัน และกันอย่างไร ศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคมในรูปแบบวิธีใด ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างสังคมและศาสนาที่เรียกว่า สังคมวิทยาศาสนา (Religious Sociology) มีลักษณะ 5 ประการคือ

1. สังคมวิทยาศาสนาแสดงความเกี่ยวข้องกันระหว่างสังคมกับเรื่องศาสนา ต่างก็เป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อกันและกัน ระหว่างสังคมและศาสนา ดังจะเห็นได้จากอิทธิพลต่อสังคมที่มีต่อกระบวนการทางศาสนา และสภาวะทางศาสนาที่มีต่ออิทธิพลของสังคม เช่น การสร้างความหวังให้กับสังคม การพึ่งพาสังค์คีลพิธีกรรมที่พึ่งพาหมอรักษาให้หายได้ ความวุ่นวายของโลกเมื่อสังคมขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกันก็จะทำให้มีผู้สร้างระบบศาสนา หรือคติความเชื่อใหม่ขึ้นมา

2. สังคมวิทยาศึกษาถึงโครงสร้างของสังคม และสถาบันทางศาสนา ศาสนาธรรมชาติกับสถาบันทางศาสนา หรือสถาบันต่าง ๆ ในสังคมกับสถาบันทางศาสนา เช่น การยอมรับปรากฏการณ์ธรรมชาติในรูปของสภาวะเหนือธรรมชาติ อันเป็นความเชื่อที่มีปรากฏการณ์อยู่ในสังคมของชนบางวัฒนธรรม หรือปรากฏอยู่ในสังคมอนุวัฒนธรรม (Subculture) การนับถือฤกษ์ ยาม การทรงเจ้า ของคนบางกลุ่มอยู่ในสังคมที่ยอมรับปรากฏการณ์ที่เกี่ยวกับกาลเทศะ อันเป็นปรากฏการณ์ที่ไร้เหตุผล การวางผังเมือง โดยอิทธิพลของศาสนาแฝงอยู่ในรูปแบบของการวางดวงชะตาเมือง การวางศิลาฤกษ์ ฌ ศาลหลักเมืองต่าง ๆ การจัดตั้งศาลพระภูมิ ศาลเทพารักษ์ ศาลท้าวมหาพรหม เป็นที่ยอมรับนับถือของคนบางสังคม โดยจัดให้เหมาะสมกับสภาพการยอมรับนับถือของบุคคลเพื่อส่งเสริมความมั่นคงทางด้านจิตใจผู้นับถือ การประกอบธุรกิจประจำวันของคนบางจำพวก เช่น กิจกรรมของชาวเกาะ Trobian ประกอบอาชีพชาวประมงก่อนออกจับปลาจะทำพิธีกรรมต่าง ๆ ตามบรรพบุรุษที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมา (Malinowski, 1954)

3. สังคมวิทยาศาสนาศึกษาปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อการจัดรูปแบบ และนโยบายทางศาสนา เป็นการศึกษาสังคมด้านต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อศาสนาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ค่านิยมทางเพศ สถานภาพกลุ่มประชากร ข้อห้ามทางศาสนาบางศาสนาที่ปรากฏในบางสังคมสำหรับบุคคลบางประเภท เช่น วรรณะในอินเดีย มีการห้ามคนวรรณะศูทรศึกษาคัมภีร์พระเวท การแต่งงานกับคนต่างศาสนา ข้อห้ามด้านเผ่าพันธุ์ ลำดับชนชั้น ด้านฐานะทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะระบบเศรษฐกิจเป็นเครื่องบ่งชี้สถานภาพทางสังคม การรับบุคคลที่มีการศึกษาสูง หรือประสบความสำเร็จในชีวิตทางด้านต่าง ๆ เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ไทยบางนิกาย การเกิดขบวนการศาสนาใหม่ ๆ

4. สังคมวิทยาศาสนาศึกษาปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อพฤติกรรมทางศาสนา ทำความเข้าใจในปัจจัยสำคัญบางประการที่มีผลต่อพฤติกรรมศาสนาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การร่วมชุมนุมในกิจกรรมทางศาสนาของคนที่นับถือศาสนาเดียวกัน หรือต่างศาสนากัน การบำเพ็ญกุศลตามคติทางศาสนาที่แต่ละคนนับถือ

5. สังคมวิทยาศึกษาสภาพของสังคมต่อการจัดรูปแบบทางศาสนา เป็นวิธีการที่จัดรูปแบบของศาสนาให้เข้ากับสภาพของสังคม โดยจัดสภาพตามความเหมาะสมกับสภาพของสังคมนั้น ๆ กรณีนี้พบว่า สภาพสังคมบางสังคมมีส่วนในการสร้างรูปแบบด้านความเชื่อทางศาสนา เช่น สังคมเกษตรกรรมมีรูปแบบพิธีกรรมตามความเชื่อโดยการทำขวัญข้าว สังคมอุตสาหกรรม แม้จะมีความทันสมัยของเครื่องจักรกล แต่ยังคงใช้กิจกรรมทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่นการเจิมเครื่องจักร การทำบุญเปิดโรงงาน การสร้างรูปเคารพประจำเทคโนโลยี เช่น พระวิชฌนุกรรม ความเจริญด้านเทคโนโลยีทำให้ศาสนาเกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของสถาบัน และพฤติกรรมของศาสนิกชนให้อนุวัตตามสังคม

(บุญลือ วันทายนต์, 2553, หน้า 9) เช่น การนำเทคโนโลยีมาใช้ในกิจกรรมบางอย่างทางศาสนา การนำอุปกรณ์ไฟฟ้าประกอบกิจกรรมทางศาสนา

สังคมวิทยาศาสนา จึงมีความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา และสังคมอย่างแนบแน่น และผลจากความสัมพันธ์กันทำให้เกิดรูปแบบต่าง ๆ แห่งความสัมพันธ์กันขึ้น โดยจัดอยู่เฉพาะกลุ่ม เฉพาะพวกที่มีความเชื่อเดียวกัน อันเป็นผลพวงแห่งความสัมพันธ์ ส่วนรูปแบบนั้นส่วนใหญ่เน้นด้านความเหมาะสมและความจำเป็นเท่าที่ได้พบเห็นอยู่เสมอ แต่พึงเข้าใจว่า ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคมนั้นขึ้นอยู่กับสภาพสังคมแต่ละสังคมศาสนาที่เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย แะการนำศาสนาเข้ามาใช้ในสังคมตามความจำเป็น และอิทธิพลที่แต่ละสังคมพึงรับมาปฏิบัติในสังคมโดยเฉพาะนั่นเอง

Parsons T. (1968) กล่าวถึงทฤษฎีทางศาสนาจาก Durkheim ในเชิงหน้าที่นิยมว่ามีความแตกต่าง 2 ประการ ดังนี้

ประการแรก ว่าด้วยความแตกต่างกันของสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจจะเข้าถึงได้ ที่เรียกว่า สิ่งเคารพหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Sacred) และความคลาญศรัทธาจากศาสนา (Profane) สามารถอธิบายได้ดังนี้

ลักษณะแบบ Sacred Thing ประกอบด้วยลักษณะดังนี้

1. ลักษณะ หรือท่าทีของมนุษย์อันแสดงถึงความไม่รู้ ไม่เข้าใจภาวะนั้น ๆ จึงสร้างให้เป็นสิ่งเคารพนับถือประจำในเรื่องเฉพาะของสิ่งเฉพาะอย่าง (A particular attitude of respects) โดยแสดงออกมาในรูปแบบแตกต่างกัน
2. ลักษณะอาการที่แสดงออกมามักจะเป็นอาการที่เกิดจากการได้รับการอบรมสั่งสอน และถ่ายทอดกันมาด้วยอำนาจพิเศษในลักษณะอบรมเพาะ (Socialization) เช่น การฝึกหัด จดจำ การติดต่อกัน โดยมุ่งเอาสารประโยชน์จากการนั้นเป็นเกณฑ์ และบางครั้งบางครั้งอาจได้รับอันตรายเกิดขึ้นมากจากสิ่งนั้นโดยเฉพาะก็ได้ ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ทั้ง 2 อย่าง
3. ความสัมพันธ์ระหว่าง Sacred เกี่ยวกับมนุษย์ทั้งมวลนั้นยังไม่มีมารับมาปฏิบัติให้เป็นเรื่องตามปกติ หรือเรื่องที่เกิดขึ้นประจำได้ แต่ตามหลักวิชาแล้วถือว่าเป็นเรื่องเฉพาะการแสดงออกทางอากัปกริยา ท่าที ความเคารพ การสำรวมระมัดระวัง อันถือว่าเป็นพฤติกรรมที่มีเป็นประจำ
4. ในการคาดการณ์ล่วงหน้าเกี่ยวกับการวิเคราะห้ต่อ ๆ กันมานั้น มักจะกำหนดว่า สิ่งเคารพเหล่านี้มักจะแสดงความแตกต่างออกมาให้เห็นปรากฏการณ์ตามความจริงเสมอที่ว่าเมื่อมนุษย์ไม่ปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้ โดยเพียงอาการที่จะมุ่งหวังต่อประโยชน์อาการหนึ่งเท่านั้น ไม่ใช่ปฏิบัติเพียงถือเป็นเรื่องของหลักวิชาที่จะใช้สิ่งเหล่านี้ให้เป็นวิถีทางนำไปสู่จุดหมายปลายทาง โดยอาศัยเนื้อแท้ของมันที่ได้ดัดแปลงให้เหมาะสมเข้ากับสภาพต่าง ๆ ดีแล้ว แต่ว่าแยกสิ่งเหล่านี้ออกมาเสียจากสิ่งเคารพอีกชนิดหนึ่งก็ได้

ลักษณะแบบ Profane Thing

บุญลือ วันทายนต์. (2553) ขยายความว่า “การคลาญศรัทธาจากศาสนา หรือแสดงอาการไม่เคารพต่อศาสนา” ทฤษฎีนี้เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลง และวิวัฒนาการของโลก จึงทำให้มนุษย์มีทรรศนะต่อศาสนาโดยอาการต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากหลักคำสอนของศาสนา และการปฏิบัติของ

ศาสนิกชนของศาสนานั้น ๆ ส่วนมากมักจะเป็นการแสดงออกในลักษณะตรงข้ามกับ Sacred ซึ่ง Durkheim แสดงความเห็นไว้ดังนี้

1. กิจกรรมที่ก่อให้เกิดความคลาญศรัทธาต่อศาสนาที่ดีที่สุดก็คือ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ เนื่องจากเมื่อระบบเศรษฐกิจเจริญขึ้น มองเห็นความสูญเปล่าทางวัตถุของศาสนา และประกอบกับ มนุษย์มีความเจริญด้านวัตถุมากขึ้น จึงเห็นความสำคัญของวัตถุมากขึ้นไป

2. มุงประโยชน์ต่างกัน คือ Profane Thing มักคำนึงถึงที่ชนะที่เน้นแต่รรถประโยชน์ซึ่ง ขัดแย้งกันในประเด็นที่ว่าด้วยสิ่งที่มีมนุษย์เข้าไม่ถึง หรือสิ่งเคารพทางศาสนาเรียกว่า Sacred นั้นเป็น ทำนองว่าจะเอาผลทางเศรษฐกิจมาพูดกับศาสนาไม่ได้ เนื่องจากมุงประโยชน์ต่างกัน

3. มีแนวทรรณะที่มุ่งต่อสารประโยชน์ว่า “ธรรมชาติคืออะไร” มากกว่าสัญลักษณ์ทางศาสนา เช่น คนออสเตรเลียฆ่า และกินสัตว์ที่เป็นสัญลักษณ์ของตน แต่ศาสนาถือว่าผิดบัพัญญูติทางศาสนา ตัวอย่างที่คนอินเดียไม่บริโภคเนื้อโค เนื่องจากเป็นสัตว์พาหนะของพระเจ้ามนุษย์จะแตะต้องมิได้ เมื่อโลกประสบความแร้นแค้น โคที่เป็นพาหนะของพระเจ้าเมื่อตายแล้วไม่ควรทิ้งให้สูญเปล่าควรนำมาปรุง เป็นอาหารบริโภคได้ จนกระทั่งมีการชุมนุมต่อต้านโดยกลุ่มฤๅษีในเมืองนิวเดลี ตัวอย่างจากที่กล่าวมา ถือว่าเป็น สัญลักษณ์ทางศาสนาแตะต้องมิได้

4. การจะแตะต้องสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ทางศาสนาได้ ควรเป็นโอกาสสำคัญที่มีการเฉลิมฉลอง หรือเทศกาลเท่านั้น ซึ่งแยกเด็ดขาดจากโอกาสธรรมดา ข้อยกเว้นดังกล่าวอาจกระทำได้ในกรณีที่ ทำ การอนุรักษ์ หรือสงวนพันธุ์ ทดลองกินเพื่อให้รับรัฐชาติเมื่อเกินความต้องการ

5. ผลแห่งการคลาญศรัทธาจากศาสนา สิ่งเคารพต่าง ๆ จะแยกความสัมพันธ์ที่มุ่งต่อ สารประโยชน์ จริง ๆ แล้วมนุษย์ได้กำหนดวิธีป้องกันไว้โดยกำหนดเป็นข้อห้ามขึ้น สร้างความเข้มงวด กวดขันขึ้นมา

6. เรื่องของศาสนา เป็นเรื่องที่ต้องทำด้วยความเคารพ หรือต้องทำกับสิ่งเคารพเพื่อมุ่งความ ศักดิ์สิทธิ์ และความสงบในด้านจิตใจเป็นหลัก

ประการที่สอง เป็นการแสดงถึงความแตกต่างกันระหว่างปรากฏการณ์ทางศาสนา 2 ระดับ คือ ความเชื่อ และพิธีกรรม (Belief and Ritual) เรื่องนี้ Durkheim มองว่า ความเชื่อ เป็นระบบทาง ความคิดที่เกิดขึ้นกับจิตใจโดยเฉพาะ ขณะที่พิธีกรรม เป็นการแสดงออกให้ปรากฏทางพฤติกรรมตาม ความเชื่อ ความเชื่อ และพิธีกรรมจึงมีความสัมพันธ์แบบที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ และเป็นศูนย์ รวมของทุกศาสนา หากไม่มีความรู้เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาแล้วก็ไม่อาจจะเข้าใจพิธีกรรมทาง ศาสนาได้

นอกจากนี้ ความเชื่อทางศาสนาเป็นความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่มีมนุษย์เข้าไม่ถึง หรือสิ่งเคารพต่าง ๆ รวมทั้งการเกิดพฤติกรรมขึ้นล้วนมีความสำคัญต่อมนุษย์ด้วย ในขณะที่พิธีการต่าง ๆ เป็นการแสดงออก ตามพฤติกรรมที่ต้องปฏิบัติโดยความสัมพันธ์กับบรรดาสิ่งเคารพเหล่านั้น Durkheim จึงถือว่า ความ เชื่อ และพิธีกรรม เป็นระบบร่วมกันในด้านความเชื่อ และการปฏิบัติต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับสิ่งเคารพ อัน เป็นสิ่งที่จะต้องแยกออกจากกัน และเป็นของต้องห้าม (Taboo) ซึ่งเป็นสิ่งที่ร่วมกันอยู่ในชุมชนที่มี ศีลธรรมอย่างเดียวกันที่เรียกว่า วัด (Church) อันเป็นเรื่องที่ทุกคนต้องยึดมั่น

Durkheim ยังเสนอว่า สิ่งแวดล้อมที่เคยชินของมนุษย์อย่างหนึ่งที่ฝังติดแน่นอยู่ในชีวิตมนุษย์ก็ คือ ศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องที่คาดไม่ถึงว่าจะเป็นไปได้ หากความคิดเหล่านี้รวมกันกับศาสนาแล้วก็จะไม่เกิด

เป็นมายา หรือภาพลวงตาแท้ ๆ ได้เลย แต่มันเป็นแรงสะท้อนความจริงบางอย่างออกมา ภายใต้คำถามที่ว่า “อะไรคือความเป็นจริง” (What is reality?) จากการตีความอันเป็นการสร้างหลักเบื้องต้นทางศาสนา จากการสังเกตทดลองด้วยตนเองสะท้อนออกมาในรูปแบบแนวความคิดต่าง ๆ และเป็นตัวแทน (Representation) ของความเป็นจริง

ทฤษฎีอีก 2 ประเภทที่ Durkheim ได้รวบรวมไว้ถือว่าเป็นเค้าโครงของมูลเหตุของการเกิดศาสนา คือ วิญญาณนิยม (Animism) และ ธรรมชาตินิยม (Naturism) โดยวิญญาณนิยมเป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยวิญญาณอันเป็นป่องเกิดศาสนา ธรรมชาตินิยม เป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยปรากฏการณ์ธรรมชาติเป็นป่องเกิดของศาสนาสามารถแสดงรายละเอียดได้โดยย่อดังนี้

วิญญาณนิยม

แนวคิดวิญญาณนิยมเป็นการลดคุณค่าความคิดทางศาสนาให้เป็นเพียงไสยศาสตร์ เพราะว่าทฤษฎีต่าง ๆ เหล่านี้แก้ไขความคิดทางศาสนาต่าง ๆ ให้เป็นเพียงการอธิบายเกี่ยวกับปรากฏการณ์ของธรรมชาติเท่านั้น ซึ่งเป็นเรื่องที่มีมาก่อนความเจริญทางวิทยาศาสตร์ยังพิสูจน์ไม่ได้ หรือไม่สามารถพิสูจน์ได้ ซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของผู้อธิบายตามความพอใจของตนในรูปแบบของวิทยาศาสตร์ จิตวิทยา ฟิสิกส์ วิญญาณนิยม จึงเป็นการแสดงถึงความเชื่อถือในสิ่งที่มนุษย์ไม่สามารถมองเห็นได้ แต่มีความฝังจิตฝังใจสิ่งนั้นจนไม่สามารถลบล้างได้ จึงยึดถือจนเกิดเป็นความเชื่อถือที่จัดเป็นความเคยชินอันติดเป็นนิสัยขึ้นมา และความเชื่อถือเหล่านี้ก็ไม่สามารถพิสูจน์ได้ แต่ก็อาจจะถือว่าเป็นความเชื่อถือเพื่อชดเชยอารมณ์ได้ วิญญาณนิยม ยังเป็นเรื่องราวความเชื่อสิ่งที่มองไม่เห็น แต่มีฤทธิ์ หรือมีอำนาจอยู่เหนือตน บันดาลให้ดี หรือร้าย ให้คุณ หรือให้โทษได้ เรียกว่า “ลัทธิถือผีบางเทวดา” อันเป็นคติทางศาสนาที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิม ก่อนจะวิวัฒนาการมาเป็นคติศาสนาอันประณีตในปัจจุบัน โดย ลัทธิถือผีบางเทวดาแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. นับถือผีที่เป็นเทวดาอารักษ์ เช่น รุกขเทวดา อากาศเทวดา เจ้าทุ่ง เจ้าท่า เจ้าป่า เจ้าเขา การให้ความเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามธรรมชาติ (Natural worship) ถือว่า เทพเจ้าสถิตอยู่ทุกหน ทุกแห่งทุกสถานที่
2. นับถือผีปู่ย่าตายาย และผีเรือน หรือผีบรรพบุรุษ (Ancestor worship) ถือว่า วิญญาณบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้วยังคงไม่ไปไหน แต่ยังคงมาสิงสถิตอยู่ชายคาเดียวกับลูกหลาน
3. นับถือผีวีรบุรุษ คือ การให้ความเคารพนับถือบุคคลผู้สร้างคุณงามความดี (Hero worship) บุคคลเหล่านี้ได้สร้างประโยชน์คุณงามความดีต่อประเทศชาติแผ่นดินที่ตนเกิด เป็นการสรรเสริญคุณงามความดีของบุคคลผู้สร้างคุณงามความดีผู้ล่วงลับได้รับการยกย่องสรรเสริญจากรุ่นสู่รุ่น หรือสื่อนุชนรุ่นหลัง อาจจะมีลักษณะของการสร้างอนุสาวรีย์เชิดชูเกียรติ เช่น วิญญาณพระมหากษัตริย์ผู้ปกป้องบ้านเมือง วีรบุรุษในสงคราม พระร่วง ขุนแผน สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช นอกจากนี้ยังรวมถึงการนับถือพระภิกษุ พระเกจิอาจารย์ผู้สร้างคุณงามความดี ผู้สั่งสอนให้ศีลธรรม ก่อให้เกิดการสร้างคุณงามความดีแก่สาธุชน และเชื่อว่า พระภิกษุผู้ล่วงลับ คือ สัญลักษณ์แห่งคุณงามความดีที่ยังคงความศรัทธาแก่สาธุชน

4. นับถือผีร้าย (Demon worship) คือ การยอมจำนนต่อสภาวะความทุกข์โดยหาสาเหตุที่มาไม่ได้ เช่น การเกิดโรคระบาด เชื่อว่าเป็นการกระทำโดยผีร้ายวิญญาณร้าย การทำให้ผีร้ายไม่พอใจ จึงจำเป็นต้องบูชาผีร้าย วิญญาณร้ายที่สิงสถิต และเปลี่ยนแปลงจากความชั่วร้ายจากให้โทษเป็นให้คุณ

ธรรมเนียม

ธรรมเนียมกล่าวถึงปรากฏการณ์เกี่ยวกับความฝันต่าง ๆ และเกี่ยวกับการสัมผัสเหตุการณ์นานาประการทางธรรมชาติ เช่น พายุ ภูเขาไฟระเบิด และอุปราคา (Eclipse) สำหรับคนสมัยใหม่แล้วถือว่าปรากฏการณ์เหล่านี้มิใช่สิ่งที่ลึกลับอะไรเลย และยังไม่พยายามแสวงหาคำอธิบายถึงสิ่งที่ยู่นอกเหนือจากธรรมชาติดังที่เคยมีความเชื่อกันมาก่อนเหล่านั้นด้วย

ยังมีความเห็นอีกประการหนึ่งที่ Durkheim กล่าวถึง เหตุผลที่สามารถนำมาอธิบายประกอบได้ หากทฤษฎีดังกล่าวมิใช่ความจริงด้านจิตวิทยา และไม่ใช่อะไรที่สัมพันธ์กันตามธรรมชาติที่ปรากฏออกมาภายนอก อาจจะเป็นความจริงที่เกี่ยวข้องกับความคิดทางศาสนาได้ และเนื่องจากความคิดเหล่านี้สมัยโบราณก็ยังไม่ถูกจัดให้เป็นการถ่ายทอดความหมายที่สามารถพิสูจน์ได้เกี่ยวกับความจริงเหล่านี้ อีกความเห็นหนึ่งซึ่งเกิดจากการสะท้อนความจริงเหล่านั้นที่ถูกต้องสมบูรณ์ และว่าที่จริงแล้ว ตามธรรมชาติที่เราสังเกตเห็นเสมือนนั้นก็ยังมีอีกประการหนึ่งที่นอกเหนือไปจากนี้ นั่นคือการจัดชนชั้นทางสังคม ซึ่งถือว่าเป็นความจริงที่สะท้อนออกมาจากแนวความคิดทางศาสนา ซึ่งต้องเป็นความจริงทางสังคมประการหนึ่ง ดังนั้น จึงเป็นข้อเขียนที่แสดงลักษณะของศาสนาในด้านสังคมตามแนวคิดของ Durkheim

พิธีกรรม

พิธีกรรม เป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมตามความเชื่อในลัทธิศาสนา ซึ่งเป็นการปฏิบัติให้เป็นไปตามแบบแผน (Formal acts) หรือการแสดงออกโดยการปฏิบัติตามกิจพิธีตามระบบความเชื่อทางศาสนา ข้อนี้เป็น การแสดงออกตามพิธีกรรมของศาสนาที่ตนยอมรับนับถืออยู่ อันเป็นคติด้านปัจเจกบุคคลโดยแสดงอาการออกมาให้ปรากฏตามพฤติกรรมในรูปแบบแห่งความศักดิ์สิทธิ์ โดยการยึดมั่นถือมั่น ซึ่งการแสดงออกเช่นนี้จะเป็นมาตรวัดคุณค่าอันถือว่าเป็นความดีงามของศาสนาว่าเป็นอย่างไรรูปแบบต่าง ๆ แห่งการแสดงออกตามความเชื่อ หรือตามความศรัทธา (Types of worship) ถือว่าเป็นพฤติกรรมที่ถูกกำหนดขึ้นจากระบบความเชื่อของแต่ละสังคมที่มีต่อศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยของศาสนิกชน ซึ่งเป็นสมาชิกสังคมอันเป็นการแสดงออกตามความเชื่อที่มีอยู่ในแต่ละลัทธิศาสนา โดยยอมรับเป็นพิธีการประจำกลุ่มของตนเอง รูปแบบการแสดงออกตามความเชื่อ จึงเป็นการแสดงออกในรูปของสัญลักษณ์ประจำศาสนาแต่ละศาสนา พิธีสักการะอันเนื่องด้วยกิจพิธีจำแนกออกเป็น 4 ลักษณะ คือ ลักษณะพิธีกรรม รูปเคารพทางศาสนา การปฏิญาณตนในพิธี และการเซ่นสังเวย

1. พิธีกรรม (Ritual) เป็นเรื่องเกี่ยวกับ แบบแผนแห่งพฤติกรรมว่าด้วยประเพณี กฎหมาย กฎเกณฑ์ หรือข้อบังคับ สำหรับมนุษย์ดีกดาบรรพจะมีความเชื่อฝังอยู่เสมอว่าพิธีกรรมนั้นเป็นแนวความคิดที่สร้างความยินดีแก่พระเจ้า (Pleasing to God) โดยเฉพาะการประพาศติผีฝืนนอกรีต

นอกรอยต่าง ๆ (Deviations) จากพิธีกรรมที่กำหนดไว้จะต้องได้รับโทษตามผลแห่งความประพฤตินั้น มีการระบุขั้นตอนเกี่ยวกับการนั้นไว้ด้วย

1.1 การกระทำที่จัดเป็นพิธีกรรม พิธีกรรมนั้นเกี่ยวกับกิจกรรมทางสังคมทั้งในด้านศาสนจักร ความเป็นอยู่ร่วมกันฉันท์พี่น้อง (Fraternal) เกี่ยวเนื่องกับรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีกรรมที่มีความเป็นสังคมอันเป็นที่ยอมรับของสังคมนั้น ๆ และมีรูปแบบตายตัว

1.2 การประกอบพิธีกรรมนั้นมักจะกำหนดขึ้นมาตามโอกาสต่าง ๆ เช่นกรณีของการประกาศความเป็นคริสต์เตียนรูปแบบต่าง ๆ เช่น การรับสมาชิกใหม่ พิธีรับศีลจุ่ม (In Baptism) การรับน้องใหม่ (In Initiation) การเริ่มต้นเข้าทำงาน การแนะนำสมาชิกใหม่

1.3 รูปแบบแห่งพิธีกรรมที่มักจะพบเสมอ ปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเต้นรำ บวงสรวงในโอกาสต่าง ๆ (Ceremonial dances) การล่าสัตว์ (Beasts) การเซ่นสังเวย (Sacrifice) การประกอบพิธีฝังศพ (Burials) รูปแบบแห่งกิจกรรมต่าง ๆ ในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการแสดงออก ยังครอบคลุมถึงกิจกรรมอื่น ๆ เช่น การสวดอ้อนวอน (Pray) ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ บทบัญญัติของพระเจ้า (Testimony) ตามศาสนาที่นับถือ การยืน หรือการเริ่มตั้งไข่ของทางรุก (Standing) การยิ่งธนู (Bowling) ในรูปแบบของการประลองยุทธ์ หรือการล่าสัตว์ การคุกเข่า (Kneeing) อ้อนวอนขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พึงประสงค์ การประมือ หรือการประสานมือ (Clasping the hands) แสดงคารวะ การเดินแถว (Marching) ตามพิธีการต่าง ๆ การร้องเพลง (Singing) แสดงสรรเสริญ หรือแสดงออกให้ปรากฏ ในรูปของความประทับใจ การแบกไม้กางเขน (Carrying a cross) อันถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เคารพสักการะทางศาสนา การจัดอันดับตภูานันดรศักดิ์ หรือเครื่องหมายแสดงตำแหน่งอื่น ๆ (Staff or In sigma)

นอกจากนี้ยังมีการกำหนดพิธีกรรมขึ้นมาอีกรูปแบบต่าง ๆ ตามความเหมาะสมของแต่ละสังคม เช่น พิธีกรรมเป็นพิธี หรือประมาณการแห่งการแสดงออกตามลักษณะต่าง ๆ (Fairchail, 1970, p. 262) ซึ่งโดยปกติแล้วพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนามักจะมีความลึกลับมหัศจรรย์ที่เป็นไปตามอันดับที่กำหนดไว้โดยประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ นั้นมักเปลี่ยนแปลงเสมอโดยอยู่ในฐานะที่ไม่ค่อยจะคงสภาพคงที่อยู่ยาวนานเหมือนกับลัทธิบูชา (Cult) คือ องค์พิธีกรรม และการปฏิบัติทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการบูชา หรือการเอาใจเทพเจ้า หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ เรื่องนี้มักจะเป็นเรื่องที่ยกออกไปเป็นส่วนหนึ่งต่างหากจากชีวิตประจำวันของมนุษย์ (Winick, C., 1970, pp. 460-461)

2. รูปเคารพทางศาสนา (Images) รูปเคารพทางศาสนามักใช้เป็นสัญลักษณ์ประจำศาสนาต่าง ๆ ที่มนุษย์สังกัดอยู่โดยเป็นตัวแทนของสิ่งเคารพประเภทหนึ่ง ซึ่งส่วนมากมักจะได้รับการประดับประดาด้วยเครื่องตกแต่งต่าง ๆ เป็นอย่างดี (Special properties) โดยคนรุ่นก่อน ๆ เสมอ เพื่อแตกต่างจากคนธรรมดาสามัญ ดังจะเห็นได้จากจากตกแต่งองค์เทพทางฮินดูด้วยเครื่องประดับ การล้างหน้าพระมหามุนีนิมยของชาวเมียนมาร์ด้วยน้ำนมเข้า-เย็น รูปเคารพทางศาสนายังมีลักษณะเช่นเดียวกับรูปเคารพ หรือตัวแทนของสิ่งเหนือธรรมชาติที่ได้ถูกกำหนดขึ้นภายหลังตามความเชื่อ และส่วนมากมักมีการกำหนดตำแหน่งฐานะในการประกอบพิธีกรรมด้วย

3. คำปฏิญาณตนในพิธี (Sacrament) เป็นพิธีกรรมซึ่งมอบหน้าที่ตามธรรมชาติให้เห็นอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ โดยบุญลือ วันทายนต์ (2553, หน้า 19-20) เสนอเพิ่มเติมว่า พิธีกรรม

ในคำปฏิญาณตน คือ มอบอำนาจต่าง ๆ ที่ตนจะพึงมีพึงได้ รวมทั้งสิทธิเสรีภาพให้แก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนการให้คุณให้โทษ (Sanction) หรือการอวยพร (Positive Blessing)

พิธีปฏิญาณตนในพิธีกรรม เกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงในบุคคลที่ประกอบพิธี หรือบุคคลเพื่อพิธีนั้นถูกกำหนดขึ้นมา คำปฏิญาณตนในพิธีนี้บางครั้งอาจถูกจำกัดลงไปเพื่อเป็นเครื่องแสดงให้ประจักษ์ตามภาวะแห่งจิตใจ ที่แสดงออกก็ปฏิกิริยาที่อ่อนช้อยนั้นมวลออกมา โดยการสังเกตของนักสังคมวิทยามักจะพบว่า ตามที่สังคมวิชาการศึกษาส่วนใหญ่ นั้น พิธีการแต่งงานมักจะไม่มีการปฏิญาณตนในพิธี

4. การเช่นสรวงสังเวย (Sacrifice) เป็นการแสดงออกโดยการมอบสิ่งของให้ หรือการกล่าวคำอุทิศมอบให้ต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ หรือใช้แสดงความศรัทธา การเช่นสังเวย คือ การกระทำที่เป็นการเสียสละอุทิศแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ หรือทำให้เกิดความศรัทธาตามธรรมดาต้องทำลายสิ่งอุทิศให้ นั่น ๆ ที่เรียกว่า เครื่องบัตพลี เช่น การกรีดเลือดบูชา (Blood sacrifice) พิธีเกี่ยวกับการวางศิลาฤกษ์ (Foundation sacrifice) อุปกรณ์ฝังศพ (Grave goods) พิธีกบเต็ก (Holocaust) การสังเวยด้วยการฆ่ามนุษย์ (Human sacrifice) โดยอาจจะตัดศีรษะ หรือจับเผาทั้งเป็น ส่วนมากใช้เชลย หรือทาส การรินสุราสังเวย หรือการใช้น้ำสังเวย (libation) เช่น การไหวผี ไหว้เจ้าของชาวจีน รวมถึงการปะพรมน้ำมันต์ด้วย การสวดอ้อนวอน (Prayer) ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีการเหยเครื่องสังเวย หรือเครื่องบัตพลีด้วย การฆ่าแพะบูชายัญ (Scapegoat) ถือว่าเป็นการฆ่าแพะเพื่อไถ่บาป การใช้สิ่งอื่นสังเวยแทน (Vicarious sacrifice) คือ การสังเวยที่ใช้สิ่งอื่นแทนอีกสิ่งหนึ่ง ใช้สัตว์ หรือรูปจำลองอื่นแทนของจริง การแก้บน (Votive offering) ถือว่าเป็นการเปลี่ยนปฏิญาณ หรือคำสาบานที่ให้ไว้เมื่อสมประสงค์ก็จัดการแก้ตามที่บนไว้

ความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครู

“จุดมุ่งหมายของพิธีกรรม คือ การพัฒนาจิต ณ จุดสุดยอดของพิธีกรรม ร่างกาย จิตใจ วิญญาณจะต้องถูกตรึงอยู่ในลักษณะเดียวกัน เป็นจุดสำคัญที่ทำให้เกิดปัญญา ก่อนที่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จะสลายตัวไป ส่วนสุดท้ายของพิธีกรรมเป็นการให้คำสัตย์สาบาน ซึ่งถือว่าสำคัญมาก ใช้เพื่อขานรับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ บางคนทำพิธีเพราะต้องการสัมผัส หรือติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์” (พระเชียรวิทย์ อดตสนโต (โอชาวัฒน์), 2548, หน้า 7)

พิธีกรรมเป็นกิจกรรมที่มีอำนาจสำหรับมนุษย์ในการสร้างความยิ่งใหญ่ เป็นของที่หึงไม่ได้ จิตวิทยาการประกอบพิธีกรรมเป็นวิธีหนึ่งที่น่าเชื่อถือได้ สร้างความเหมือน ความพร้อมเพรียงกัน ดูน่าเลื่อมใส พิธีกรรม เป็นศาสตร์แห่งสังคม ทำให้สังคมอยู่รวมกันอย่างมีความสุขบนพื้นฐานความเชื่ออันเดียวกัน ศรัทธาเป็นพลัง ศรัทธาเป็นบ่อเกิดแห่งความศรัทธา โดยความสำคัญของพิธีกรรมมีความสำคัญด้วยว่า พิธีกรรมเป็นสื่อสัญลักษณ์แสดงถึงความเป็นจริง และเน้นเรื่องจิตใจเป็นสำคัญ ทั้งองค์ประกอบของพิธีกรรมประกอบด้วย (1) มีระเบียบแบบแผน หรือขั้นตอนการปฏิบัติ (2) มีการจัดตกแต่งสถานที่บริเวณประกอบพิธีกรรม (3) มีการแสดงความเคารพ หรือการปลุกฝังให้มีมรรยาท และ (4) มีการใช้สัญลักษณ์สื่อความหมาย สำหรับลักษณะของพิธีกรรมพระเชียรวิทย์ อดตสนโต (โอชาวัฒน์) (2548) แสดงรายละเอียดใน 2 ลักษณะที่ว่า เน้นเรื่องจิตใจ และเน้นเรื่องสัญลักษณ์

ลักษณะแรก พิธีกรรมเน้นเรื่องจิตใจ จำแนกได้ออกเป็น 4 ความหมาย คือ (1) การอ้างถึงบุคคล หรือสิ่งที่ใจสัมผัสเท่านั้น องค์ประกอบของพิธีกรรม คือ ภาวะเหนือธรรมชาติ หรือภาวะเหนือ

ปกติวิสัย (2) การแสวงหาผลอันเป็นอารมณ์กับจิตใจ การประกอบพิธีผู้ประกอบพิธียอมหวังผลด้านความสบายใจ และความมีกำลังใจ การประกอบพิธีสร้างความเชื่อมั่น ความเชื่อมั่นเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงจิตใจ และกาย (3) การยอมรับว่าใจมีอิทธิพลต่อกาย และวัตถุภายนอก ชีวิตมนุษย์มีส่วนประกอบสำคัญ คือ กายกับใจ เมื่อกายป่วยจิตใจก็อ่อนแอ เศร้าหมอง ขณะเดียวกัน เมื่อใจอ่อนแอกายก็จะป่วยตาม กายกับใจจึงมีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน การพัฒนาให้มีความเจริญก้าวหน้าขึ้นสำคัญอยู่ที่การพัฒนาจิตใจ พิธีกรรมจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้อง เสริมสร้างกำลังใจ การตัดสินใจ การกระทำที่ถูกต้อง และ (4) การเห็นวัตถุเป็นสาขาของจิต วัตถุเป็นองค์แห่งการรับรู้ มีชีวิตจิตใจเยี่ยงมนุษย์ วัตถุสิ่งของที่ทำให้คุณค่าจึงได้รับการแสดงออกด้วยสำนึก ด้วยการปรนนิบัติเสมือนว่าสิ่งนั้นส่งผลต่อจิตใจ และการดำเนินชีวิตของตน

ลักษณะที่สอง พิธีกรรมเน้นเรื่องสัญลักษณ์ โดยความหมายถึงสิ่งที่ใช้แทนค่าอีกสิ่งหนึ่ง สิ่งที่ใช้เป็นสัญลักษณ์ไม่ใช่สิ่งประเภทเดียวกับสิ่งที่แทนค่า แต่อาจเป็นตัวแทนของกันและกันได้เท่านั้น ซึ่งสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในพิธีกรรมจะแสดงในทฤษฎีสัญลักษณ์และการตีความต่อไป

การประกอบพิธีกรรมไหว้ครูจำเป็นต้องอธิบายองค์ประกอบโดยทั่วไปตามที่ ประสาน ทองภักดี (2520, หน้า 54-55) เสนอไว้ 7 องค์ประกอบ สรุปได้คือ

องค์ประกอบแรก คือ ประธานพิธี นิยมใช้ผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือในสังคมนั้น ๆ

องค์ประกอบที่สอง คือ ผู้ประกอบพิธี จัดเป็นหัวใจหลักของการจัดพิธีทำให้พิธีการดำเนินการไปได้อย่างราบรื่นต่อเนื่อง

องค์ประกอบที่สาม คือ ผู้ร่วมพิธี บุคคลที่ได้รับเชิญเข้าร่วมประกอบพิธีอย่างเป็นทางการ และบุคคลที่สมัครใจเข้าร่วม

องค์ประกอบที่สี่ คือ สถานที่ประกอบพิธี สถานที่ประกอบพิธีไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว หากแต่เลือกสถานที่ที่เหมาะสมกับการจัดงานเป็นสำคัญ ยกเว้นพิธีกรรมบางพิธีที่กำหนดสถานที่ชัดเจน เช่น การบวชพระต้องอาศัยอุโบสถเป็นสถานที่ประกอบพิธี

องค์ประกอบที่ห้า คือ วันเวลาประกอบพิธี ในทางปฏิบัติอาจจะนิยมฤกษ์สะดวกในการประกอบพิธี แต่ความเชื่อคนไทยการประกอบพิธีมงคลนิยมฤกษ์ยามวันเวลาประกอบพิธีจากโหรหรือพรหมณ์ผู้ประกอบพิธี ด้วยเชื่อว่าเป็นบุคคลที่สามารถเข้าใจระบบอิทธิพลของดวงดาว ฤกษ์ยามในการประกอบพิธี ทำให้กิจการดำเนินการประกอบพิธีประสบความสำเร็จ และเจริญก้าวหน้า

องค์ประกอบที่หก คือ อุปกรณ์ในการประกอบพิธี ซึ่งล้วนแตกต่างกันไปตามลักษณะของพิธี พิธีไหว้ครูก็จะมุ่งเน้นวัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมงคล เช่น โบราณกาลกำหนดให้ใช้ดอกเข็ม ดอกมะเขือ หญ้าแพรก ข้าวตอก ฐูป-เทียน บูชาพระคุณครู พิธีกรรมบางอย่างต้องการความเด็ดขาด ความศักดิ์สิทธิ์ของอุปกรณ์ประกอบพิธี เช่น พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา จำเป็นต้องใช้น้ำจากสถานที่เชื่อว่ามี ความศักดิ์สิทธิ์ของแหล่งน้ำตามธรรมชาติ

องค์ประกอบที่เจ็ด คือ เครื่องไหว้ เครื่องบูชาครู เครื่องเซ่นสังเวย บายศรี

พิธีกรรมการไหว้ครูเป็นค่านิยมที่ยังคงไว้ซึ่งความสำคัญจวบจนปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อผู้มีพระคุณ โดยมีค่านิยมในเรื่องความกตัญญูกตเวที การสำนึกในหน้าที่ และรู้จักฐานะของตน การสร้างความสามัคคี และการให้อภัยซึ่งกันและกัน โดยมนตรี ทองสัมฤทธิ์ (2557, หน้า 33-35) เสนอค่านิยมของพิธีกรรมการไหว้ครู ดังนี้

1. ค่านิยมเรื่องความกตัญญูทเวทิต่า ค่านิยมของสังคมไทยให้ความสำคัญต่อผู้มีบุญคุณ การตอบแทนบุญคุณผู้มีพระคุณ ผู้อ่อนวัยกว่าให้ความนับถือผู้อาวุโสกว่าด้วยการแสดงกริยามารยาทนอบน้อม อ่อนน้อมถ่อมตนเป็นผู้ว่าง่าย การแสดงความกตัญญูทเวทิต่าคุณต่อผู้มีพระคุณเป็นคุณธรรมที่สร้างค่านิยมให้กับสังคมไทยพึงกระทำอย่างสม่ำเสมอ พิธีกรรมการไหว้ครูจึงทำหน้าที่สะท้อนค่านิยม การแสดงความกตัญญูทเวทิต่าต่อผู้มีพระคุณ โดยเฉพาะบิดา-มารดาผู้ให้กำเนิด ถือว่าเป็น “ครู” คนแรก และให้การอบรมบ่มเพาะ รวมถึงการให้ความเคารพต่อ ครูผู้ปลูกฝังถ่ายทอดความรู้ สรรพวิชา ก่อนการเรียนการสอน การถ่ายทอดความรู้ ศิลปะการรำ การร้อง การแสดง จำเป็นต้องประกอบไหว้ครูทั้งสิ้น หากสรรพวิชาดังกล่าวเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากสังคมไทย หรือแม้กระทั่งก่อนการขึ้นแสดงหรือขึ้นรำก็ยังมีพิธีไหว้ครูโดยย่อ โดยแสดงความเคารพที่มีต่อครูบาอาจารย์ เพื่อให้การแสดงการออกท่าทางของตนเป็นไปด้วยความราบรื่น ไม่ติดขัด หรือผิดพลาด นิยมที่จะกล่าวแสดงความสำนึกศรัทธาในพระคุณของครูผู้สอน เช่น นิยมที่จะกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย บูชาครูทุกแขนง ทุกสรรพวิชา และครูผู้ล่วงลับ ความกตัญญูทเวทิต่าจึงเป็นคุณธรรมที่ลูกศิษย์พึงมีเพื่อสำนึกในบุญคุณครู

2. ค่านิยมเรื่องการสำนึกในหน้าที่ของตน ค่านิยมในเรื่องการสำนึกหน้าที่ และรู้จักฐานะของตนมีความสำคัญอย่างชัดเจนกับกลุ่มนาฏศิลป์ ดุริยางค์ศิลป์ การบรรเลงเพลง และการแสดงประกอบท่าทางจำเป็นที่จะต้องสอดประสานอย่างกลมกลืน เนื่องจกงานทางด้านนาฏศิลป์ ดุริยางค์ศิลป์เป็นศิลปะการดำเนินงานที่มีอาจสำเร็จได้ด้วยคนเพียงคนเดียว การสำนึกในหน้าที่ และรู้จักฐานะของตนเป็นคุณธรรมที่สำคัญที่จะทำให้อยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความสงบสุข และส่งผลให้กิจการงานสำเร็จลุล่วงด้วยดี ครูรู้หน้าที่ของความเป็นครูในการถ่ายทอดวิชาความรู้โดยไม่หวงแหน หวังให้ผู้รับการถ่ายทอดได้รับประโยชน์จากสิ่งที่ตนได้ถ่ายทอดต่อตนเอง และสังคมอย่างดีที่สุด ในขณะที่ศิษย์ผู้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้มีหน้าที่ให้การยอมรับนับถือ ให้เกียรติ ให้ความเคารพสำนึกในพระคุณครูอยู่เสมอ

3. ค่านิยมเรื่องการสร้างสามัคคี พิธีกรรมการไหว้ครูเป็นการประกอบพิธีที่รวบรวมกำลังคน กำลังทรัพย์ เมื่อคนมารวมตัวกันเพื่อแสดงความสำนึกในพระคุณครูเป็นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมเรื่องความสามัคคีในหมู่คณะ ในฐานะศิษย์ครูเดียวกัน โดยเฉพาะการเรียนรู้นดนตรี-นาฏศิลป์ จำเป็นต้องฝึกฝนจนเกิดทักษะใช้ระยะเวลาอันยาวนานกว่าจะศึกษาสำเร็จ จำเป็นต้องอาศัยความสามัคคีร่วมมือร่วมใจ ในพิธีกรรมการไหว้ครู ขณะที่ประกอบพิธีไหว้ครูจำเป็นต้องจัดเตรียมเครื่องสังเวทียาบายข จัดเตรียมสถานที่และอุปกรณ์ประกอบพิธีต่าง ๆ เมื่อมีการจัดพิธีไหว้ครูประจำปีจะเห็นได้ว่า คณะศิษยานุศิษย์ ศิษย์เก่า-ศิษย์ปัจจุบันมีโอกาสให้ศิษย์รุ่นต่าง ๆ ได้เข้ามาแสดงความเคารพคารวะในพระคุณของครู ด้วยวิธีการรำถวายมือทบทวนวิชาความรู้ แสดงความเคารพครูอาจารย์ที่ยังมีชีวิตอยู่ และครูผู้ล่วงลับ รวมไปถึงเทพเจ้าตามคติในศาสนาพราหมณ์ ความสามัคคี คือพลังสำคัญที่จะนำไปสู่การประสบความสำเร็จ

4. ค่านิยมเรื่องการให้อภัยซึ่งกันและกัน บ่อยครั้งที่การจัดพิธีกรรมการไหว้ครูเป็นการถือฤกษ์งามยามดีในการขอขมากรรม ให้อภัยซึ่งกันและกัน การแสดงละครด้วยท่าทางบางครั้งอาจจะมีการล่วงเกินกัน ไม่ว่าจะป็นด้านกาย วาจา และทางใจ การให้อภัยซึ่งกันและกันจึงเป็นค่านิยมในการเลี้ยงบาศ การให้อภัยซึ่งกันและกันทำให้ผู้แสดงท่าทีการให้อภัยเป็นผู้มีจิตใจอ่อนโยนเป็นเป็นผู้ซึ่งโกรธเคียดแค้น กลุ่มเกลาผู้ขอภัย และผู้ให้อภัยเป็นผู้มีสัมมาคารวะ สร้างความรัก ความเมตตาในกลุ่มผู้คน ตัวอย่างของการให้อภัยกัน บางครั้งบางครั้งในกิจกรรมแสดงนาฏศิลป์ ศิษย์อาจจะได้รับบทบาท

ที่สูงกว่าครูของตนเพื่อการแสดงที่ดูสมจริง แม้ว่าครูไม่ถึงโอโรธแต่พอสิ้นสุดการแสดงศิษย์ก็ควรที่จะให้ความเคารพครูจากการได้ล่วงเกินครูจากบทบาทการแสดงที่ได้รับ

การศึกษาทฤษฎีหน้าที่นิยมว่าด้วยพิธีกรรม และศาสนาเป็นการสร้างกรอบความคิดการวิจัยเพื่อนำไปสู่การหาคำตอบจากปรากฏการณ์การทำหน้าที่ของความเชื่อ กิจกรรมการตอบสนองความเชื่อในรูปแบบของพิธีกรรมการไหว้ครูของคณะละครแห่งชาติ จากอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน อะไรยังคงเป็นหน้าที่สืบเนื่องมาดังจะได้อธิบายปรากฏการณ์ตามกรอบของทฤษฎีหน้าที่นิยมว่าด้วยศาสนา และพิธีกรรม และอภิปรายผลการวิจัยต่อไป

2.2 ทฤษฎีการใช้สัญลักษณ์ และการตีความ

พื้นฐานแนวคิดสัญวิทยาของ Roland Barthes (1915-1980) นักปรัชญา และนักวิจารณ์วัฒนธรรมชาวฝรั่งเศสผู้บุกเบิกเส้นทางการศึกษาสัญวิทยาวัฒนธรรม (Cultural semiology) โดยดำเนินการศึกษาสังคมผ่านวัตถุสื่อความหมายรูปแบบต่าง ๆ ในสังคมทันสมัย โดยสัญวิทยาในทัศนะของ Barthes อำนวยความสะดวกในการวิเคราะห์กลไกการทำงานของสัญลักษณ์ที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังวัตถุสื่อความหมายหลายรูปแบบที่ถูกผลิตสร้างขึ้น และส่งอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ผู้คนในสังคมวัฒนธรรมหลังสมัยใหม่ โดยคมลักษณ์ ไชยยะ (2561) ได้ขยายความพื้นฐานแนวคิดสัญวิทยาของโรลันด์ บาร์ธส์ (Roland Barthes' s Fundamental Concept of Semiology) ไว้ในบทความสรุปได้ว่า

“...จากการวิเคราะห์ของบาร์ธส์แสดงให้เห็นว่า วัตถุสื่อความหมายทางวัฒนธรรมที่ดูเหมือนจะเรียบนิ่งเฉยไม่เคลื่อนไหวดังเช่น ภาพถ่ายโฆษณา และเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายแฟชั่น แต่ทว่ากลับแฝงเร้นไปด้วยความหมายที่อยู่เบื้องหลัง โดยมีวาทศิลป์ของสัญลักษณ์ ซึ่งทำหน้าที่กลบเกลื่อนให้ดูเหมือนเป็นไปโดยธรรมชาติ ทำให้เกิดการยอมรับ หรือชื่นชอบสินค้าเพื่อการบริโภคได้โดยง่าย ด้วยเหตุนี้การศึกษาแนวคิดสัญวิทยาของโรลันด์ บาร์ธส์ จึงช่วยให้เกิดความตระหนักรู้ และเท่าทันต่ออิทธิพลของวัฒนธรรมบริโภคนิยมในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี” (คมลักษณ์ ไชยยะ, 2561, หน้า 26)

การพัฒนาสัญวิทยาแบบโครงสร้างนิยม (Structuralism) ได้รับการขยายรายละเอียดอย่างชัดเจนจากงานเขียนของไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2555, หน้า 197-248) โดยสังเขปพบว่า แนวคิดสัญวิทยาแบบโครงสร้างนิยมของ Barthes (1970) ได้รับการพัฒนาจากแนวความคิดสัญวิทยาจาก Ferdinand de Saussure นักสัญวิทยาโครงสร้างนิยมชาวสวิสเซอร์แลนด์ โดยวิเคราะห์เนื้อหาสาระเชิงภาษาศาสตร์ ขณะที่แนวคิดสัญวิทยาโครงสร้างแบบ Barthes ให้ความสำคัญกับตัวบท และผู้อ่าน ซึ่งเป็นการพลิกมุมมองการให้ความหมายในฐานะสิ่งที่ประกอบขึ้นที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งตัวบท (Text) ผ่านการวิเคราะห์ที่ตัวบทผ่านวรรณกรรม แสดงให้เห็นว่า รูปสัญลักษณ์ และความหมายของสัญลักษณ์ก็สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงได้ตามกระบวนการสื่อความหมาย และการสร้างความหมาย (Significant) ตลอดเวลาขึ้นอยู่กับตัวงาน และผู้รับสารซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์ที่แตกต่างกัน

โดยสรุปแนวคิดสัญวิทยาของ Roland Barthes ใช้รูปแบบการวิเคราะห์สัญลักษณ์แบบโครงสร้างนิยม เริ่มต้นจากการตัดเชื่อมต่อ (Asyndeton) รายละเอียดส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นโครงสร้างจากสัญลักษณ์ที่เป็นย่อยที่สุดของระบบ อันประกอบขึ้นจากรูปสัญลักษณ์ (Signifier) กับความหมายสัญลักษณ์ (Signified) แล้วจึงพิจารณารูปแบบที่มาของความสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์รูปแบบต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดการสื่อความหมาย (Significant) ขึ้นใหม่ จากนั้นจึงเชื่อมโยงองค์ประกอบความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบ

ส่วนต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การพิจารณาว่าทศลักษณ์ของสัญลักษณ์ (Rhetoric of Signs) ในระบบการสื่อความหมายภายในโครงสร้างระบบทั้งหมดขั้นสุดท้าย เรียกได้ว่า การศึกษาสัญลักษณ์โดยมีลักษณะของการแยกองค์ประกอบแต่ละส่วนออกจากกันแล้วจึงประกอบเข้าไปใหม่ที่ละส่วนเพื่อทำความเข้าใจความหมายในระดับของโครงสร้างโดยรวมอีกครั้ง ทำให้มองเห็นความหมายแฝง และความหมายที่เป็นอิสระในตัวเอง โดยสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับความหมายในองค์ประกอบอื่นเมื่อรวมเข้าด้วยกันทั้งหมด นอกจากนี้ สัญลักษณ์ยังเผยให้เห็นการทำงานของสัญลักษณ์ในสื่อวัตถุต่าง ๆ ที่ถูกผลิตสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองการขยายตัวของระบบทุนนิยม เป็นการสร้างความตระหนักรู้ต่อการครอบงำ เป็น “มายาคติ” (Myth) ที่ร่ายล้อมวิถีชีวิตวัฒนธรรมการบริโภคนิยมในสังคมปัจจุบัน (คมลักษณ์ ไชยยะ, 2561, หน้า 58-59)

อย่างไรก็ตามก่อนหน้านี้ นักวิชาการไทยได้กล่าวถึง “สัญลักษณ์และความหมายที่แปรเปลี่ยน” โดย ปวรรรณ ดวงรัตน์ (2557, หน้า 2) เสนอว่า

“การแปรเปลี่ยนความหมายของสัญลักษณ์ที่เกิดขึ้นจากการตีความตามบริบทที่แตกต่างกันของสังคม แสดงให้เห็นถึงความหมาย และความสำคัญของสัญลักษณ์ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตีความหมาย สัญลักษณ์ที่ส่งผลให้เกิดความหมายที่แปรเปลี่ยนไป ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการตีความหมายที่แปรเปลี่ยนไปจากความหมายเดิม และการคาดการณ์ถึงความแปรเปลี่ยนในการตีความสัญลักษณ์ที่จะส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงวิถีคิดของคนในสังคม จากการศึกษากรณีตัวอย่างเครื่องหมาย ‘สวัสติกะ’ ด้วยวิธีการวิเคราะห์ และค้นหาความหมายตามแนวคิดเรื่องมายาคติ กล่าวถึงการอ่านรูปสัญลักษณ์ที่ความหมายถูกทำให้ว่างเปล่า ว่าเป็นการปล่อยให้ความหมายเป็นไปตามตัวอักษรที่อธิบายหรือตามที่สังคมส่วนใหญ่เข้าใจ การตีความสัญลักษณ์ที่เกิดขึ้นนั้นมุ่งเน้นการให้อิสระกับผู้ตีความโดยไม่ต้องการให้มีสิ่งใดมาเป็นเงื่อนไขของการตีความ ผลการวิเคราะห์ และประมวลความคิดประกอบเหตุการณ์สำคัญของโลกที่เป็นเหตุปัจจัยส่งผลกระทบมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้เกิดความเข้าใจได้ว่า การที่มนุษย์ในสังคมหนึ่งจะเกิดการตีความหมายที่แปรเปลี่ยนไปจากความหมายดั้งเดิมนั้น อิทธิพลมาจากวัฒนธรรม หรือบริบทของสังคมนั้นเป็นสำคัญ เหตุการณ์สะท้อนขวัญอาจนำมาสู่การสร้างความหมายใหม่ของสัญลักษณ์ที่ขัดแย้งกันอย่างสิ้นเชิงจากจุดเริ่มต้นของการใช้สัญลักษณ์นั้น มนุษย์เรียนรู้การสร้างความหมายใหม่จากความทรงจำ ผสมผสานกับค่านิยมในสังคมปัจจุบัน การที่จะสามารถยอมรับ และสร้างความเข้าใจได้กับความหมายที่แปรเปลี่ยนไปนี้อาจต้องทำความเข้าใจให้ได้ อย่างถ่องแท้ถึงความหมายที่แท้จริงนั้นด้วย เพื่อทำให้เกิดการเรียนรู้ และยอมรับในความแตกต่างกันทางความคิดที่จะไม่นำไปสู่ความขัดแย้งในสังคมในที่สุด”

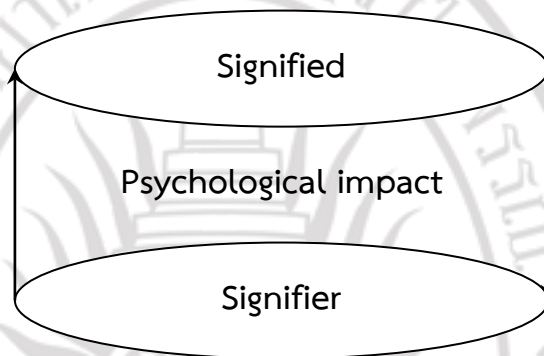
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ทฤษฎีสัญญัตติวิทยา

กระบวนทัศน์ศาสตร์ว่าด้วยการสื่อความหมาย และการตีความ ได้รับการบัญญัติไว้อย่างน่าสนใจด้วยคำว่า “สัญญัตติวิทยา” โดยสุรพงษ์ โสธนะเสถียร (2561) ให้ความหมายว่า “สัญญัตติ” คือ สิ่งใดก็ตามที่ปรากฏการณ์ขึ้นในความคิดเรา สิ่งที่เกิดขึ้นมานั้นเรียกว่า “สัญญัตติ” ถ้อยคำโดยเฉพาะสัญลักษณ์ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน สัญลักษณ์ที่เห็นได้ด้วยตา รวมไปถึงถ้อยคำ ภาษา เสียง และภาษากาย สิ่งเหล่านี้สามารถรวมกัน หรือแยกออกจากกันได้ และสามารถประกอบเป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์

หนึ่งเป็นเอกภาพ หรือแยกออกจากกันก็ได้ และสามารถเป็นส่วนประกอบหนึ่งของปรากฏการณ์หนึ่งที่แตกต่างกันจากองค์ประกอบอื่นอย่างสิ้นเชิง

อย่างไรก็ตาม สุรพงษ์ โสธนะเสถียร (2561, หน้า 92) ยังได้นำเสนอแบบจำลองสัญญัตติของโซซูร์ (Saussurean Model) พบว่า เป็นความสัมพันธ์ระหว่างสัญญัตติแห่งเครื่องหมาย (Signifier) เป็นแบบ (Form) และสัญญัตติแห่งความหมาย (Signified) แบบจำลองดังกล่าวเป็นความคิดในสิ่งที่เราต้องการอ้างอิงถึง เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างความหมายของการพูด และการเขียนดังภาพที่ 2.2

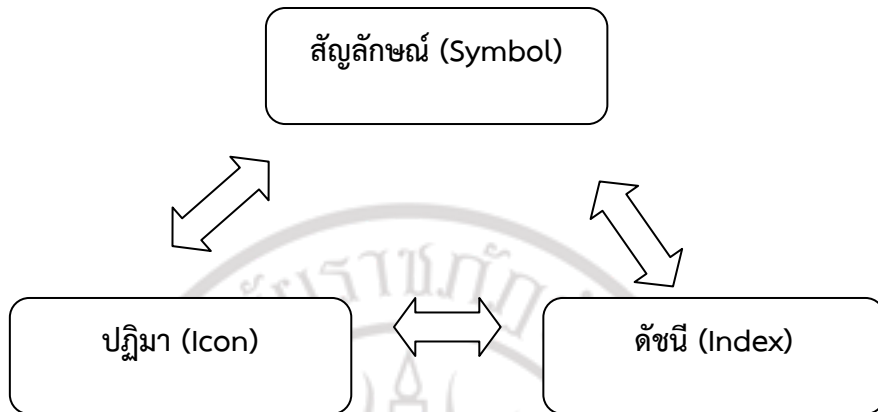

ภาพที่ 2.2 แบบจำลองสัญญัตติของโซซูร์
ที่มา. (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2561, หน้า 92)

จากภาพที่ 2.2 สุรพงษ์ โสธนะเสถียร (2561) อธิบายเพิ่มเติมว่า Saussure ได้ทำการแยกแยะประเภท และระดับของความหมายที่บรรจุอยู่ในสัญญัตติออกเป็น 2 ประเภท คือ ความหมายโดยอรรถ (Denotative meaning) คือ ความหมายที่เข้าใจกันตามตัวอักษร ซึ่งเข้าใจกันโดยตรงตามความหมายที่ระบุในพจนานุกรม และความหมายโดยนัย (Connotative meaning) เป็นความหมายแฝงที่ทำให้ความหมายทางอ้อม เกิดจากข้อตกลง หรือความเข้าใจเฉพาะกลุ่ม หรือตีความตามประสบการณ์เฉพาะของบุคคล

Fiske (1992) แสดงวิธีการศึกษาสัญญัตติวิทยาไว้ในสุรพงษ์ โสธนะเสถียร (2561) ว่า สัญญัตติวิทยาเป็นการศึกษา 3 ส่วน คือ (1) ศึกษาเรื่องสัญญัตติ (Sign) หมายถึง การที่บางสิ่งบางอย่างมีสิ่งทีนอกเหนือจากตัวมันเอง (2) ศึกษาเรื่องรหัส (Code) หมายถึง ระบบสัญญัตติประกอบด้วยกฎที่เป็นที่ยอมรับของคนในแต่ละสังคมโดยเป็นรหัสพฤติกรรม และรหัสการใช้ความหมายที่อยู่ในลักษณะสัญญัตติต่าง ๆ และ (3) การศึกษาเรื่องวัฒนธรรม (Culture) โดยศึกษาองค์ประกอบ หรือวัฒนธรรมที่สัญญัตติหรือรหัสนี้เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันอยู่ในการศึกษาตัวบท เมื่อเข้าใจตัวสัญญัตติ กระบวนการสร้างความหมาย และพบบทเป็นตัวเชื่อมทุกอย่างเข้าด้วยกันแล้วก็ทำให้สามารถเข้าใจความหมายตัวบทได้

สุรพงษ์ โสธนะเสถียร (2561) ยังกล่าวถึงการจัดประเภทของสัญญัตติ เป็นสามส่วนตามหลักไตรวิภาคของเพิร์ซ ได้แก่ ปฎิมา (Icon) ดัชนี (Index) และสัญลักษณ์ (Symbol) ดังภาพที่ 2.3

ภาพที่ 2.3 หลักไตรวิภาคของเพิร์ซ (Peirce C.)
ที่มา. (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2561, หน้า 112)

จากภาพที่ 2.3 แสดงความสัมพันธ์ของหลักไตรวิภาคของเพิร์ซ 3 ส่วน ที่ประกอบด้วยปฏิมา ดัชนี และสัญลักษณ์ ซึ่งปฏิมาเป็นตัวสัญลักษณ์ทั้งสัญลักษณ์แห่งเครื่องหมาย และสัญลักษณ์แห่งความหมาย หมายถึง มีลักษณะความสัมพันธ์แบบที่ให้ความหมายใกล้เคียงกัน และการถอนความหมายที่ได้จากทางสายตา หรือตามสิ่งที่มองเห็น ดัชนี ตัวสัญลักษณ์ทั้งสัญลักษณ์แห่งเครื่องหมาย และสัญลักษณ์แห่งความหมาย จะมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันในเชิงเหตุผล โดยใช้กระบวนการคิด ถอดความหมายแบบมีเหตุผล เมื่อมีสิ่งหนึ่งเป็นตัวชี้ว่า มีอีกสิ่งหนึ่งเป็นต้นเหตุของอีกสิ่งหนึ่ง และสัญลักษณ์ ตัวสัญลักษณ์แห่งเครื่องหมาย และสัญลักษณ์แห่งความหมายจะมีลักษณะความสัมพันธ์ที่ทำงานเชื่อมโยงกันตามข้อตกลงที่กำหนด โดยจะต้องศึกษาถึงข้อกำหนด กฎเกณฑ์ ก่อนจะสามารถคิดหาความสามารถ คิดหาความหมายที่เข้าใจได้ ดังนั้น สัญลักษณ์จึงต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้จดจำ

การวิเคราะห์แบบแผนของความตรงข้ามซ่อนเร้นอยู่ในตัวบท และก่อให้เกิดความหมายขึ้น (Paradigmatic) ความหมายนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเกิดความสัมพันธ์ที่ถูกสร้างขึ้นมา และความสัมพันธ์ที่สำคัญที่สุดในการสร้างความหมายคือ ความสัมพันธ์ของสิ่งตรงข้าม ความตรงข้ามอาจจะไม่สามารถสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจน แต่ถ้าขาดความตรงกันข้าม หรือความแตกต่างเหล่านี้ก็จะไม่มีความหมายเกิดขึ้น ตัวอย่างเช่น คำว่า “ดี” จะไม่มีความหมายถ้าไม่มีคำว่า “ชั่ว” มาเป็นตัวเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่าง หรือสิ่งตรงข้าม การวิเคราะห์ตัวบทจะเป็นการวิเคราะห์หาความหมายแฝงเร้น (Latent meaning) ของตัวบท ซึ่งจะเป็นการหาว่าตัวบทนั้นมีความสัมพันธ์กับอะไร มีความหมายอย่างไร (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2561; สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2563; รักศานต์ วิวัฒน์สินอุดม, 2555)

การใช้สัญลักษณ์ และการตีความเชิงมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา

จากการทบทวนวรรณกรรมของชิงชัย วิชิตกุล (2550, หน้า 20-35) ในหัวข้อแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการใช้สัญลักษณ์ และการตีความ จากงานวิจัยเรื่อง ภาพสะท้อนที่ปรากฏในพิธีไหว้ครูดนตรี ซึ่งเป็นกรอบความคิดที่ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นกรอบความคิดการอธิบายปรากฏการณ์ในการหาคำตอบ

จากสัญญาในพิธีกรรมการไหว้ครูของศิลปินละครแห่งตุ๊กจันทบุรี ซึ่งชิงชัย วิจิตกุล (2550, หน้า 34-35) ตั้งข้อสังเกตจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับการใช้สัญลักษณ์ และการตีความความว่า

“...การวิเคราะห์แนวโครงสร้าง-หน้าที่ จนมาถึงการวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง และเน้นในกลุ่มความคิดที่มองพิธีกรรมเป็นปรากฏการณ์หนึ่ง ในฐานะที่เป็นการสื่อสารทางวัฒนธรรมในกลุ่มของการตีความหมาย (Meaning interpretation) ซึ่งได้แก่ตัวอย่างงานของเทอร์เนอร์ และเกียร์ซ แนวความคิดดังกล่าวเป็นพื้นฐานสำคัญไปสู่การวิเคราะห์พิธีกรรมโดยใช้ทฤษฎีการแสดง (Performance Theory) ที่ถือว่าสิ่งที่พิธีกรรมนั้นแสดงออกมานั้นคือ การสื่อสาร และสารที่สื่อผ่านพิธีกรรมการไหว้ครูดนตรีไทยนั้น ได้สะท้อนความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ สะท้อนภาพทางวัฒนธรรมในเรื่องความเชื่อทางศาสนา ค่านิยมสอดแทรกอยู่ในทุกขั้นตอน และยังเชื่อมโยงไปหาบริบทสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมอื่น ๆ เช่น รูปเคารพ (เทพเจ้า) หรืออุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในพิธีกรรมล้วนแสดงความหมายเชิงสัญลักษณ์เชื่อมโยงไปสู่สิ่งอื่นทั้งสิ้น...”

“...สัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมนั้นซับซ้อนในเรื่องของคติความเชื่อ และวิถีคิด ...การตีความผ่านการกระทำและตีความหมายจากสัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีกรรม (Interpretation of Ritual Symbols) รวมทั้งวิเคราะห์และตีความจากบริบทแวดล้อม (Context) และการมองเชิงองค์รวม (Holistic View)...”

การใช้สัญลักษณ์ และการตีความเชิงมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา สามารถสรุปได้ตามแนวทางที่ได้รับอิทธิพลจากนักทฤษฎีมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาจากการทบทวนวรรณกรรมของชิงชัย วิจิตกุล (2550) ดังนี้

1. Durkheim เสนอทฤษฎีเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ (The sacred) ว่า ความศักดิ์สิทธิ์ คือ ความเป็นจริงระดับหนึ่งที่แตกต่างกัน และตรงกันข้ามกับความเป็นจริงสามัญที่รับรู้กันในชีวิตประจำวัน ความศักดิ์สิทธิ์เป็นประสบการณ์พิเศษ ซึ่งมนุษย์จะรู้สึกได้ถึงในบางสถานการณ์เท่านั้น พิธีกรรมทางศาสนา ล้วนเป็นปรากฏการณ์ทางของความศักดิ์สิทธิ์ทั้งสิ้น และถือกำเนิดได้รับพลังอำนาจจากสำนักของความ เป็นพวกเดียวกัน (Collective consciousness) (ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล, 2541)

การศึกษาสัญลักษณ์ภายใต้แนวคิดเชิงโครงสร้างหน้าที่แบบ Durkheim เป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม หรือความเป็นกลุ่มที่ปัจเจกบุคคลผูกพันอยู่กับสังคมโดยมองว่า สัญลักษณ์ คือ วิธีการแสดงออกวิธีหนึ่ง ซึ่งมีผลกระทบต่อสมาชิกของสังคม 2 ระดับ ประกอบด้วย ระดับความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคม และระดับความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนกับกลุ่มสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาถูกมองว่า สังคมคือระบบของการกระทำที่เกิดขึ้นจากแรงผลักดันของกระบวนการทางสัญลักษณ์ จากการวิเคราะห์พิธีกรรมก็พบว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์เกิดจากความสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์เช่นกัน

2. William, R. (2011) กล่าวถึง สัญลักษณ์ทางศาสนา โดยความหมายของสัญลักษณ์ในสิ่งที่ตนศึกษา และวิเคราะห์ถึงการกระทำของสัญลักษณ์อย่างเป็นระบบ การแปลความหมายของการกระทำของสัญลักษณ์จึงมีผลต่อความสัมพันธ์ของกลุ่มสถานภาพต่าง ๆ รวมทั้งระดับรูปแบบ และค่านิยมทางสังคมที่มีความสำคัญต่อชีวิต สัญลักษณ์ จึงเป็นการศึกษากระบวนการทางความคิด และการกระทำของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการของสังคม (พิเชษฐ สายพันธ์, 2539)

3. การศึกษาเชิงมานุษยวิทยาสัญลักษณ์ (Symbolic Anthropology) เป็นเรื่องของ การตีความพฤติกรรมของมนุษย์ หรืออธิบายความคิดของมนุษย์ที่แสดงออกในภาษา และการกระทำ โดยมีทัศนคติไปในทิศทางเดียวกัน (นิยพวรรณ วรณศิริ, 2550) โดยมีหลักการดังนี้

3.1 ความคิดของมนุษย์เป็นกระบวนการทำงานอย่างเป็นธรรมชาติ และอิสระจากการทำงาน

3.2 กระบวนการทางความคิดมีเหตุ และผลในตัวเอง โดยปราศจากการบงการของร่างกาย

3.3 ระบบความคิดจะเป็นตัวควบคุมการกระทำของคน ซึ่งแสดงออกผ่านภาษา และการกระทำ

3.4 ผู้ที่ต้องการสื่อความคิดของตนเองให้ผู้อื่นรับรู้ และเข้าใจ ต้องจงใจใส่ความหมายเข้าไปในคำพูด หรือการกระทำของตน และมุ่งสื่อต่อคนที่ตนจงใจให้รับรู้

3.5 ผู้ที่จะเข้าใจความคิดของผู้อื่นได้ ต้องตีความ หรือถอดความหมายจากคำพูด หรือการกระทำ

3.6 ผู้สื่อ และผู้รับความคิดจะเข้าใจกันเองได้ ต้องเป็นผู้รู้กฎทางวัฒนธรรม หรือสิ่งแวดล้อมเดียวกัน

3.7 การแปลความหมายพฤติกรรมเชิงสัญลักษณ์ จำเป็นต้องตีความหลายชั้น ตัวแทนความหมาย และตัวที่ถูกแทนความหมาย

3.8 พฤติกรรมมนุษย์มาจากกระบวนการความคิด ดังนั้นพฤติกรรมจึงเป็นระบบสัญลักษณ์

3.9 ระบบสัญลักษณ์ (Symbolism) มาจากกระบวนการทำงานของรหัสความคิดที่ซ่อนอยู่ในสมองของมนุษย์ โดยระบบความคิดเป็นนามธรรมที่ลึกซึ้ง

4. พิธีกรรม และสิ่งของต่าง ๆ ในพิธีกรรมล้วนมีความหมาย การวิเคราะห์จำเป็นต้องตีความแบบลุ่มลึก (Depth-hermeneutic) และให้ความสำคัญต่อการกระทำของสิ่งต่าง ๆ ในพิธีกรรม คำนึงถึงบริบททางประวัติศาสตร์ของแต่ละสังคมวัฒนธรรมเพื่อเชื่อมโยงระหว่างโครงสร้างของเนื้อหา และบริบททางวัฒนธรรมด้วยวิธีการตีความ การให้ความหมายต่อสิ่งที่กระทำนั้น ๆ การเชื่อมโยงระหว่างการกระทำ กับ ความหมาย คือสิ่งที่เรียกว่า ความเข้าใจ หรือความหมาย ต้องเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้ความหมาย และสิ่งที่มีความหมายเสมอ และใครเป็นผู้ให้ความหมาย

5. Blumer (1969) กล่าวถึงแนวคิดเรื่องสัญลักษณ์ว่า “...ธรรมชาติของวัตถุใด ๆ ก็ตามทุกชนิดประกอบไปด้วยความหมายที่มันมีต่อบุคคลผู้อ้างถึงมัน ความหมายดังกล่าวจะกำหนดลักษณะของวิถีทาง ซึ่งบุคคลนั้นพิจารณาทางวัตถุดังกล่าว และวิถีทางซึ่งเขาจะกล่าวถึงมัน วัตถุอันเดียวกันอาจมีความหมายที่แตกต่างกันสำหรับบุคคลที่แตกต่างกัน” ผลผลิตทางสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในการกระทำร่วมกัน จึงเป็นพื้นฐานของการสร้างสัญลักษณ์ที่ให้เป็นตัวแทนสื่อความหมายสำหรับสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นตัวแทน ความหมายร่วมกัน (Shared meanings) โดยสามารถรับรู้ และทำความเข้าใจอย่างสอดคล้องต้องกันได้ระหว่างบุคคลที่มีส่วนร่วมในการปฏิสังสรรค์ สัญลักษณ์ตามความหมายของ Blumer จึงเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่มีรูปธรรม สัญลักษณ์จึงเป็นองค์ประกอบที่มีรูปธรรมและนามธรรมประกอบเข้าด้วยกัน

6. Langer (1975) เสนอทฤษฎีสัญลักษณ์ โดยให้ความสำคัญของ Symbolism ในฐานะที่เป็นหัวข้อที่รองรับอยู่ภายใต้ความรู้ และความเข้าใจทั้งหมดของมนุษย์ และสิ่งมีชีวิตถูกรอบงำด้วย

ความรู้สึก ในขณะที่ความรู้สึกของมนุษย์ได้รับอิทธิพลจากมโนภาพ (Conception) และสัญลักษณ์ นอกจากนี้ สัญลักษณ์ได้สร้างความแตกต่างระหว่างสัญญาณ (Sign) และสัญลักษณ์ (Symbol) โดยใช้พจน์ (Term) ของสัญญาณ โดยนัยที่หมายถึงสิ่งเร้า (Stimulus) สัญลักษณ์ คือ เครื่องมือของความคิด โดยไม่จำเป็นต้องมีการปรากฏของสิ่งของนั้นตรงหน้าก็ได้

ความหมาย เป็นความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์ วัตถุ และบุคคล โดยมีการผนวกเข้ากับจิตใจ ที่ถูกคิดเกี่ยวกับสิ่งที่หมายถึง ความหมาย จึงมีความสำคัญสองนัย คือ นัยที่เป็นเหตุผล (Logical) และ นัยที่เป็นจิตวิทยา (Psychological) ความหมายที่เป็นเหตุผลนั้นเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์ และ สิ่งที่ถูกหมายถึง (Referent) ขณะที่ความหมายนัยที่เป็นจิตวิทยาเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์ และบุคคล

7. Radcliff-Brown (1964) อาศัยพื้นฐานของความคิดของ Durkheim ที่ว่า การแสดงของกลุ่มทำให้เกิดสัญลักษณ์ขึ้น การศึกษาพฤติกรรมสัญลักษณ์ เป็นการเริ่มนำเอาความคิดกระบวนการทางสัญลักษณ์มาใช้ในการสังเกตภาคสนาม การอธิบายสัญลักษณ์ในนิทานปรัมปราอย่างสัมพันธ์กับสังคม หรือสังเกตจากพฤติกรรมการเล่นฉลองของชาวอินเดียน โดยการแสดงออกทางสัญลักษณ์จากความรู้สึกพื้นฐานทางสังคม และทำให้ผู้คนเริ่มหันมาให้ความสำคัญต่อระดับเหตุการณ์ทางสังคมที่สัญลักษณ์ปรากฏให้เห็นอย่างกว้างขวางมากขึ้น

8. Malinowski (1954) มีแนวคิดร่วมบางอย่างกับ Radcliff-Brown จากประเด็นหน้าที่สถาบันสังคม ประเด็นสัญลักษณ์ให้ความสำคัญที่หยั่งรากลึกของภาษา และพัฒนาแนวคิดทางสัญลักษณ์ที่ได้มากกว่าซึ่ง ใช้วิธีการตีความสัญลักษณ์จากประสบการณ์ภาคสนามที่ประจักษ์ด้วยสายตา โดยหน้าที่พฤติกรรมสัญลักษณ์ และภาษาศักดิ์สิทธิ์ จากนิทานปรัมปราเป็นเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ที่เล่าอย่างมีวัตถุประสงค์เฉพาะ และตั้งคำถามต่อการตีความเชิงสัญลักษณ์ในนิทานอาจมีความจริงที่ซ่อนไว้ และนิทานมีการอ้างอิงสังคมอย่างเห็นได้ชัดเจน

9. Turner (1967) เสนอแนวทางการตีความสัญลักษณ์ในพิธีกรรมควรมีคุณสมบัติ 3 ประการ คือ (1) สัญลักษณ์อันหนึ่งประกอบด้วยความหมายหลาย ๆ อย่าง (Condensation) (2) สัญลักษณ์สัญลักษณ์ คือ รูปแบบที่รวมกันเป็นหนึ่งเดียวของสิ่ง ๆ นั้น กับคุณลักษณะตามความเป็นจริง หรือความคิดที่ถูกกำหนดไว้ (Unification) และ (3) ความหมายของสัญลักษณ์สำคัญจะแบ่งออกเป็นสองขั้ว คือ ขั้วของอุดมคติ (Ideological Pole) และขั้วของความรู้สึก (Sensory Pole) ซึ่งขั้วอุดมคติ คือ องค์ประกอบทางจริยธรรม และระเบียบของสังคมที่เห็นหลักสำคัญในการจัดองค์กรทางสังคม การรวมกลุ่ม และบรรทัดฐาน ค่านิยมที่ยึดถือกันเป็นระบบความสัมพันธ์ในสังคมนั้น ขณะที่ขั้วของความรู้สึก เป็นรูปแบบที่สัญลักษณ์นั้นสื่อมาโดยตรง ความหมายจะเป็นไปตามปรากฏการณ์ และกระบวนการทางธรรมชาติที่เป็นเหตุเป็นผลในทางจิตวิทยา

พิธีกรรม ประกอบด้วย รหัสทางวัฒนธรรม และความหมายทางสังคม (Cultural code and Social meaning) ทำให้เข้าถึงแก่น (Cultural Themes) ของแต่ละวัฒนธรรม สะท้อนโครงสร้าง และทิศทางของแต่ละวัฒนธรรมที่มีความซับซ้อน มีหลายความหมายแฝงเร้นในชุดของวัฒนธรรมหนึ่ง พิธีกรรมจึงเป็นแหล่งสำคัญในการสื่อความหมายของแก่นสำคัญนั้น และสัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมเป็นตัวส่งผ่านแก่นสำคัญนั้น การทำความเข้าใจสังคมผ่านพิธีกรรม เนื่องจากการแสดงเกิดพิธีกรรมเป็นช่วงหนึ่งช่วงใดเกิดขึ้นในกระบวนการทางสังคม ซึ่งมีแบบแผนของหน่วยพิธีกรรม ก็คือ การรวมกันของ

สัญลักษณ์ และชุดของพฤติกรรมสัญลักษณ์ ซึ่งสัญลักษณ์ในพิธีกรรมมีความหลากหลาย มีหลายความหมาย สัญลักษณ์แทนสิ่งต่าง ๆ ได้หลายสิ่ง สัญลักษณ์หลัก (Dominant symbol) ครอบคลุมความหมายหลายอย่างที่เป็นกฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรม ความเชื่อ ซึ่งสามารถเชื่อมโยง และอ้างอิงความหมายได้อย่างกว้างขวาง ดังนั้น พิธีกรรม จึงเป็นระบบความหมาย และต้องมีการเปรียบเทียบกับส่วนต่าง ๆ ของระบบทั้งหมด โดยพิจารณาถึงความหมายที่เห็นชัดแจ่มแจ้งกับความหมายที่เห็นอยู่ภายในผนวกรวมการวิเคราะห์แง่มุมทางสังคมที่เกี่ยวข้องกัน

การศึกษาความหมายพิธีกรรมในเชิงมานุษยวิทยา จึงเน้นศึกษากระบวนการของพิธีกรรม (Ritual process) ว่าสื่อความหมายอะไร มีความสำคัญอย่างไรต่อสังคมนั้น ๆ ณ ช่วงระยะเวลานั้น โดย Turner (1967) กล่าวว่า “พิธีกรรม คือ ชุดของพฤติกรรมที่ถูกกำหนดโดยวัฒนธรรม ทำหน้าที่คล้าย ๆ กับภาษาชนิดหนึ่ง... ดังนั้นควรศึกษาพิธีกรรมในมิติของการสื่อความหมายของพฤติกรรม (Communicative Aspect of Behavior) หรือพิธีกรรมนั้นมีบทบาทอย่างไร (Do things)” ดังนั้น การศึกษาพิธีกรรมควรมีองค์ประกอบ คือ (1) สัญลักษณ์ (2) ลำดับของการกระทำ หรือพฤติกรรม (3) กฎเกณฑ์ที่อยู่เบื้องหลังการกระทำนั้น (4) ประเภทของผู้เข้าร่วมพิธีกรรม และ (5) รูปแบบของการมีส่วนร่วมในพิธี (Turner, 1967; พิเชฐ สายพันธ์, 2539; สุริยา สมทุคปต์, 2533)

10. Geertz (1973) กล่าวว่า วัฒนธรรม คือการบันทึกการกระทำที่อยู่ระหว่างสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ถูกประกอบสร้างขึ้น (Constructed) และยังมองว่า “พิธีกรรมทางศาสนา ไม่ได้เป็นเพียงการชี้ให้เห็นแง่มุมทางศาสนาที่มีต่อผู้ที่เชื่อเท่านั้น แต่ยังชี้ให้มีผู้เข้ามาสังเกตการณ์มองเห็น และอ่านการปะทะสังสรรค์ที่เกิดขึ้นได้ คนนอก อาจมองเห็นการแสดงออกทางศาสนาเพียงเล็กน้อย แต่บุคคลเหล่านั้นอาจชื่นชมเป็นอย่างมากกับความงาม และแง่มุมในการวิเคราะห์ของเขา” ดังนั้น ศาสนา คือระบบสัญลักษณ์ ที่ให้ความหมายแก่สิ่งรอบตัวที่มีพลังอำนาจที่สามารถสร้างศรัทธา ไร่ความรู้สึกรักของคน และเป็นที่ยอมรับว่าจริง

การตีความทางวัฒนธรรม ตามแนวทางของ Geertz สนใจวิเคราะห์ และตีความหมายวัฒนธรรมในฐานะกลไกควบคุม (Control mechanism) พฤติกรรมของมนุษย์ทำงานในระดับความคิด และวิถีคิด การพิจารณาวัฒนธรรมตามความหมายนี้เริ่มต้นจากสมมติฐานที่ว่า ความคิดมนุษย์เป็นสิ่งที่เดียวกับสังคม และสาธารณะ มีหน้าที่เป็นตัวแทนของความคิด (Model of) และตัวแทนสำหรับคิด (Model for) โดยให้ความสำคัญกับประสบการณ์ชีวิตมนุษย์ ที่ผ่านมานักมานุษยวิทยา ศึกษาพิธีกรรม และศาสนาในฐานะเครื่องมือสะท้อนโครงสร้างทางสังคม ดังนั้น ควรมีการศึกษาศาสนาในฐานะระบบความหมายอันประกอบด้วยสัญลักษณ์ชุดหนึ่งที่จะโน้มน้าวให้คนเกิดความเห็นว่า ตนเองเป็นใคร กำลังทำอะไรอยู่ และสิ่งต่าง ๆ รอบตัวที่มากกระทบคืออะไร ควรตอบรับ หรือตอบโต้อย่างไร โดยระบบสัญลักษณ์สามารถสร้างความรู้สึก (Mood) และแรงจูงใจ (Motivation) ให้มนุษย์อ้างอิงถึงระเบียบที่ยิ่งใหญ่เกี่ยวกับจุดหมายปลายทางในการมีชีวิตอยู่ สัญลักษณ์ทางศาสนาจึงมีลักษณะสำคัญ 3 ลักษณะ

10.1 การนำเอาเหตุผลกับอารมณ์ ความรู้สึกผนวกเข้าไว้ด้วยกันเป็นเรื่องเดียวกัน โดยสัญลักษณ์ทางศาสนามีพลังเบื้องต้นในการก่อให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกบางอย่าง

10.2 ศาสนาเป็นระบบสัญลักษณ์ที่มีแบบแผนของการเกิด และการดำรงอยู่ในสังคม เป็นแม่แบบบรรยากาศทางความรู้สึก และโลกทัศน์ทางสังคม สัญลักษณ์จึงเป็นสิ่งที่เคลื่อนไหวโต้ตอบกับความเป็นไปภายในสังคม

10.3 ระบบสัญลักษณ์มีแบบแผนปฏิบัติการ ทำให้เกิดการยอมรับ และคล้อยตามเกิดความรู้สึก การสร้างการยอมรับเริ่มต้นจากภาพ (Imagery) ที่นำไปสู่การปฏิบัติ และถูกปลูกฝังเข้ามาในความสำนึกของคนอย่างแนบแน่น

การศึกษาสัญลักษณ์ในพิธีกรรมของงานวิจัยครั้งนี้จำเป็นต้องสร้างความเข้าใจการวิเคราะห์สัญลักษณ์ในมิติต่าง ๆ โดยผู้วิจัยได้ทบทวนทฤษฎีสัญลักษณ์วิทยาในเชิงภาษาศาสตร์ และการสื่อความหมาย ทฤษฎีสัญลักษณ์วิทยาในเชิงมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา โดยเฉพาะความเชื่อ และพิธีกรรม เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม นอกจากจะเข้าใจตัวบท และสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ยังจำเป็นต้องเข้าใจบทบาทหน้าที่ของภาพสะท้อน การประกอบสร้าง การสร้างภาพตัวแทนดังจะได้ดำเนินการตามกรอบการวิจัย และอภิปรายผลการวิจัยต่อไป

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.1 งานวิจัยในประเทศ

ประเมษฐ์ บุญชัย (2540) ศึกษาการรำของผู้ประกอบพิธีในพิธีไหว้ครู โขน-ละคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพิธีไหว้ครู โขน-ละคร (พิธีหลวง) เน้นในเรื่องการรำของผู้ประกอบพิธีในพิธีไหว้ครู โขน-ละคร ซึ่งประกอบด้วยเพลงหน้าพาทย์สำคัญ 7 เพลง ได้แก่ พรหมณ์เข้า พรหมณ์ออก เสมอเถร เสมอสามลา เชิด (ถวายเป็นเครื่อง) โปรยข้าวตอกและกราวรำ การศึกษาแบ่งกลุ่มผู้ประกอบพิธีเป็น 3 ยุค ตามเกณฑ์สังกัดควบคุม และบังคับบัญชา และการแต่งตั้ง ยุคที่ 1 พ.ศ. 2397-2478 เป็นยุคที่อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ หรือยุครวมมหรสพ ยุคที่ 2 พ.ศ. 2488-2527 เป็นยุครวมศิลปากร หรือตั้งโรงเรียนนาฏศิลป์ ยุคที่ 3 พ.ศ. 2527-ปัจจุบัน เป็นยุคที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งผู้ประกอบพิธีขึ้นใหม่ ผลของการวิจัยสรุปได้ว่า การประกอบพิธีไหว้ครู ประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ภาค คือ ภาคพิธีสงฆ์ ภาคพิธีไหว้ครู และภาคพิธีครอบ และการรำของผู้ประกอบพิธีแต่เดิมปรากฏอยู่ในภาคพิธีครอบเป็นส่วนใหญ่ ปัจจุบันได้พบว่า การรำหน้าพาทย์บางหน้าพาทย์ไปอยู่ในภาพพิธีไหว้ครู โดยเฉพาะหน้าพาทย์พรหมณ์เข้า จากการวิจัยพบว่า การเปลี่ยนแปลงเกิดจากปัจจัยในเรื่องการเพิ่มสถานภาพของผู้ประกอบพิธีจากหัวหน้าศิษย์ เป็นพรหมณ์ผู้ทรงศีล ซึ่งเป็นแนวของหลวงวิลาศวงามเป็นท่านแรก นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงลำดับการรำอีกหลายหน้าพาทย์เกิดจากแนวคิด และกำหนดระยะเวลาในการประกอบพิธีอีกด้วย จุดประสงค์ในการรำของผู้ประกอบพิธี พบว่า มีอยู่ 2 ประการ คือ ประการแรก รำในฐานะหัวหน้าศิษย์ เพื่อถวายพลีกรรม สักการะ และสมโภชแต่ครู เช่น หน้าพาทย์เชิด โปรยข้าวตอก และกราวรำ ประการที่สอง รำในฐานะพระภคตฤๅษี และพรหมณ์ผู้ทรงศีล เพื่อประกอบพิธีครอบในภาวะต่าง ๆ ได้แก่ หน้าพาทย์พรหมณ์เข้า พรหมณ์ออก เสมอเถร และเสมอสามลา การรำของผู้ประกอบพิธีในหน้าพาทย์ต่าง ๆ พบว่า กระบวนการรำตรงกับท่ารำของตัวพระ และใกล้เคียงกับตัวกษัตริย์ในนาฏศิลป์ โขน สามารถสรุปได้ว่า ลักษณะของท่าปรากฏอยู่ในท่ารำเพลงช้า เพลงเร็ว ท่ารำแม่บทใหญ่ และแม่ท่ายักษ์ รูปแบบการเคลื่อนที่ของผู้ประกอบพิธีในหน้าพาทย์ต่าง ๆ ใช้ทิศทางด้าน

ขวามือของผู้ร่ำเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ลำดับของท่าร่ำเป็นการเรียงลำดับจากการใช้ระดับมือต่ำไปหาสูง เป็นข้อพิสูจน์ได้ว่า หน้าพาทย์ที่ผู้ประกอบพิธีร่ำร่าเป็นลักษณะรูปแบบหน้าพาทย์ของนาฏศิลป์โขน ซึ่งเป็นข้อสนับสนุนในเรื่องกฎเกณฑ์การคัดเลือกผู้ประกอบพิธีไหว้ครูโขน-ละคร (พิธีหลวง) ในข้อที่ว่า ผู้ประกอบพิธีจะต้องเป็นครูผู้ใหญ่ฝ่ายพระเท่านั้น และที่สอดอาจใช้ครูผู้ใหญ่ฝ่ายยักษ์ แต่ไม่เคยปรากฏว่าครูผู้ใหญ่ฝ่ายยักษ์ได้เป็นผู้ประกอบพิธี ลักษณะพิธีไหว้ครูโขน-ละคร และการร่ำของผู้ประกอบพิธี เป็นสิ่งที่ยืนยันในประเพณีการบูชาเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องในนาฏศิลป์ไทย ที่สำคัญที่สุดแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการสืบทอดองค์ความรู้จากนาฏราช (พระอิศวร) มาสู่มนุษย์ ซึ่งเป็นความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์ที่ก่อให้เกิดรูปแบบพิธีไหว้ครู เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ และจะต้องคงอยู่ตลอดไป

วีรพล ดิษเกษม (2546) ศึกษาคติความเชื่อในพระตำราไหว้ครูโขนละครฉบับคุณครูทองสุข ทองหลิม มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาวิเคราะห์คติความเชื่อส่วนพิธีกรรม และส่วนประกอบพิธีกรรมในพระตำราไหว้ครูโขนละครฉบับคุณครูทองสุข ทองหลิม โดยศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ นำข้อมูลมาวิเคราะห์หาบทสรุปคติความเชื่อ ผลการวิจัยพบว่า คติความเชื่อในพระตำราไหว้ครูโขนละครฉบับคุณครูทองสุข ทองหลิม เป็นระบบคติความเชื่อประเภทลัทธินับถือเทพเจ้า หรือเทวนิยม มีรากฐานทางคติความเชื่อมาจากศาสนาพราหมณ์ คือ การบวงสรวงบูชาเพื่อทำให้เทพเจ้าพึงพอใจ และประทานพรให้ผู้บูชาตามความประสงค์ ทั้งยังผสมผสานมีการปรับให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของสังคมไทย เช่น เครื่องบูชากระยาบวชสังเวย ล้วนเป็นของในท้องถิ่นหาได้ไม่ยากในประเทศไทย คติความเชื่อในพระตำราไหว้ครูโขนละครฉบับคุณครูทองสุข ทองหลิม จึงเป็นคติความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ และคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา มีพัฒนาการมาจนเป็นรูปแบบที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน คติความเชื่อต่าง ๆ ในพระตำราไหว้ครูเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความหมายในการศึกษาเล่าเรียน เป็นขวัญกำลังใจให้ประสบความสำเร็จในการศึกษา และเป็นสิริมงคล ค้ำครองป้องกันเภทภัยต่าง ๆ แก่ผู้เรียนวิชานาฏศิลป์ไทย หรือนาฏศิลป์ พิธีไหว้ครูโขนละคร เป็นพิธีกรรมที่แสดงออกซึ่งความกตัญญูตเวทีของศิษย์ต่อครูอาจารย์ และเป็นการส่งเสริมให้ศิษย์รุ่นต่อ ๆ ไปรู้สึกกตัญญูตเวทีต่อครูอาจารย์ด้วย เป็นขวัญกำลังใจ และความเชื่อมั่นแก่ศิษย์ในการเพียรพยายามศึกษา เป็นการตรวจสอบ และทบทวนท่าร่ำต่าง ๆ ให้มีความถูกต้องสมบูรณ์เป็นมาตรฐาน และเป็นการรวมกลุ่มทางสังคม (นาฏศิลป์) ทำให้เกิดพลังในการสร้างสรรค์ และพัฒนาวิชานาฏศิลป์ และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติให้ยั่งยืนต่อไป ข้อเสนอแนะที่สำคัญจากการวิจัยควรมีการตรวจชำระพระตำราไหว้ครูฉบับคุณครูทองสุข ทองหลิมให้ถูกต้องตามหลักภาษาศาสตร์ ศึกษาวิจัยพระตำราไหว้ครูสายพิธีหลวง และสายพิธีราษฎร์ เพื่อหาความคล้ายคลึง และความแตกต่าง ตลอดจนปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลง หรือคงอยู่ของประเพณีไหว้ครูโขนละครตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ควรมีการเปรียบเทียบพิธีไหว้ครูโขนละครไทยกับการไหว้ครูของนาฏศิลป์ต่างชาติ เพื่อหารากฐานทางวัฒนธรรมที่มีการเชื่อมโยงทั้งแนวคิด และรูปแบบ

พระเตียรวิทย์ อุตตสนโม (โอชาวัฒน์) (2548) ศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาของร่างทรง: กรณีศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับร่างทรง (2) วิเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการทรงเจ้า (3) ศึกษาการประยุกต์หลักพุทธธรรมในการประกอบพิธีกรรมของร่างทรง (4) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างร่างทรงกับพระรัตนตรัย และ (5) ศึกษาอิทธิพลของร่างทรงที่มีต่อสังคมไทย การเก็บข้อมูลได้จากเอกสาร

ต่าง ๆ การเข้ามีส่วนร่วมในพิธีกรรมไหว้ครู และจากการสัมภาษณ์ รวมทั้งจากแบบสอบถามที่ได้จากกลุ่มตัวอย่าง 95 คน การวิเคราะห์ข้อมูลค่าความถี่ ร้อยละ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และทดสอบค่าที (t-test) ผลการศึกษาพบว่า (1) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับร่างทรง ใช้แนวความคิดทางมานุษยวิทยา สังคมวิทยา จิตวิทยา รวมทั้งวิญญานนิยม และลัทธิเจตนนิยม เป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถามเก็บข้อมูล และการวิเคราะห์เนื้อหา (2) หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการทรงเจ้า ในทัศนะทางพระพุทธศาสนา ร่างทรงและการทรงเจ้า จัดอยู่ในกลุ่มอุปาทาน 4 ชนิด อัตตวาอุปาทาน และสลิปปตูปาทาน และเป็นเดรัจฉานวิชา แต่มีหลักธรรมหลายหมวดที่น่าจะส่งผลต่อแนวคิดเรื่องร่างทรง (วิญญานนิยม) คือ เรื่องโอปปาติกะ (ในโยนิ 4) เรื่องเทพ/เทวดา (ในเทพ 3, ภูมิ 4, คติ 5) เรื่องสัตว์โลก (ในโลก 3) เรื่องสังขารและวิญญาน (ในชั้น 5) และเรื่องกรรมกับการเกิดใหม่ (สังสารวัฏ) ที่ยืนยันถึงการมีอยู่จริงของ ปรโลก และสวรรค์ อันเป็นสาระหลักของความเชื่อเรื่องเทพเจ้าและพิธีทรงเจ้าเข้าผี ส่วนหลักธรรมที่ส่งผลต่อการประกอบพิธีกรรมนั้นประกอบด้วย (ก) หลักศรัทธา เป็นความเชื่อในระบบความคิดอย่างหนึ่งโดยไม่มี การพิสูจน์ ไม่ต้องการเหตุผล ภาพความเชื่อของร่างทรงจะปรากฏอยู่ในพิธีกรรมที่ร่างทรงได้กำหนดขึ้น (ข) หลักกรรม ในบริบทกรรมตามนัยทางพระพุทธศาสนา แต่มีใช้ทฤษฎีกรรมที่ถูกต้องในทางพุทธศาสนา เช่นการทำสิ่งดี เพื่อที่จะได้สิ่งตอบแทนที่เป็นความดีงาม ทั้งในส่วนของวัตถุ และความพึงใจที่เป็นนามธรรม (ค) การบำเพ็ญบารมี ทำให้เกิดระบบของการเสียสละ ในรูปแบบต่าง ๆ ของผู้ปฏิบัติตามคำแนะนำของร่างทรง (3) การประยุกต์หลักศรัทธา กรรม และการบำเพ็ญบารมี ในการประกอบพิธีกรรมของร่างทรงนั้น ไม่ได้แยกอย่างเด็ดขาดออกเป็นส่วน แต่จะมีความเกี่ยวเนื่องจนเป็นเนื้อเดียวกัน สำเร็จเป็นพิธีกรรมที่มีความแนบแน่นในแนวเดียวกัน เช่นในพิธีกรรมไหว้ครู ปรากฏชัดเจนนถึงการนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ในพิธีกรรม เป็นการ แสดงให้เห็นถึงหลักความเชื่อ ที่มีการระลึกถึงพระรัตนตรัย แต่มีลักษณะไสยศาสตร์แทรกปนอยู่ (4) ร่างทรงกับพระรัตนตรัย มีความสัมพันธ์กันในภาวะแบบความเชื่อถือ น้อมรับมา และปรับใช้ให้เข้ากับการดำเนินชีวิตของตนเอง และสังคม ร่างทรงเป็นผู้ที่ทำหน้าที่เผยแพร่พระรัตนตรัย และเป็นผู้มีความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย ได้รับประสบการณ์ตรง มีการแนะนำคนอื่น ให้ศรัทธาเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย ซึ่งถูกยกไว้เป็นที่เคารพในระดับสูง (5) ร่างทรงมีบทบาทสูงในด้านให้คำแนะนำ ส่วนอิทธิพลของร่างทรงที่มีต่อสังคมไทย ทางด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง พบว่าอยู่ในระดับปานกลาง จากการสัมภาษณ์ร่างทรง 16 คน พบว่า ส่วนใหญ่เป็นร่างแฝงองค์สายฤๅษีมากที่สุด ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของร่างทรงส่วนใหญ่คือ ความเชื่อเรื่องบุญ-บาป ความเชื่อเรื่องการปฏิบัติธรรม ความเชื่อในพระรัตนตรัย ความเชื่อเรื่องนรก-สวรรค์ และความเชื่อเรื่องนิพพานตามลำดับ ความเชื่อเหล่านี้นำไปสู่พิธีกรรมตามบริบทของความเชื่อนั้น ๆ พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาของร่างทรงที่ประกอบส่วนใหญ่คือ การสวดมนต์ ไหว้พระ รongลงมาคือ การรักษาศีล การปฏิบัติธรรม การทำบุญทอดกฐิน-ผ้าป่า สร้างพระพุทธรูป การเลี้ยงพระ ถวายสังฆทาน พรหมน้ำมนต์ตามลำดับ

ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางพระพุทธศาสนากับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาของร่างทรง พบว่า ความเชื่อส่วนใหญ่ของร่างทรงที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา คือ ความเชื่อในการปฏิบัติธรรม รongลงมาคือความเชื่อในเรื่องการสวดมนต์ ความเชื่อในเรื่องการถือศีล กิณเจ เลี้ยงพระ ถวายสังฆทาน และความเชื่อในการทอดกฐิน ผ้าป่า ทำบุญ สาธารณประโยชน์ ร่างทรงที่มีความเชื่อ

ทางพระพุทธศาสนา พิธีกรรมที่กระทำสูงสุดคือการปฏิบัติธรรม รองลงมาคือการสวดมนต์ รำทรงที่มีความเชื่อต่างอื่น ๆ พิธีกรรมที่กระทำสูงสุดคือ พิธีการไหว้ครู รองลงมาคือ การรับขัน

ชิงชัย วิชิตกุล (2550) ศึกษาภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในพิธีไหว้ครูดนตรีไทย เป็นงานวิจัยที่ศึกษาสัญลักษณ์สำคัญในพิธีไหว้ครูดนตรีไทย โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ สัญลักษณ์สำคัญที่ปรากฏในองค์ประกอบของพิธีไหว้ครูดนตรีไทย และสัญลักษณ์สำคัญที่ปรากฏในขั้นตอนการประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีไทย ผลการศึกษาพบว่า สัญลักษณ์ที่สำคัญที่ปรากฏในองค์ประกอบของพิธีไหว้ครูดนตรีไทย คือ เทพสังคีต ชั้นก้านล เครื่องสังเวद्य และวันพฤหัสบดี ส่วนสัญลักษณ์สำคัญที่ปรากฏในขั้นตอนการประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีไทย คือ บาทรน้ำมนต์ การเจิม ผ้าหน้าโขน วัฒนธรรมการจัดตำแหน่งสิ่งของต่าง ๆ ในพิธีกรรม และดนตรีที่ใช้ประกอบในพิธีกรรม สัญลักษณ์สำคัญที่ปรากฏทั้ง 2 ส่วนในพิธีกรรมเป็นระบบสัญลักษณ์ที่มีความหมายลึกซึ้ง กว้างขวางกว่าสิ่งที่มองเห็น และสะท้อนภาพทางวัฒนธรรมไทยในเรื่องของวิถีคิด วิถีชีวิต การอบรมทางจริยธรรม และสิ่งที่ควร และไม่ควรปฏิบัติในสังคม

อัจฉิมา สวัสดิ์ชีวิน (2551) ศึกษาการสืบทอดภูมิปัญญาพิธีไหว้ครูและครอบครูโขนละคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบของการประกอบพิธีการไหว้ครู ครอบครู โขนละคร ในภาคกลาง ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ถึง รัชกาลที่ 9 และพิธีครอบเทริดโนราในภาคใต้ รายละเอียดจะเกี่ยวกับขั้นตอน ความเชื่อ ด้านพิธีกรรม ด้านการสืบทอดครูผู้ประกอบพิธี เพลงหน้าพาทย์ ศีรษะครู และมีกำราสำรวจความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมพิธีในด้านของความเชื่อถึงผลของการเข้าร่วมพิธีไหว้ครู พบว่า พิธีไหว้ครู ครอบครูโขนละคร มีการประกอบพิธีโดยแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือ พิธีสงฆ์ พิธีไหว้ครู พิธีครอบและการรับมอบ ครูผู้ประกอบพิธีจะต้องมีคุณสมบัติที่ครูทางด้านนาฏศิลป์ได้กำหนดไว้ และมีประเพณีที่สืบทอดกันมา คือ ผู้ประกอบพิธีจะต้องเป็นเพศชาย และต้องฝึกหัดเป็นตัวละคร ต้องผ่านการบวชเรียนมาแล้ว ในการประกอบพิธีกรรมจะต้องเชิญศีรษะครูต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทางด้านนาฏศิลป์ และการเชิญครูให้มาในพิธีดังกล่าวก็จะบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เป็นสื่อในการติดต่อกับครูทางด้านนาฏศิลป์ และเทพต่าง ๆ เพลงหน้าพาทย์ที่ใช้ประกอบพิธีแบ่งออกเป็น 4 หมวด คือ หมวดที่ 1 ใช้สำหรับเชิญเทพเจ้า และเทวดาทั้งหลาย หมวดที่ 2 ใช้สำหรับเชิญครูดชนละครฝ่ายมนุษย์และครูฝ่ายลิง หมวดที่ 3 ใช้สำหรับเชิญครูโขนละครฝ่ายยักษ์ และ หมวดที่ 4 ใช้ประกอบพิธีกรรมในการไหว้ครู ครอบครูโขนละคร ศีรษะครูที่ใช้ในพิธีครอบประกอบด้วยศีรษะของพระภคตฤณี ศีรษะพระพิราพ และศีรษะเทริด เพื่อเชื่อว่า ศีรษะครูทั้งสามเป็นบรมครูด้านศิลปะการฟ้อนรำ พิธีไหว้ครู และครอบครูโขนละครยังมีลักษณะ และขั้นตอนคล้ายกับพิธีครอบเทริดโนราทางภาคใต้อีกด้วย พิธีกรรมไหว้ครู ครอบครูโขนละครนั้นมาจากความเชื่อในเรื่องของการแสดงความกตัญญูที่ศิษย์มีต่อครู นับว่าเป็นพิธีกรรมที่มีความงดงามทั้งทางด้านวัฒนธรรม และประเพณีเป็นพิธีที่มีคุณประโยชน์ต่อจิตใจมนุษย์เพื่อเป็นการช่วยเสริมสร้างจิตใจมนุษย์ให้มีจิตสำนึกในหน้าที่ที่ต้องยกย่อง และเคารพผู้มีพระคุณ ผู้ตอบแบบสอบถามมีความเชื่อว่าเมื่อเข้าพิธีแล้วครูทางด้านโขนละครจะปกป้องดูแล รวมทั้งส่งผลให้ประสบผลสำเร็จในการแสดง และเชื่ออีกว่า หากลบหลู่ครูจะทำให้เกิดผลเสียต่อตนเอง และเชื่อในเรื่องของการบูชาองค์พระพิคณเศ และการรับมอบกรรมสิทธิ์จากครู รวมทั้งวันในการประกอบพิธีควรเป็นวันพฤหัสบดี พิธีกรรมนี้จึงควรให้มีการอนุรักษ์ และสืบทอดให้เป็นมรดกทางด้านวัฒนธรรมของชาติสืบไป

ฉัตรพร ดวงสร้อย (2551) ศึกษาความหมายของเครื่องสังเวทบุษการะยาบวชในพิธีไหว้ครู ดนตรีและนาฏศิลป์ไทย: กรณีศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาส่วนประกอบ และความหมายของเครื่องสังเวท เครื่องกระยาบวช บายศรีปากชาม และอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในพิธีไหว้ครู และศึกษาความเชื่อของกลุ่มคนในวงการดนตรี และนาฏศิลป์ไทย โดยวิธีศึกษาจากเอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์ผู้รู้ รวมทั้งกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องในพิธีไหว้ครูดนตรี และนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ผลการศึกษาพบว่า การไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทยเป็นพิธีกรรมตามความเชื่อเพื่อแสดงความเคารพบูชา ครู อาจารย์ ผู้มีพระคุณ และบวงสรวงสังเวทเทพเจ้าแห่งดุริยางคศาสตร์ และนาฏยศาสตร์ เนื่องจากเป็นครูผู้สร้างสรรค์ และประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ความเชื่อนี้มีความสัมพันธ์ ต่อการศึกษา และการดำเนินชีวิตของคนในวงการดนตรีนาฏศิลป์เป็นอย่างมาก เครื่องสังเวท คือ อาหารสุก และอาหารดิบ เครื่องกระยาบวช คือ อาหารที่ไม่ปรุง เจือด้วยของควา และบายศรีปากชาม คือ เครื่องเซิมขวัญที่ประดิษฐ์จากใบตอง ใช้สักการะเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ชั้นสูง วัตถุประสงค์ที่ใช้ในการ ประกอบพิธีกรรม ได้แก่ ศีรษะเทพเจ้าชั้นสูง ภาพถ่ายครูที่ถึงแก่กรรม รวมถึงของใช้ในการทำพิธีไหว้ครูล้วนสื่อความหมายให้มีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นสิริมงคลแก่ผู้เข้าร่วมพิธี แสดงถึงความสัมพันธ์ ของมนุษย์ที่มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ความคิด ความรู้สึก ที่ได้รับอิทธิพล ของศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ฮินดู และความเชื่อดั้งเดิม ที่มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างกำลังใจ ให้ประสบผลสำเร็จในการศึกษา และในอาชีพ การจัดพิธีไหว้ครูช่วยให้เข้าใจพื้นฐานทางความคิด ความเชื่อของผู้ศึกษาวิชาการทางดนตรีนาฏศิลป์ และผู้เข้าร่วมพิธี อีกทั้งเป็นการสืบทอดภูมิปัญญา และเผยแพร่ให้บุคคลทั่วไปได้รับรู้เพื่อธำรงรักษาวัฒนธรรมของชาติสืบไป

พระครูจิริธรรมธัช (2557) ศึกษาความสัมพันธ์ความเชื่อเรื่องพิธีกรรมเจ้าแม่สองนางกับการ ส่งเสริมจริยธรรมทางสังคมของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงจังหวัดหนองคาย มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษา ลักษณะความเชื่อชุมชนริมฝั่งโขง และความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนาง (2) ความสัมพันธ์ความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางกับการส่งเสริมจริยธรรมทางสังคมชุมชนริมฝั่งโขงจังหวัดหนองคาย เก็บข้อมูลจากเอกสาร การมีส่วนร่วมในพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง และการสัมภาษณ์ ผลการศึกษา โดยสรุปพบว่า (1) แนวคิดที่เกี่ยวกับพิธีกรรมเจ้าแม่สองนางใช้แนวความคิดทางมานุษยวิทยา สังคมวิทยา จิตวิทยา รวมทั้งวิญญาณนิยม และลัทธิเจตนนิยม จากนั้นจึงนำมาสร้างแบบสอบถามเก็บข้อมูล และวิเคราะห์ เนื้อหา (2) หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับความเชื่อพิธีกรรมเจ้าแม่สองนางที่ช่วยส่งเสริม จริยธรรมทางสังคม จัดอยู่ในกลุ่มอุปาทาน 4 ชนิด อุตตวาอุปาทาน และสัสดีอุปาทาน และเป็น เดรัจฉานวิชา มีหลักธรรมหลายหมวดที่ส่งผลต่อแนวคิดเรื่องพราหมณ์ที่ไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่า (วิญญาณนิยม) คือ เรื่องโอปาติกะ (ในโยนิ 4) เรื่องเทพ/เทวดา (ในเทพ 3, ภูมิ 4, คติ 5) เรื่อง สัตวโลก (ในโลภ 3) เรื่องสังขารและวิญญาณ (ในขันธ 5) และเรื่องกรรมกับการเกิดใหม่(สังสารวัฏ) ที่ ยืนยันถึงการมีอยู่จริงของ ปรโลก และสวรรค์ อันเป็นสาระหลักของความเชื่อเรื่องเทพเจ้าพิธีกรรมเจ้าแม่สองนาง และพิธีทรงเจ้าเข้าผี ส่วนหลักธรรมที่ส่งผลต่อการประกอบพิธีกรรมนั้นประกอบด้วย หลัก ศรัทธา หลักกรรม การบำเพ็ญบารมี (3) การประยุกต์หลักศรัทธา กรรม และการบำเพ็ญบารมีในการ ประกอบพิธีกรรมของเจ้าแม่สองนางนั้น ไม่ได้แยกอย่างเด็ดขาดออกเป็น ส่วน แต่จะมีความเกี่ยวเนื่อง จนเป็นเนื้อเดียวกัน สำเร็จเป็นพิธีกรรมที่มีความควบแน่นในแนวเดียวกัน การนำหลักพุทธธรรมไป ประยุกต์ใช้ในพิธีกรรมเป็นการแสดงให้เห็นถึงหลักความเชื่อที่มีการระลึกถึงพระรัตนตรัย แต่มีลักษณะ

ไสยศาสตร์แทรกปนอยู่ (4) เจ้าแม่สองนางกับพระรัตนตรัยมีความสัมพันธ์กันในภาวะแบบความเชื่อถือน้อมรับมา และปรับใช้ให้เข้ากับการดำเนินชีวิตของตนเอง และสังคม พระสงฆ์ พราหมณ์เป็นผู้ทำหน้าที่เผยแพร่พระรัตนตรัย และเป็นผู้มีความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย โดยได้ประสบการณ์ตรงและนำให้คนอื่นศรัทธาเชื่อมั่นในพระรัตนตรัยถูกยกไว้เคารพในระดับสูง (5) เจ้าแม่สองนางมีบทบาทด้านการให้กำลังใจ มีอิทธิพลต่อสังคมไทยด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และประเพณี

ผลจากการสัมภาษณ์ผู้รู้ พบว่า ส่วนใหญ่ต้องการที่พึ่งทางจิตใจ และการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของเจ้าแม่สองนาง คือ ความเชื่อเรื่องบุญ-บาป ความเชื่อเรื่องการปฏิบัติธรรม ความเชื่อในพระรัตนตรัย ความเชื่อเรื่องนรก-สวรรค์ ความเชื่อเรื่องนิพพาน ความเชื่อเหล่านี้นำไปสู่พิธีกรรมตามบริบทของความเชื่อนั้น ๆ พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาของเจ้าแม่สองนางประกอบด้วย การสวดมนต์ ไหว้พระ รongลงมาคือ การรักษาศีล การปฏิบัติธรรม การทำบุญทอดกฐิน-ผ้าป่า สร้างพระพุทธรูป การเลี้ยงพระ ถวายสังฆทาน พรหมน้ำมนต์ ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางพระพุทธศาสนากับพิธีกรรมของเจ้าแม่สองนาง พบว่า พระสงฆ์ พราหมณ์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา คือ ความเชื่อในการปฏิบัติธรรม รongลงมา คือ ความเชื่อในเรื่องการสวดมนต์ การถือศีลกินเจ เลี้ยงพระ ถวายสังฆทาน และการทอดกฐิน-ผ้าป่า ทำบุญสาธารณประโยชน์

สุปรียา หัสชู (2553) ศึกษาลักษณะพิธีกรรม ความหมายเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ และบทบาทของเซียมซีในสื่อออนไลน์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อวิเคราะห์ลักษณะของผู้เสี่ยงทายเซียมซีในสื่อออนไลน์ และลักษณะเชิงพิธีกรรมในการเสี่ยงทายเซียมซีในสื่อออนไลน์ และเพื่อวิเคราะห์บทบาทของเซียมซีในสื่อออนไลน์ด้วยการนำไปเปรียบเทียบกับบทบาทของเซียมซีแบบดั้งเดิม โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ตัวบทหน้าเว็บไซต์ที่ให้บริการเซียมซีออนไลน์จำนวน 7 เว็บไซต์ ใช้เกณฑ์เรื่อง “ความศักดิ์สิทธิ์” ในการเลือกเว็บไซต์มาวิเคราะห์โดยแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ คือ เซียมซีออนไลน์ที่มีรูปแบบอ้างอิงความศักดิ์สิทธิ์จำนวน 3 เว็บไซต์ และเซียมซีออนไลน์รูปแบบที่ไม่มีการอ้างอิงความศักดิ์สิทธิ์ จำนวน 4 เว็บไซต์ และมีการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างผู้ผลิตเว็บไซต์ รวมทั้งสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างผู้เสี่ยงทายเซียมซีออนไลน์จำนวน 50 คน ผลการวิจัยพบว่า ทั้งเซียมซีออนไลน์รูปแบบที่มีการอ้างอิงความศักดิ์สิทธิ์ และไม่มีการอ้างอิงความศักดิ์สิทธิ์มีการเลือกใช้สัญลักษณ์ 2 รูปแบบ ประกอบกัน คือ เลือกใช้สัญลักษณ์เดิม ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่อ้างอิงมาจากเซียมซีดั้งเดิม และมีการใช้สัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นใหม่ เช่น ข้อความคำอธิบาย คำแนะนำ คำเตือนต่าง ๆ ในการเสี่ยงทายเซียมซีออนไลน์ โดยเซียมซีออนไลน์รูปแบบอ้างอิงความศักดิ์สิทธิ์จะมีการใช้สัญลักษณ์เดิมเพื่อสร้างความหมายเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ เช่น ภาพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภาพสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือประวัติอย่างย่อ พร้อมกับใช้สัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นใหม่ควบคู่กัน ส่วนรูปแบบที่ไม่มีการอ้างอิงความศักดิ์สิทธิ์จะเน้นการใช้สัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นใหม่กว่า ด้านลักษณะของผู้เสี่ยงทายเซียมซีออนไลน์ พบว่า เป็นผู้ใช้คอมพิวเตอร์ และอินเทอร์เน็ตเป็นประจำ โดยมีสาเหตุในการเข้าไปเสี่ยงทาย 3 สาเหตุ คือ ลองอยากรู้ดวงชะตา และเสี่ยงเล่นเพราะว่าง กลุ่มตัวอย่างเสี่ยงทายเพราะอยากรู้ดวงชะตาเป็นกลุ่มตัวอย่างที่มีความตั้งใจในการประกอบพิธีกรรมการเสี่ยงทายเซียมซีออนไลน์มากที่สุด ด้วยการนำประสบการณ์จากการเสี่ยงเซียมซีที่วัดมาใช้กับการเสี่ยงทายออนไลน์ ดังนั้น จึงยังคงมีลักษณะเชิงพิธีกรรม เช่น การทำสมาธิ อธิษฐานก่อนการเสี่ยงทายเซียมซีออนไลน์ ด้านบทบาทของเซียมซีออนไลน์ พบว่า มี 3 บทบาทหลัก ได้แก่ (1) บทบาทด้านสถาบันศาสนา ได้แก่ การสร้างความมั่นคงทางด้านจิตใจ ให้แนวทางในการดำเนินชีวิต จัดระเบียบสังคม และเชื่อมประสานสัมพันธ์

(2) บทบาทในฐานะสื่อมวลชน คือ ตอกย้ำวัฒนธรรมเรื่องการทำนายโชคชะตาของคนไทย และ (3) บทบาทตามแนวคิดการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจ ได้แก่ ความสะดวก รวดเร็ว เข้าถึงง่าย และเพื่อความบันเทิง

ณัชร สยามวาลา (2556) ศึกษาเชิงสัญญาวิทยาใน “บุชิต่อสำหรับชาวมุไรมือใหม่” ยุคใดก็ตามที่ ว่าด้วยบทบาทของการเจริญสติในการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาความเป็นมาของวัฒนธรรมนักรบในยุคศักดินาของญี่ปุ่น (ค.ศ. 1185-1868) โดยเฉพาะวรรณกรรมนักรบ และเพื่อศึกษาความหมายของ “บุชิต่อ” (2) ค้นหาสัญญาณที่เกี่ยวกับบทบาทของการเจริญสติและการใช้การเจริญสติเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในยุคใดก็ตามที่มีในวรรณกรรม “บุชิต่อสำหรับชาวมุไรมือใหม่” (บุโตะ โนะชินชู) และ (3) ค้นหาบริบททางสังคมในยุคใดก็ตามที่อาจส่งผลให้วรรณกรรมดังกล่าวได้รับความนิยม และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อวรรณกรรมดังกล่าว ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเก็บรวบรวมข้อมูลในลักษณะกรณีศึกษา วิเคราะห์เนื้อหาแบบคุณภาพ เน้นการวิเคราะห์ตัวบทและการเข้าไปสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยวัตถุประสงค์ที่ 1 และ 3 ใช้การวิเคราะห์เอกสาร ผลการวิจัยพบว่า (1) วัฒนธรรมนักรบจะแตกต่างกันตามบริบททางสังคมแต่ละยุค แต่ก็ยังมีลักษณะร่วมกันบางประการ คือ เชิดชูความสมณะ การเสพศิลปะที่เรียบง่าย และความเข้าใจเรื่องความไม่เที่ยง ในขณะที่แนวคิด “บุชิต่อ” หรือวิถีแห่งนักรบนั้นมีความเป็นนามธรรมสูง มีการตีความที่ยังลึกลับไปตามบริบททางสังคมแต่ละยุค (2) สติมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง มีการกล่าวถึงสติทั้งโดยอรรถ และโดยนัยอยู่ตลอดในทุกบทของวรรณกรรม อีกทั้งมีสัญญาณเกี่ยวกับสติ และการฝึกเจริญสติตลอดทั้งเล่ม รหัสที่พบหลายรหัสมีนัยที่เกี่ยวข้องกับการเจริญสติ นอกจากนี้ตัววรรณกรรมเองยังมีองค์ประกอบของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงครบทั้ง 4 ประการ และ (3) บริบททางสังคมในยุคใดก็ตามที่อาจส่งผลให้บุโตะ โนะชินชู ได้รับความนิยมในชนชั้นนักรบ คือ (3.1) การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาในยุคใดก็ตามที่อันนำมาซึ่งความทุกข์ และความสับสน ทำให้ชนชั้นนักรบต้องการแสวงหารีบบมือกับทุกข์ (3.2) ผู้เขียนมีชื่อเสียงเพราะเป็นครูผู้สอนชาวมุไรในหลายแคว้น และ (3.3) ผู้เขียนมีประสบการณ์มาก และรู้จักจริงในการใช้การเจริญสติอยู่เสมอเป็นวิธีรับมือกับทุกข์ให้ได้ผลของชนชั้นนักรบ เนื่องจากมีอายุยืนมาก และได้เดินทางมาก ส่วนปัจจัยทางสังคมที่อาจมีผลต่อการเขียนวรรณกรรมบุโตะ โนะชินชูขึ้นมา นั้น คือ ความย่อหย่อนทางศีลธรรม ความพึงพอใจทางวัตถุนิยม และความเสื่อมลงของพุทธศาสนา งานวิจัยนี้ควรนำไปต่อยอดด้านบทบาทของการสื่อสารภายในบุคคล ในการพัฒนาภาวะผู้นำ

มนตรี ทองสัมฤทธิ์ (2557) ศึกษาความเชื่อในการปฏิบัติพิธีกรรมไหว้ครุภาคกลางของไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษารูปแบบพิธีกรรมไหว้ครุภาคกลางของไทย (2) ศึกษาความเชื่อ และความหมายเชิงพุทธจิตวิทยาที่ปรากฏในการปฏิบัติพิธีกรรมไหว้ครุภาคกลางของไทย (3) เพื่อเสนอทางออกในการประยุกต์หลักจิตวิทยาเชิงพุทธต่อความเชื่อในการปฏิบัติพิธีกรรมไหว้ครุภาคกลางของไทย เครื่องมือที่ใช้วิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย นักวิชาการผู้มีความเชี่ยวชาญ พระภิกษุ พระเกจิอาจารย์ โหราพราหมณ์ หมอครู ราชครู ปราชญ์ชาวบ้านทางด้านพิธีกรรม ครูผู้ประกอบพิธีกรรม ผลการวิจัยพบว่า พิธีกรรมไหว้ครุภาคกลางของไทยมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงความกตัญญูตเวทีของศิษย์ที่มีต่อคุณธรรมของครูในปัจจุบัน และในอดีต โดยพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นบรมครูที่สำคัญที่สุด นอกจากนี้ยังมีวัตถุประสงค์เพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของ

ไทย โดยพิธีไหว้ครูประกอบด้วย พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา และพิธีกรรมที่ได้อิทธิพลจากศาสนา พราหมณ์-ฮินดู อุปกรณ์ประกอบด้วยเครื่องบูชาตามหลักพุทธศาสนา และเครื่องเช่นสังวาลตามระเบียบ ปฏิบัติในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และตามประเพณีไทย โดยหลักปฏิบัติประกอบด้วยหลักปฏิบัติทางกาย ทางสังคัม ทางจิตใจ และปัญญา ซึ่งมีพื้นฐานตามขั้นตอนไตรสิกขา อันเป็นกระบวนการตามอริยมรรคมี องค์ 8 หลักธรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย (1) หลักธรรมทั่ว ๆ ไปที่แสดงถึงกระบวนการ ธรรมในการพัฒนา คือ สิกขา 3 ภาวนา 4 และมรรคมีองค์ 8 (2) หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมของ ครู คือ พรหมวิหาร 4 สังคหะวัตถุ 4 สีลาครู หรือเทศนาวิธี 4 สัมปยุตธรรม 7 และกัลยาณมิตรธรรม 7 รวมทั้ง (3) คุณธรรมฝ่ายศิษย์ คือ คุณธรรมพื้นฐาน 8 ประการ หลักทศ 6 อธิปไตย 4 สัมมัมปทาน 4 อนุรักษสัมปทาน 4 และปัญญาวุฒิธรรม 4 ผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกปราชญ์ผู้รู้ระดับสูงที่ตรงกัน คือ ไหว้ครูเพื่อแสดงการบูชาพระคุณครู และเพิ่มพูนบารมีของครู โดยมีขั้นตอนการผสมผสาน ระหว่างอุปกรณ์ตามแบบพิธีกรรมพุทธ พราหมณ์-ฮินดู รวมทั้งพิธีกรรมตามประเพณีไทย ระเบียบวิธี ปฏิบัติสอดคล้องกับวิธีการดำเนินชีวิตตามไตรสิกขา โดยหลักธรรมมีทั้งส่วนหลักธรรมเกี่ยวกับ กระบวนการพัฒนาคุณธรรมของครู และคุณธรรมของศิษย์

รัฐคุณานิชช กันหลง (2557) ศึกษาการสื่อสารเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของกุมารทองในสังคมไทย เป็นการศึกษาปรากฏการณ์ความเชื่อในเรื่องกุมารทองในสังคมไทย ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นภาพ สะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางโลกทัศน์และจุดยืนของผู้คนในสังคมไทยจากโลกศักดิ์สิทธิ์ที่มี ศาสนาเป็นแกนกลางมาสู่โลกฆราวาสที่มีสถาบันเศรษฐกิจเป็นตัวขับเคลื่อน การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาการปรับเปลี่ยนความหมายในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของกุมารทองในทัศนะของผู้ปลุกเสกแบบเก่า และแบบใหม่ และการรับรู้ความหมายเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของกุมารทองในทัศนะของผู้ปลุกเสกแบบ เก่า และแบบใหม่ นอกจากนี้ เพื่อให้เห็นบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน ซึ่งเป็นสื่อที่มีจุดยืนอยู่ในโลก ฆราวาสในการสร้างความหมายเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ให้กับกุมารทอง โดยผู้วิจัยเลือกศึกษาสัญญาณ และ การสร้างความหมายของสื่อมวลชนในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของกุมารทองด้วย ผลการวิจัยพบว่า การ สร้างความหมายในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของกุมารทองตามทัศนะของผู้ปลุกเสกแบบเก่า และแบบใหม่ ขึ้นอยู่กับจุดยืนบนโลกทัศน์ และโลกฆราวาสของผู้ปลุกเสก โดยผู้ปลุกเสกแบบเก่าจะให้ความสำคัญกับความศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากภายใน ขณะที่ผู้ปลุกเสกแบบใหม่จะให้ความสำคัญกับความ ศักดิ์สิทธิ์จากภายนอก เช่นเดียวกับการรับรู้ความหมายเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของผู้เลี้ยงแบบเก่า และ แบบใหม่ พบว่า กลุ่มผู้เลี้ยงแบบเก่าจะให้ความสำคัญกับความศักดิ์สิทธิ์ภายใน และกลุ่มผู้เลี้ยงแบบ ใหม่จะให้ความสำคัญกับความศักดิ์สิทธิ์ภายนอก นอกจากนี้ สื่อมวลชนยังให้ความสำคัญกับความ ศักดิ์สิทธิ์จากภายใน ขณะที่นิตยสารพระเครื่องจะให้ความสำคัญกับความศักดิ์สิทธิ์จากภายนอก

บวรสรรรค์ เจียดำรง (2557) ศึกษาการสื่อสารในการน้อมนำผู้ติดเชื่อเฮซุไอวี/เอดส์สู่โลกุต-ตรภาวะ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) วิเคราะห์กระบวนการสื่อสารในการน้อมนำผู้ติดเชื่อเอดส์สู่โลกุต-ตรภาวะของวัดป่าศรีมงคล และวัดพระบาทน้ำพุ (2) วิเคราะห์การให้ความหมายต่อการปฏิบัติธรรม ของผู้ติดเชื่อเอดส์ และ (3) สร้างแบบจำลองการสื่อสารรักษาใจ โดยใช้วิธีวิจัยชาติพันธุ์วรรณา เก็บ ข้อมูลภาคสนาม วิเคราะห์เอกสาร วิเคราะห์เนื้อหา การสังเกต และการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษา พบว่า (1) กระบวนการสื่อสารในการน้อมนำผู้ติดเชื่อเอดส์ไปสู่โลกุตตรภาวะของวัดป่าศรีมงคล และ วัดพระบาทน้ำพุประกอบด้วย ผู้น้อมนำจิตใจ สื่อธรรมะ และสื่อทางโลกภาษาธรรมรักษาใจ และ

การสื่อสารภายในบุคคลที่เป็นกุศลของผู้ติดเชื้อเอชไอวี ซึ่งกระบวนการสื่อสารของทั้งสองวัดสามารถน้อมนำผู้ติดเชื้อเอชไอวีออกจากกรอบงำของวาทกรรม “ตราบาป” และน้อมนำผู้ติดเชื้อเอชไอวีให้มุ่งหน้าไปในทิศทางที่ตรงไปสู่โลกุตตรภาวะได้เมื่อพิจารณาด้านความสำเร็จของการน้อมนำ พบว่ากระบวนการสื่อสารของวัดทั้งสองไม่สามารถน้อมนำผู้ติดเชื้อเอชไอวีบรรลุโลกุตตรภาวะได้ อย่างไรก็ตาม กระบวนการสื่อสารดังกล่าวสามารถน้อมนำผู้ติดเชื้อเอชไอวีเป็นสัทธานุสรณ์ และธัมมานุสรณ์ได้ (2) การวิเคราะห์เปรียบเทียบกระบวนการสื่อสารของทั้งสองนำมาสู่การพัฒนาแบบจำลองการสื่อสารรักษาใจ ให้มีองค์ประกอบ ได้แก่ ผู้รักษาใจ ช่องทางสื่อสารรักษาใจ ธรรมะรักษาใจ และผู้ติดเชื้อเอชไอวีรักษาใจตน นอกจากนี้แบบจำลองดังกล่าวมีโพธิปักขิยธรรมเป็นธรรมกำกับทิศ จึงทำให้ทุกองค์ประกอบในแบบจำลองทำหน้าที่น้อมนำผู้ติดเชื้อเอชไอวีไปในทิศทางที่มุ่งตรงไปสู่โลกุตตรภาวะเท่านั้น ซึ่งธรรมกำกับทิศดังกล่าวนี้ไม่พบในแบบจำลองการสื่อสาร S-M-C-R-E (3) การสื่อสารกับผู้ติดเชื้อเอชไอวีควรเป็นการสื่อสารที่มุ่งรักษาใจของผู้ติดเชื้อเอชไอวี เป็นสำคัญ เนื่องจากความทุกข์ของผู้ติดเชื้อเอชไอวี เกิดขึ้นจากการที่จิตใจถูกกระทำมากกว่าการติดเชื้อ และความเจ็บป่วยทางร่างกาย เมื่อใจได้รับการรักษาย่อมส่งผลให้ใจกายผู้ติดเชื้อเอชไอวี แข็งแรงไปพร้อมกัน ตรงกันข้ามหากใจไม่ได้รับการรักษาแต่ร่างกายแข็งแรงขึ้นมาด้วยยาต้านไวรัสย่อมเป็นความเสี่ยงที่ร่างกายนั้นจะถูกใช้ประกอบอกุศลกรรม ดังนั้น การรักษาผู้ติดเชื้อเอชไอวี จำเป็นต้องใช้การสื่อสารรักษาใจภายใต้กระบวนการทัศน์พระพุทธศาสนาเป็นหลัก และใช้กระบวนการทัศน์การแพทย์สมัยใหม่เสริมเท่านั้น

สมพงษ์ เสงี่ยมณี และคณะ (2558) ศึกษาองค์ความรู้สื่อการแสดงพื้นบ้านแห่งตุ๊กเพื่อเสริมสร้างสุขภาพชุมชนท้องถิ่นจันทบุรี วัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ คือ (1) การศึกษาองค์ความรู้สื่อพื้นบ้านละครแห่งตุ๊ก (2) การประยุกต์ใช้ทำรำละครแห่งตุ๊กมาเป็นการออกกำลังกาย และ (3) ประเมินสมรรถภาพทางกายก่อนและหลังการออกกำลังกายด้วยท่ารำแห่งตุ๊ก โดยใช้การออกแบบผสมระหว่างงานวิจัยเชิงคุณภาพ และเชิงการทดลอง เบื้องต้นวิเคราะห์เนื้อหาทางานวิจัยเกี่ยวกับละครแห่งตุ๊ก จากนั้นสร้างองค์ความรู้แห่งตุ๊ก ศึกษาการประยุกต์ใช้ท่ารำแห่งตุ๊กออกกำลังกาย โดยใช้วิธีสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม เพื่อเก็บข้อมูลวิจัยท่ารำการออกกำลังกายจากคณะจักรวาลมงคลศิลป์ ศึกษาข้อมูลผ่านสื่อออนไลน์อย่าง youtube.com สืบค้นจากท่ารำ การทดลองได้เจาะจงกับกลุ่มตัวอย่างนักศึกษา นักศึกษาคณะนิเทศศาสตร์ 26 คน ทดลองออกกำลังกายด้วยท่ารำแห่งตุ๊กตามโปรแกรมการออกกำลังกาย 3 เดือน และทำการประเมินสมรรถภาพทางกาย สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลสมรรถภาพทางกาย ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิเคราะห์ด้วยสถิติ repeated measures ANOVA เปรียบเทียบรายคู่ด้วยสถิติ Bonferroni ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05 ผลการวิจัยพบว่า องค์ความรู้ละครแห่งตุ๊ก ได้แก่ ความรู้ที่มองเห็นได้ เช่น ดนตรี เพลงประกอบ นักแสดง เรื่องแสดง โรงละคร ฉาก ท่ารำ ส่วนความรู้ที่ไม่เปิดเผย เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การไหว้ครู การปลุกโรงละคร นอกจากนี้ยังสามารถประยุกต์ท่ารำแม่บทละครแห่งตุ๊ก 12 กระบวนการ มาออกกำลังกายโดยคณะจักรวาลมงคลศิลป์ ผลการวิเคราะห์สมรรถภาพทางกาย พบว่า ท่ารำแห่งตุ๊กเสริมสร้างสมรรถภาพทางกายได้อย่างแท้จริงทั้งกล้ามเนื้อ แขน และขา ที่สำคัญคือ ความยืดหยุ่นของกล้ามเนื้อ ดังนั้นท่ารำแห่งตุ๊กจึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งเพื่อการส่งเสริมสุขภาพทางกายให้กับชุมชนท้องถิ่นจันทบุรี

ไอยเรศ บุญฤทธิ์ (2559) ศึกษา วัตถุประสงค์เพื่อ รวบรวมและจัดประเภทวัตถุมงคลทางดนตรีไทยที่มีความหมาย และบทบาท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ รวบรวมและจัดประเภทวัตถุมงคลทางดนตรีไทยที่มีการสร้างใหม่ในสังคมไทยร่วมสมัย และวิเคราะห์กระบวนการสร้าง การสร้างความหมาย และบทบาทของวัตถุมงคลทางดนตรีไทย โดยรวบรวมข้อมูลวัตถุมงคลทางดนตรีไทยจากข้อมูลเอกสาร ข้อมูลภาคสนาม รวมถึงข้อมูลในสื่อสมัยใหม่ ทั้งในบริบทวัฒนธรรมดนตรีไทยและบริบทนอกวัฒนธรรมดนตรีไทย ผลการวิจัยพบว่า การสร้างเหรียญพระนารายณ์ (พ่อแก่) ของวัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร ในปี 2513 ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างวัตถุมงคลทางดนตรีไทยในบริบทวัฒนธรรมดนตรีไทยและสังคมไทยร่วมสมัย และหลังจากปี 2513 เป็นต้นมา การสร้างวัตถุมงคลดนตรีไทยปรากฏให้เห็นเป็นพลวัตที่มีความหลากหลาย ผู้วิจัยจัดประเภทรูปแบบของวัตถุมงคลทางดนตรีไทยได้ 7 ประเภท คือ เหรียญ ผ้ายันต์ ล็อกเกต รูปจำลองเทพสังคีตอาจารย์ รูปจำลองเครื่องดนตรีไทย รูปแบบวัตถุมงคล “จตุคามรามเทพ” และรูปแบบอื่น ๆ วัตถุมงคลทางดนตรีไทยในสังคมไทยร่วมสมัยเกิดขึ้นโดยผู้สร้างที่จัดตั้งที่เป็นคนในวงการดนตรีไทย ประกอบด้วย บ้านหรือสำนักดนตรี วัด สถาบันทางดนตรี และบุคคล และ ผู้สร้างที่เป็นคนนอกวงการดนตรีไทย ประกอบด้วยสถาบันต่าง ๆ ในสังคมและกลุ่มผู้มีจิตศรัทธา ในการประกอบสร้างความหมายของวัตถุมงคลทางดนตรีไทย พบว่า มีการใช้สัญลักษณ์ทางดนตรีไทยอย่างหลากหลายและมีพลวัต ทั้งการใช้สัญลักษณ์จากความเชื่อดั้งเดิม การใช้สัญลักษณ์จากความเชื่อท้องถิ่น การสร้างสัญลักษณ์ใหม่ และการนำสัญลักษณ์เดิมมาสร้างความหมายใหม่ นอกจากนี้ ยังมีการสร้างความเป็นมงคลให้แก่วัตถุมงคลทางดนตรีไทยผ่านพิธีกรรม ได้แก่ พิธีพุทธาภิเษก พิธีเทวาภิเษก พิธีสังคีตภิเษก และ ผ่านการผูกเรื่องเล่า วัตถุมงคลทางดนตรีไทยเหล่านี้แตกต่างกันด้วยคติความเชื่อทางดนตรีและบริบทของการสร้างโดยมีการนำคติความเชื่อและอนุภาคต่าง ๆ ในวัฒนธรรมดนตรีไทยผนวกกับวัฒนธรรมท้องถิ่นและวรรณคดีไทยมาประกอบสร้างทำให้ความหมายของวัตถุมงคลทางดนตรีไทยขยายขอบเขตกว้างกว่าเดิม ประเด็นดังกล่าวทำให้เห็น พลวัตด้านรูปแบบและการใช้สัญลักษณ์ พลวัตด้านการสร้างความหมายและความเชื่อให้แก่วัตถุมงคลทางดนตรีไทย และพลวัตทางวัฒนธรรมเมื่อเทพสังคีตอาจารย์และครูในวัฒนธรรมดนตรีไทยถูกทำให้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม วัตถุมงคลทางดนตรีไทยมีบทบาทในฐานะวัตถุทางวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อจิตใจ ความเชื่อ และวัฒนธรรมการดนตรี นอกจากนี้ ยังมีบทบาทในฐานะที่เป็นบันทึกประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมดนตรีไทยด้วยการดำรงรักษาความเชื่อทางดนตรีไทยผ่านวัตถุสัญลักษณ์ต่าง ๆ ด้วยวิธีคิดในลักษณะของการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

สันติพงษ์ แยมี่ใหม่ และจิรัชยา เจียวัก (2559) ศึกษาครูหมอนิรา: รูปโฉมและบทบาทการสร้างเสริมสังคมสันติสุขของสังคมภาคใต้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปโฉมครูหมอนิรา และเพื่อศึกษาบทบาทของครูหมอนิรากับการสร้างเสริมสังคมสันติสุขในภาคใต้ พบว่า รูปโฉมของครูหมอนิราเกิดขึ้นจากข้อกำหนดทางสังคมทั้งด้านการให้ความหมาย และลักษณะด้านตำนาน และด้านสัญลักษณ์สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นชนชั้นศักดินา กลุ่มที่ 2 คือ วิญญาณของคนที่เคยมีชีวิตอยู่จริงเมื่อสิ้นชีวิตลงวิญญาณก็จะมาเป็นครูหมอนิรา ครูหมอนิรายังสามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะตามรูปร่าง คือ ลักษณะแรก รูปร่างหน้าตาดี ผิวพรรณดี ใบหน้าเหมือนคนปกติ แต่งกายด้วยชุดนิราสวมเทริด ลักษณะที่ 2 ร่างกายสูงใหญ่ ผิวดำ ทุ่งผ้าโจงกระเบน สัญลักษณ์ที่ใช้กำหนดแทนครูหมอนิรา ได้แก่ เทริด หน้าพราน และหน้าทาสี บทบาทของความเชื่อเรื่องครูหมอนิราสามารถสร้างเสริม

สังคมสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคมภาคใต้ ดังนี้ (1) บทบาทต่อการสร้างเสริมความสัมพันธ์ในหมู่เครือญาติ ได้แก่ การสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในกลุ่ม การเป็นสัญลักษณ์ของวงศ์ตระกูล และการก่อเกิดประเพณีที่ช่วยสร้างความสามัคคีให้เครือญาติ และชุมชน (2) บทบาทของครุหมอโนราต่อการบำบัดรักษาผู้ป่วย โดยสามารถช่วยประคับประคองจิตใจของผู้ป่วยให้รู้สึกปลอดภัยจากอาการเจ็บป่วย และมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ เกิดพลังความเชื่อมั่นจากภายใน เมื่อสุขภาพจิตดีก็จะส่งผลต่อสุขภาพกายให้ดีขึ้นดังคำกล่าวที่ว่า “จิตเป็นนายกายเป็นบ่าว”

รัชนีชีวาท์ ต้นตฤกุลวรา (2561) ศึกษาการสื่อสารความเชื่อเพื่อการดำรงอยู่ของศิลปะการแสดงพื้นบ้านละครชาตรีแห่งตึกจังหวัดจันทบุรีมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) สำรวจความเชื่อที่อยู่เบื้องหลังของศิลปะการแสดงพื้นบ้านละครชาตรีแห่งตึก (2) วิเคราะห์องค์ประกอบการสื่อสารความเชื่อของศิลปะการแสดงพื้นบ้านละครชาตรีแห่งตึก และ (3) ศึกษาแนวทางการดำรงอยู่ของศิลปะการแสดงพื้นบ้านละครชาตรีแห่งตึก งานวิจัยนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพแบบชาติพันธุ์วรรณาในการเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมายทั้งหมด 61 คน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลัก คือ หัวหน้าคณะละครชาตรีแห่งตึก 5 คน สมาชิกละครชาตรีแห่งตึก จาก 4 คณะละคร จำนวน 49 คน ได้แก่ คณะส. บัวน้อย คณะมนัสชัยวัฒนา คณะจักรวาล-มงคลศิลป์ และคณะรวมดาวรุ่งดาราศิลป์ ผู้ว่าจ้าง 7 คน และผู้ให้ข้อมูลสำคัญรอง 5 คน โดยการวิจัยภาคสนามสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ (1) ความเชื่อเบื้องหลังของศิลปะการแสดงพื้นบ้านละครชาตรีแห่งตึก ศิลปินได้รับอิทธิพลมาจากละครโนราชาตรีภาคใต้โดยความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 3 ลักษณะแบ่งออกเป็น (1.1) ครูเทพเจ้า ได้แก่ พระอิศวร พระพิฆเนศ และพระแม่ธรณี (1.2) ครูฝ่ายมนุษย์ คือ ฤๅษีภรตมุนี หรือพ่อแก่ บิดา-มารดา และครูละคร-ครูดนตรีผู้ล่วงลับ และ (1.3) ครูเทพอสูร คือ พระพิราพ การรำแม่บท 12 ท่าจะใช้รำถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ขณะที่ผู้ว่าจ้างเชื่อถือในวิญญาณเจ้าที่ประจำสถานที่นั้น ๆ จึงหะของกลองตึก คือ สิ่งที่ทำให้ละครชาตรี แห่งตึกมีเอกลักษณ์เฉพาะ (2) องค์ประกอบการสื่อสารความเชื่อละครชาตรีแห่งตึก คือ การสื่อสารภายในบุคคลเพื่อความมั่นคงทางจิตใจ และการสื่อสารระหว่างบุคคลเกิดขึ้นจากประสบการณ์ร่วมระหว่างผู้ส่งสาร คือ ศิลปินนักแสดงละครชาตรีแห่งตึก และผู้รับสาร คือ ผู้ว่าจ้างต่างก็มีความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำการส่งสารด้วยวัจนภาษา ได้แก่ บทร้องและอวัจนภาษา ได้แก่ การรำรำ การแสดงสีหน้าท่าทาง เสียงดนตรี และเครื่องแต่งกายตัวละคร สัญลักษณ์เครื่องสักการบูชาต่าง ๆ ผ่านช่องทางการสื่อสาร คือ งานไหว้ครู และ งานแก้บน รวมถึงงานมหรสพเพื่อความบันเทิงโดยส่งสารไปยังผู้รับสารผู้ชมทั่วไป ผลกระทบจากการสื่อสาร คือ ความมั่นคงทางด้านจิตใจ และการเป็นพื้นที่แสดงอำนาจทางสังคมของผู้ว่าจ้างไปแสดง และ (3) แนวทางการดำรงอยู่ของศิลปะการแสดงพื้นบ้านละครชาตรีแห่งตึก มี 4 แนวทาง คือ “ผลิตซ้ำเศรษฐกิจความเชื่อ เครือข่ายศิลปิน หลอมรวมศิลป์สื่อใหม่ วัฒนธรรมถิ่น-ไทยศึกษา” หมายถึง (4.1) การผลิตซ้ำเศรษฐกิจความเชื่อ ที่ว่า หากเศรษฐกิจเจริญรุ่งเรือง ก็จะมีการว่าจ้างละครชาตรีแห่งตึกไปแสดงเพื่อการแก้บนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (4.2) เครือข่ายศิลปิน โดยการสร้างเครือข่ายทางสังคมภายในกลุ่มศิลปินนักแสดง เครือข่ายผู้ว่าจ้าง และเครือข่ายผู้สนับสนุนทางวัฒนธรรม (4.3) หลอมรวมศิลป์สื่อใหม่ คือ การเพิ่มช่องทางการสื่อสารละครชาตรีแห่งตึกผ่านสื่อใหม่ เช่น การสืบค้นด้วยกูเกิล การนำเสนอผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์เฟซบุ๊ก และการแบ่งปันการแสดงละครชาตรีแห่งตึกผ่านยูทูบ และ (4.4) วัฒนธรรมถิ่นไทยศึกษา คือ ละครชาตรีแห่งตึกเป็นหลักสูตรการเรียนรู้ทั้งในระดับโรงเรียน และใน

ระดับอุดมศึกษา ข้อเสนอแนะจากงานวิจัยนี้ คือ ควรเผยแพร่แนวทาง “ผลิตซ้ำเศรษฐกิจความเชื่อ เครือข่ายศิลปิน หลอมรวมศิลปะสื่อใหม่ วัฒนธรรมถิ่นไทยศึกษา” เป็นนโยบายเพื่อการทำนุบำรุง ศิลปวัฒนธรรม และการสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ดังนั้นการดำรงอยู่ของศิลปะการแสดงพื้นบ้าน ละครชาตรีทุ่งตึกจะยังคงดำรงอยู่ได้นอกจากจะสืบทอดศิลปินแล้วควรมีการสืบทอดความเชื่อทั้งในกลุ่ม ศิลปิน และกลุ่มผู้ว่าจ้างละครชาตรีทุ่งตึกในฐานะสื่อเพื่อการเก็บ

ภัทรวดี ไชยชนะ (2561) ศึกษาการสื่อสารภาพตัวแทนสตรีผ่านภาพยนตร์ไทย เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อ วิเคราะห์โครงสร้างการเล่าเรื่องภาพตัวแทนสตรีในภาพยนตร์ไทย รวมถึงเพื่อวิเคราะห์ภาพตัวแทนสตรีในภาพยนตร์ไทย 7 เรื่อง ได้แก่ รักริษยา (2500) สุริยันต์ล่องหน (2504) ข้าวนอกนา (2518) นวลฉวี (2528) เพียงเรา...มีเรา (2534) The Letter จดหมายรัก (2547) และ ฉลาดเกมส์โกง (2560) ใช้วิธีการวิเคราะห์จากตัวบท (Textual analysis) ผลวิจัยพบว่า มีองค์ประกอบทั้ง 7 องค์ประกอบจากโครงสร้างการเล่าเรื่อง โดยมีโครงเรื่องที่นำเสนอ การเปิดเรื่อง การพัฒนาเหตุการณ์ จุดสูงสุดทางอารมณ์ การคลี่คลายเรื่องราว และการจบเรื่องราวที่นำเสนอครบถ้วน มีแก่นความคิดเกี่ยวข้องกับเรื่องของความรัก เรื่องความดีความชั่ว และการวิพากษ์วิจารณ์สังคม ถูกนำเสนอภายใต้ฉากสาธารณะ และฉากในบ้าน มีความขัดแย้งระหว่างคนกับคน ความขัดแย้งภายในจิตใจ และความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับสังคม พร้อมทั้งตีความหมายจากสัญลักษณ์ผ่านรูปภาพ และสัญลักษณ์ทางเสียง รวมถึงมุมมองในการเล่าเรื่องที่แตกต่างกันไปอีกด้วย เมื่อศึกษาถึงเรื่องของภาพตัวแทนสตรีในภาพยนตร์ไทย ผู้วิจัยใช้บริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมมาใช้ในการวิเคราะห์ภาพตัวแทนสตรีที่ความเมตตา โอบอ้อมอารี มีความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ อาทิ ความเชื่อเรื่องพรหมจารี ความเชื่อเรื่องแม่เลี้ยง และความเชื่อเรื่องของการทุจริต นอกจากนี้พบว่า ผู้หญิงมีความปรารถนาเรื่องของการความรัก ปรารถนาในการได้รับการยอมรับในสังคม และปรารถนาในเงินทอง ความกตัญญูต่อบิดามารดา มีบทบาทในด้านการทำงานที่ต่างกันทั้งนักเรียน นักศึกษา มีบทบาทในการทำงานนอกบ้าน และบทบาทที่ต้องทำงานแค้ในบ้านเท่านั้น อีกทั้งพบภาพตัวแทนสตรีที่ได้รับบทบาทความเป็นผู้นำ

3.2 งานวิจัยต่างประเทศ

William, P.E., & Kathryn, E.C (2013) ศึกษา แบบจำลองบูรณาการการสื่อสารที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อ (An integrated model of communication influence on beliefs) ภายใต้คำถามที่ว่า การพัฒนารูปแบบการรักษาความเชื่อเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ได้อย่างไร พบว่า รูปแบบบูรณาการของอิทธิพลการสื่อสารที่มีต่อความเชื่อที่นำเสนอในที่นี้รวมทฤษฎีหลายอย่างที่ได้อภิปรายกันของกระบวนการนี้เป็นแบบจำลองที่ครอบคลุมเพื่ออธิบายว่า บุคคลมีความเชื่อทางวิทยาศาสตร์ของพวกเขาได้โดย (1) ความรู้เกี่ยวกับการนำเสนอวิทยาศาสตร์ในรูปแบบข่าว และสื่อความบันเทิงต่าง ๆ (2) ความแตกต่างของบุคคลในการเลือกของพวกเขาในการสัมผัสกับรูปแบบบูรณาการการสื่อสาร และแหล่งที่มาของการสื่อสารที่หลากหลาย (3) ผลกระทบของการโน้มน้าวจิตใจของบุคคลประมวลผลข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบที่มาจากสื่อสาร (4) ผลกระทบจากการสื่อสารสามารถเปลี่ยนแปลงได้ขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิหลัง และแรงจูงใจของบุคคล และ (5) กระบวนการสร้างความเชื่อไม่ได้เกิดขึ้นใน

ทิศทางเดียว แต่จะสะท้อนกลับมาอยู่ตลอดเวลา งานวิจัยนี้จึงเน้นการพัฒนาแบบจำลองการสื่อสารที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อเกี่ยวกับปัญหาความเชื่อที่ซับซ้อนของประเด็นการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

Stephen, M.C., Cheng, Z., Diyako, R., & Mélodine, S. (2017) ศีลธรรม และการศึกษา (Religion, Culture, and Communication) ศาสนาเป็นองค์ประกอบสำคัญของสภาพความเป็นมนุษย์ มีงานวิจัยหลายร้อยรายการที่ตรวจสอบว่า ความเชื่อทางศาสนาหล่อหลอมสังคมวิทยา และจิตวิทยาของแต่ละบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิจัยได้สำรวจว่าศาสนาของแต่ละบุคคล (ความเชื่อทางศาสนา การนับถือศาสนา ความแข็งแกร่งของการอุทิศตนทางศาสนา ฯลฯ) เชื่อมโยงกับความเชื่อ และภูมิหลังทางวัฒนธรรมของพวกเขาอย่างไร ในขณะที่นักวิจัยบางคนยืนยันว่าศาสนาเป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรมของแต่ละคน แต่นักวิจัยคนอื่น ๆ ก็ให้ความสำคัญกับวิธีการที่ศาสนาเป็นวัฒนธรรมในตัวของตัวเอง ความแตกต่างที่สำคัญ คือ วิธีที่นักวิจัยคิด และทำให้เป็นจริงทั้งสองคำนี้ นอกจากนี้อิทธิพลของการสื่อสารในการที่บุคคลและชุมชนเข้าใจแนวคิด และส่งผ่านความเชื่อทางศาสนา และวัฒนธรรม และการปฏิบัติเป็นสิ่งสำคัญที่จะเข้าใจว่าศาสนา และวัฒนธรรมคืออะไร การสำรวจความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา วัฒนธรรม และการสื่อสารสามารถกำหนดรูปแบบการดำรงชีวิต และการอาศัยอยู่ นอกจากนี้ความเข้าใจความสัมพันธ์ และข้อกำหนดเหล่านี้เราสามารถทำนายไปสู่อนาคต และตระหนักว่า การศึกษาศาสนา วัฒนธรรม และการสื่อสารนั้นกว้างขวาง และเปิดกว้างสำหรับการขยายตัว นักวิจัยเริ่มสำรวจอิทธิพลของการใกล้ชิดที่มีต่อศาสนา และวัฒนธรรมว่าโลกยุคโลกาภิวัตน์มีผลต่อการสื่อสารของศาสนา และวัฒนธรรม และการสื่อสารระหว่างศาสนาเป็นการเข้าใจผิด และความจำเป็นในการขยายการศึกษาไปสู่วัฒนธรรมทางศาสนาที่ไม่ใช่คริสเตียน แสดงว่า ศาสนา วัฒนธรรม และการสื่อสารมีความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของผู้คน

การตรวจสอบประเด็นการศึกษา และแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสามารถแสดงการสรุปสาระสำคัญในตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 สรุปสาระสำคัญแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา

ประเด็นการศึกษา	สาระสำคัญ	
	แนวคิด ทฤษฎี	งานวิจัย
ความเชื่อเบื้องหลังศิลปะละครเวที	- ความรู้เกี่ยวกับละครเวที จันทบุรี ละครเวทีจันทบุรีได้รับอิทธิพลจากนักแสดงละครเวทีจากภาคใต้ เป็นการแสดงละครชาตรี คือ มีการรำเพื่อการแก้บนถวายเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเป็นการรำ และแสดงเป็นเรื่องราวในงานมหรสพ ทั้งงานที่เป็นมงคล และงานอวมงคล คณะละคร	- ประภาศรี ศรีประดิษฐ์ (2545) นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2470 รูปแบบการแสดงได้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มี 3 แบบ คือ แบบดั้งเดิม แบบพันทาง คือ ผสมลิเก และแบบประยุกต์คือ ผสมวงดนตรีสตริง และทางเครื่อง และการแสดงลิเกได้เข้ามามีบทบาทในชุมชน องค์ประกอบที่สำคัญในการแสดงละครเวทีได้แก่ โรงละครที่สามารถชมได้ทั้ง 3 ด้าน ฉากประกอบการแสดงใช้ภาพวาดที่เป็นพื้นป่า และท้องพระโรง มีเตียงหรือตั้งวางไว้ตรงกลาง ส่วนด้านหลังฉากจึงเป็นเสมือนพื้นที่ยกฉากที่

ประเด็นการศึกษา	สาระสำคัญ	
แนวคิด ทฤษฎี	งานวิจัย	
<p>ศิลปินแห่งชาติจังหวัดจันทบุรี อาศัยกระจุกตัวอยู่ในเขตอำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี แม่น้ำจันทบุรีตัดผ่านก่อนไหลลงสู่ทะเลปากน้ำแหลมสิงห์จังหวัดจันทบุรี แบ่งออกเป็น 2 ฝั่ง คือ ฝั่งบางกะไชย และฝั่งข้าห่าน โดยฝั่งข้าห่านรักษาการแสดงแบบดั้งเดิม สืบทอดในกลุ่มเครือญาติ ปรากฏการณ์กระจุกตัวของคณะศิลปินมีน้อย ในขณะที่ฝั่งบางกะไชย มีจำนวนคณะละคร เห่งตึกมาก และหลากหลาย มีลักษณะการแสดงประยุกต์ทั้ง เห่งตึกแบบดั้งเดิม และแบบใหม่ ผสมผสานการแสดงพื้นบ้านอื่น ๆ อย่างลิเกมา ประกอบการแสดง เอกลักษณ์ที่สำคัญ คือ การให้จังหวะกลองตึก ซึ่งเป็นที่มาของการเรียกชื่อละครชาตรีของจันทบุรีว่า “ละครเห่งตึก” นิยมนำมาแสดงถวายแก่กันในสวนผลไม้</p>	<p>นอกจากศิลปินนักแสดงจะใช้ไหว้ครูแล้ว ยังเป็นที่บวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใช้บอกกล่าวคุณพระ เพื่อให้การแสดงแต่ละครั้งผ่านไปด้วยดี ไม่ติดขัด และผู้ชมนิยมชมชอบดูจนจบเรื่อง สำหรับเนื้อเรื่องที่ใช้แสดงมีทั้งแนวจักร ๆ วงศ์ ๆ และแนวสมัยใหม่ที่นำมาจากนวนิยาย และละครวิทยุ หรือโทรทัศน์ เครื่องดนตรีที่ใช้แสดงอย่างที่บอกในตอนแรกว่าสิ่งที่ขาดไม่ได้คือ กลองตึก นอกจากนั้นก็จะมี กรับฉิ่ง โทณ ฉาบ ประกอบการให้จังหวะร้อง และรำ บางครั้งก็จะนำระนาด และกลองชุดเข้ามาใช้บรรเลงการแสดงผสมด้วย ลำดับการแสดงประกอบด้วย 4 ส่วน คือ กล่าวคำบูชา โหมโรงดนตรี รำก่อนการแสดง และการแสดงละครเพื่อการแก้บน ซึ่งจะมีทั้งครบทั้ง 4 ส่วน</p>	<p>รูปแบบ คือ การร้องไหว้เจ้า การรำ ถวายมือ การรำคุณครู และการรำตัดชาตรี ซึ่งการรำคุณครู และการรำตัดชาตรีจะใช้แสดงเพื่อความบันเทิง การแสดงละครเห่งตึกเริ่มจากตัวละครเกือบทุกตัวออกมาร้องรำแนะนำตนเอง จากนั้นจึงดำเนินเรื่องเป็นฉากสั้น ๆ และรวดเร็วต่อเนื่องกันไปจนจบการแสดง ตัวละครแต่ละตัวร้องเป็นต้นเสียง พร้อมรำท่าบทรับด้วยลูกคู่หลังโรง ระหว่างนั้นตัวละครรำตัดท่า และเจรจาข้อความ การแต่งกายจะยืมเครื่องพระ-นาง โดยในอดีตนิยมใช้ผู้หญิงเป็นตัวละครเอกเสียส่วนใหญ่ ซึ่งรับบททั้งพระเอกและนางเอกส่วนผู้ชายนอกจากจะเป็นนักดนตรี ถ้ารับบทนักแสดงก็จะรับบทเป็นตัวตลกที่ใช้เรียกคนดูให้สนใจอยู่ชมละครจนจบเรื่อง เป็นบุคคลที่ต้องมีความสามารถในการสร้างมุกตลก เรียกว่า ละคร เห่งตึก เป็นละครที่เป็นพื้นที่สำหรับผู้หญิง แต่ปัจจุบันผู้ชายก็เข้ามามีบทบาทในการแสดง และเป็นเจ้าของคณะ</p>

ประเด็นการศึกษา	สาระสำคัญ	
	แนวคิด ทฤษฎี	งานวิจัย
		<p>ละครที่มีชื่อเสียงด้วยเช่นกัน</p> <p>- สมพงษ์ เสี่ยงมณี และคณะ (2558) ศึกษาองค์ความรู้สื่อการแสดงพื้นบ้านแห่งตึกเพื่อเสริมสร้างสุขภาพชุมชนท้องถิ่นจันทบุรี พบว่าองค์ความรู้ละครแห่งตึก ได้แก่ ความรู้ที่มองเห็นได้ เช่น ดนตรีเพลงประกอบ นักแสดง เรื่องแสดง โรงละคร ฉาก ทำรำ ส่วนความรู้ที่ไม่เปิดเผย เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การไหว้ครู การปลุกโรงละคร นอกจากนี้ยังสามารถประยุกต์ทำรำแม่บทละครแห่งตึก 12 กระบวนท่า มาออกกำลังกาย</p>
<p>การสื่อสารความเชื่อจากสัญญาในพิธีกรรมของศิลปินพื้นบ้านละครแห่งตึก</p>	<p>- การสื่อสารความเชื่อเป็นกระบวนการสื่อสารที่มีองค์ประกอบตามแบบจำลอง S-M-C-R-E คือ ผู้ส่งสาร สาร ช่องทางการสื่อสาร ผู้รับสาร และผลกระทบการสื่อสาร เมื่อเป็นการสื่อสารความเชื่อระดับการสื่อสารจึงเกิดขึ้นภายในบุคคล การสื่อสารระหว่างบุคคล และการสื่อสารกลุ่ม โดยเนื้อหาสาร และช่องทางการสื่อสารเกี่ยวข้องกับความเชื่อของศิลปินละครแห่งตึกต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และความเชื่อของผู้ว่าจ้างที่นำละครแห่งตึกในฐานะสื่อการถวายเพื่อเทพเจ้า ผลกระทบจากการสื่อสารความเชื่อ คือ ความมั่นคงทางด้านจิตใจ และอำนาจทางสังคม</p> <p>- ทฤษฎีหน้าที่นิยมว่าด้วยศาสนา และพิธีกรรม</p>	<p>- พระเชียรวิทย์ อุดตสนโต (โอชาวัฒน์), (2548) การประยุกต์หลักศรัทธา กรรม และการบำเพ็ญบารมี ในการประกอบพิธีกรรมของร่างทรงนั้น ไม่ได้แยกอย่างเด็ดขาดออกเป็น ส่วน แต่จะมีความเกี่ยวเนื่องจนเป็นเนื้อเดียวกัน สำเร็จเป็นพิธีกรรมที่มีความแนบแน่นในแนวเดียวกัน เช่นในพิธีกรรมไหว้ครู ปรากฏชัดเจนถึงการนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ในพิธีกรรม เป็นการ แสดงให้เห็นถึงหลักความเชื่อที่มีการระลึกถึงพระรัตนตรัย แต่มีลักษณะไสยศาสตร์แทรกปนอยู่</p> <p>- ชิงชัย วิชิตกุล (2550) สัญลักษณ์ที่สำคัญที่ปรากฏในองค์ประกอบของพิธีไหว้ครูดนตรีไทย คือ เทพสังคีต ชั้นกำนล เครื่องสังเวท และวันพฤหัสบดี ส่วนสัญลักษณ์สำคัญที่ปรากฏในขั้นตอนการประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีไทย คือ บาตรน้ำมนต์ การเจิม ผ้าหน้าโขน วัฒนธรรมการจัดตำแหน่งสิ่งของต่าง ๆ ในพิธีกรรม และดนตรีที่ใช้ประกอบในพิธีกรรม สัญลักษณ์สำคัญที่ปรากฏทั้ง 2 ส่วนในพิธีกรรมเป็นระบบสัญลักษณ์ที่มีความหมายลึกซึ้ง กว้างขวางกว่าสิ่งที่มองเห็น และสะท้อนภาพทางวัฒนธรรมไทยในเรื่องของวิถีคิด วิถีชีวิต การ</p>

ประเด็นการศึกษา	สาระสำคัญ	
	แนวคิด ทฤษฎี	งานวิจัย
	<p>Durkheim (1954) ศาสนา คือ ระบบความเชื่อ และหลักปฏิบัติ ซึ่งแยกแยะระหว่างความศักดิ์สิทธิ์ และความเลวร้าย ความศักดิ์สิทธิ์ คือ ที่มาของระบบความเชื่อ ค่านิยม จารีต ประเพณี และบรรทัดฐานที่สังคมยอมรับว่าดีงาม และถูกต้อง ศาสนาจึงเป็นพลังสำคัญในการสร้างความสมานฉันท์ สำนึกร่วม</p> <p>- สังคมวิทยาศาสนา (บุญลือ วันทายนต์, 2553; อุดมพร ชื่นไพบูลย์, 2562; Malinowski, 1954) คือ ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมและศาสนา ศึกษาโครงสร้างของสังคม และสถาบันทางศาสนา ศาสนาธรรมชาติกับสถาบันทางศาสนา ปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อการจัดรูปแบบและนโยบายทางศาสนา พฤติกรรมทางศาสนา และสภาพสังคมต่อการจัดรูปแบบทางศาสนา</p> <p>ปรากฏการณ์ทางศาสนา 2 ระดับ คือ ความเชื่อ และพิธีกรรม (Belief and Ritual) เรื่องนี้ Durkheim มองว่า ความเชื่อ เป็นระบบทางความคิดที่เกิดขึ้นกับจิตใจ โดยเฉพาะ ขณะที่พิธีกรรม เป็นการแสดงออกให้ปรากฏทางพฤติกรรมตามความเชื่อ</p>	<p>อบรมทางจริยธรรม และสิ่งที่ควร และไม่ควรมปฏิบัติในสังคม</p> <p>- อัจจิมา สวัสดิชีวิน (2551) พิธีไหว้ครู ครอบครู โขนละคร มีการประกอบพิธีโดยแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือ พิธีสงฆ์ พิธีไหว้ครู พิธีครอบและการรับมอบ ครูผู้ประกอบพิธีจะต้องมีคุณสมบัติที่ครูทางด้านนาฏศิลป์ได้กำหนดไว้ และมีประเพณีที่สืบทอดกันมา คือ ผู้ประกอบพิธีจะต้องเป็นเพศชาย และต้องฝึกหัดเป็นตัวละครต้องผ่านการบวชเรียนมาแล้ว ในการประกอบพิธีกรรมจะต้องเชิญศิระครูต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง กับนาฏศิลป์ และการเชิญครูใหม่ในพิธีดังกล่าวก็จะบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เป็นสื่อในการติดต่อกับครูทางด้านนาฏศิลป์ และเทพต่าง ๆ</p> <p>- ฉัตรพร ดวงสร้อย (2551) ศึกษาความหมายของเครื่องสังเวทบูชากระยาบวชในพิธีไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทย: กรณีศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี การไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทยเป็นพิธีกรรมตามความเชื่อเพื่อแสดงความเคารพบูชา ครู อาจารย์ ผู้มีพระคุณ และบวงสรวงสังเวทเทพเจ้าแห่งดุริยศาสตร์ และนาฏยศาสตร์ เนื่องจากเป็นครูผู้สร้างสรรค์ และประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ความเชื่อมั่นนี้มีความสัมพันธ์ต่อการศึกษา และการดำเนินชีวิตของคนในวงการดนตรีนาฏศิลป์เป็นอย่างมาก</p> <p>เครื่องสังเวท คือ อาหารสุก และอาหารดิบ เครื่องกระยาบวช คือ อาหารที่ไม่ปรุง เจือด้วยของคาว และบายศรีปากชาม คือ เครื่องเชิญขวัญที่ประดิษฐ์จากใบตอง ใช้สักการะเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ชั้นสูง วัตถุสิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ ศิระเทพเจ้าชั้นสูง ภาพถ่ายครูที่ถึงแก่กรรม รวมถึงของใช้ในการทำพิธีไหว้ครูล้วนสื่อความหมายให้มีความอุดม</p>

ประเด็นการศึกษา	สาระสำคัญ	
	แนวคิด ทฤษฎี	งานวิจัย
<p>ความเชื่อ และพิธีกรรมจึงมีความสัมพันธ์แบบที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ และเป็นศูนย์รวมของทุกศาสนา หากไม่มีความรู้เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาแล้วก็ไม่อาจเข้าใจพิธีกรรมทางศาสนาได้</p> <p>- วิญญานนิยม นับถือเทวดาอารักษ์ ผีปู่ย่าตายาย ผีวีรบุรุษ สัญลักษณ์แห่งคุณงามความดี และนับถือผีร้าย</p> <p>- ธรรมชาตินิยม ปรากฏการณ์เกี่ยวกับความฝันต่าง ๆ และเกี่ยวกับการสัมผัสเหตุการณ์นานาประการทางธรรมชาติ เช่น พายุ ภูเขาไฟระเบิด และอุปราคา (Eclipse) สำหรับคนสมัยใหม่แล้วถือว่าปรากฏการณ์เหล่านี้มิใช่สิ่งที่ลึกลับอะไรเลย และยังไม่พยายามแสวงหาคำอธิบายถึงสิ่งที่อยู่นอกเหนือจากธรรมชาติดังที่เคยมีความเชื่อกันมาก่อนหน้านั้นด้วย</p> <p>- พิธีกรรม การแสดงออกทางพฤติกรรมตามความเชื่อในลัทธิศาสนา ซึ่งเป็นการปฏิบัติให้เป็นไปตามแบบแผน (Formal acts) หรือการแสดงออกโดยการปฏิบัติตาม</p>	<p>สมบูรณ์ และเป็นสิริมงคลแก่ผู้เข้าร่วมพิธี แสดงถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ความคิด ความรู้สึก ที่ได้รับอิทธิพลของศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ฮินดู และความเชื่อดั้งเดิม ที่มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างกำลังใจให้ประสบผลสำเร็จในการศึกษา และในอาชีพ</p> <p>- พระครูจิตรธรรมธัช (2557) ศึกษาความสัมพันธ์ความเชื่อเรื่องพิธีกรรมเจ้าแม่สองนางกับการส่งเสริมจริยธรรมทางสังคมของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงจังหวัดหนองคาย พบว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับความเชื่อพิธีกรรมเจ้าแม่สองนางที่ช่วยส่งเสริมจริยธรรมทางสังคม จัดอยู่ในกลุ่มอุปาทาน 4 ชนิด อุตตวาหุอุปาทาน และสิลลัทธูปาทาน และเป็นเดรัจฉานวิชา มีหลักธรรมหลายหมวดที่ส่งผลต่อแนวคิดเรื่องพราหมณ์</p> <p>สุปรียา หัสชู (2553) ศึกษาลักษณะพิธีกรรมความหมายเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ และบทบาทของเซียมซีในสื่อออนไลน์ พบว่า ทั้งเซียมซีออนไลน์รูปแบบที่มีการอ้างอิงความศักดิ์สิทธิ์ และไม่มีการอ้างอิงความศักดิ์สิทธิ์มีการเลือกใช้สัญลักษณ์ 2 รูปแบบ ประกอบกัน คือ เลือกใช้สัญลักษณ์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่อ้างอิงมาจากเซียมซีดั้งเดิม และมีการใช้สัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นใหม่ เช่น ข้อความคำอธิบาย คำแนะนำ คำเตือนต่าง ๆ ในการเสี่ยงทายเซียมซีออนไลน์ โดยเซียมซีออนไลน์รูปแบบอ้างอิงความศักดิ์สิทธิ์จะมีการใช้สัญลักษณ์เพื่อสร้างความหมายเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ เช่น ภาพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภาพสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือประวัติย่อพร้อมกับการใช้สัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นใหม่ควบคู่กัน ส่วนรูปแบบที่ไม่มีการอ้างอิงความศักดิ์สิทธิ์จะเน้นการใช้สัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นใหม่กว่า</p>	

ประเด็นการศึกษา	สาระสำคัญ	
แนวคิด ทฤษฎี	งานวิจัย	
<p>กิจพิธีตามระบบความเชื่อทางศาสนา ข้อนี้เป็นกรแสดงออกตามพิธีกรรมของศาสนาที่ตนยอมรับนับถืออยู่ อันเป็นคติด้านปัจเจกบุคคล โดยแสดงอาการออกมาให้ปรากฏตามพฤติกรรมในรูปแบบแห่งความศักดิ์สิทธิ์ (Fairchail, 1970; Winick, 1970) นอกจากนี้ ยังมีรูปเคารพทางศาสนา การปฏิญาณตนในพิธี การเช่นสังเวช</p> <p>- พิธีกรรมไหว้ครู เป็นค่านิยมที่ยังคงไว้ซึ่งความสำคัญจวบจนปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อทางพระพุทธศาสนาให้มีความสำคัญต่อผู้มีพระคุณ โดยมีค่านิยมในเรื่องความกตัญญูกตเวที การสำนึกในหน้าที่ และรู้จักฐานะของตนเอง การสร้างความสามัคคี และการให้อภัยซึ่งกันและกัน (มนตรี ทองสัมฤทธิ์, 2557)</p> <p>- ทฤษฎีการใช้สัญลักษณ์และการตีความ สัตววิทยาเป็นทฤษฎีที่นำมาอธิบายการสื่อสารของมนุษย์ว่า การสื่อสารคือจุดกำเนิดของความหมาย ซึ่งการศึกษาแนวนี้จะไม่สนใจความล้มเหลวของการสื่อสาร และไม่เกี่ยวข้องับประสิทธิผล</p>	<p>- ณัชร สยามวาลา (2556) ศึกษาเชิงสัตววิทยาใน “บุชิตอสำหรับชาวมุโรมือใหม่” ยุคโตกว่าว่าด้วยบทบาทของการเจริญสติในการพัฒนาสภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง พบว่า วัฒนธรรมนักรบจะแตกต่างกันตามบริบททางสังคมแต่ละยุค แต่ก็ยังมีลักษณะร่วมกันบางประการ คือ เชิดชูความสมณะ การเสพศิลปะที่เรียบง่าย และความเข้าใจเรื่องความไม่เที่ยง ในขณะที่แนวคิด “บุชิตอ” หรือวิถีแห่งนักรบนั้นมีความเป็นนามธรรมสูง มีการตีความที่ยังลื่นไหลไปตามบริบททางสังคมแต่ละยุค</p>	<p>- มนตรี ทองสัมฤทธิ์ (2557) ศึกษาความเชื่อในการปฏิบัติพิธีกรรมไหว้ครูภาคกลางของไทย พบว่า พิธีกรรมไหว้ครูภาคกลางของไทยมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทีของศิษย์ที่มีต่อคุณธรรมของครูในปัจจุบัน และในอดีต โดยพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นบรมครูที่สำคัญที่สุด นอกจากนี้ยังมีวัตถุประสงค์เพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของไทย โดยพิธีไหว้ครูประกอบด้วย พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา และพิธีกรรมที่ได้อิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู อุปกรณ์ประกอบด้วย เครื่องบูชาตามหลักพุทธศาสนา และเครื่องเช่นสังเวชตามระเบียบปฏิบัติในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และตามประเพณีไทย โดยหลักปฏิบัติประกอบด้วยหลักปฏิบัติทางกาย ทางสังคม ทางจิตใจ และปัญญา</p>
	<p>- รัญคุณานิช กั้นหลง (2557) ศึกษาการสื่อสารเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของกุมารทองในสังคมไทย เป็นการศึกษาปรากฏการณ์ความเชื่อในเรื่องกุมารทองในสังคมไทย พบว่า การสร้างความหมายในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของกุมารทองตามทัศนะของผู้ปลุกเสกแบบเก่า และแบบใหม่ขึ้นอยู่กับยุคยีนบนโลกศักดิ์สิทธิ์ และโลก</p>	

ประเด็นการศึกษา	สาระสำคัญ	
	แนวคิด ทฤษฎี	งานวิจัย
<p>และความถูกต้อง แต่เป็นแนวทางการศึกษาเชิงสังคมหรือความแตกต่างของวัฒนธรรมระหว่างผู้ให้และผู้รับสาร ตลอดจนความหลากหลายของความหมายภายในระบบภาษา วัฒนธรรม และความความเป็นจริง การใช้คำว่า “สัญญัตติ” ตามแนวทางของ Peirce, Saussure, และ Barthes</p> <p>เติมสัญญัตติศึกษา Icon Index และ Symbol ต่อมาให้ความสนใจมายาคติ (Myths) โดยถ่ายทอดความหมายโดยนัยแฝง และถ่ายทอดความหมายในลักษณะมายาคติ (ไซยรัตน์ เจริญสินโอสถ, 2555; สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2561; พรพรรณ ดวงรัตน์, 2557; คมลักษณ์ ไชยยะ, 2561; Fiske, 1992)</p> <p>- ใช้สัญลักษณ์ และการตีความเชิงมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา</p> <p>ทฤษฎีเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ (The sacred) ว่า ความศักดิ์สิทธิ์ คือ ความเป็นจริงระดับหนึ่งที่แตกต่างกัน และตรงกันข้ามกับความเป็นจริงสามัญที่รับรู้กันในชีวิตประจำวัน ความศักดิ์สิทธิ์เป็นประสบการณ์พิเศษ ซึ่งมนุษย์จะรู้สึกถึงได้ในบาง</p>	<p>ฆราวาสของผู้ปลุกเสก โดยผู้ปลุกเสกแบบเก่า จะให้ความสำคัญกับความศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากภายใน ขณะที่ผู้ปลุกเสกแบบใหม่จะให้ความสำคัญกับความศักดิ์สิทธิ์จากภายนอก เช่นเดียวกับการรับรู้ความหมายเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของผู้เลี้ยงแบบเก่า และแบบใหม่</p> <p>- บวรสรรค์ เจียดำรง (2557) ศึกษาการสื่อสารในการน้อมนำผู้ติดเชื่อเอชไอวี/เอดส์สู่โลกุตตรภาวะ พบว่า กระบวนการสื่อสารในการน้อมนำผู้ติดเชื่อเอดส์ไปสู่โลกุตตรภาวะของวัดป่าศรีมงคล และวัดพระบาทน้ำพุ นั้นประกอบด้วย ผู้น้อมนำจิตใจ สื่อธรรมะ และสื่อทางโลกภาษา ธรรมรักษาใจ และการสื่อสารภายในบุคคลที่เป็นกุศลของผู้ติดเชื่อเอดส์ ซึ่งกระบวนการสื่อสารของทั้งสองวัดสามารถน้อมนำผู้ติดเชื่อเอดส์ออกจากกรอบงำของวาทกรรม “ตราบาบ” และน้อมนำผู้ติดเชื่อเอดส์ให้มุ่งหน้าไปในทิศทางที่ตรงไปสู่โลกุตตรภาวะได้เมื่อพิจารณา ด้านความสำเร็จของการน้อมนำ พบว่า กระบวนการสื่อสารของวัดทั้งสองไม่สามารถน้อมนำผู้ติดเชื่อเอดส์บรรลุโลกุตตรภาวะได้ อย่างไรก็ตามกระบวนการสื่อสารดังกล่าว สามารถน้อมนำให้ผู้ติดเชื่อเอดส์เป็นสัทธานุสรีและธัมมานุสรีได้</p> <p>- ไอยเรศ บุญฤทธิ์ (2559) ศึกษา วัดอุดมคณทางดนตรีไทยในสังคมไทยร่วมสมัย: การสร้างความหมาย และบทบาท พบว่า มีการใช้สัญลักษณ์ทางดนตรีไทยอย่างหลากหลายและมีพลวัต ทั้งการใช้สัญลักษณ์จากความเชื่อดั้งเดิม การใช้สัญลักษณ์จากความเชื่อท้องถิ่น การสร้างสัญลักษณ์ใหม่ และการนำสัญลักษณ์เดิมมาสร้างความหมายใหม่ นอกจากนี้ ยังมีการสร้างความเป็นมงคลให้แก่วัดอุดมคณทางดนตรีไทยผ่านพิธีกรรม ได้แก่ พิธีพุทธาภิเษก พิธีเท</p>	

ประเด็นการศึกษา	สาระสำคัญ	
แนวคิด ทฤษฎี	งานวิจัย	
<p>สถานการณ์เท่านั้น พิธีกรรมทางศาสนาล้วนเป็นปรากฏการณ์ทางของความคิดที่สัมพันธ์กัน และถือกำเนิดได้รับพลังอำนาจจากสำนึกของความเป็นพวกเดียวกัน (Collective consciousness) (ปริตดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล, 2541) Raymond (1973) กล่าวถึง สัญลักษณ์ทางศาสนา โดยความหมายของสัญลักษณ์ในสิ่งที่ตนศึกษา และวิเคราะห์ถึงการกระทำของสัญลักษณ์อย่างเป็นระบบ การแปลความหมายของการกระทำของสัญลักษณ์จึงมีผลต่อความสัมพันธ์ของกลุ่มสถานภาพต่าง ๆ (พิเชฐ สายพันธ์, 2539) การศึกษาเชิงมานุษยวิทยา สัญลักษณ์ (Symbolic Anthropology) เป็นเรื่องของการตีความพฤติกรรมของมนุษย์ หรืออธิบายความคิดของมนุษย์ที่แสดงออกในภาษา และการกระทำโดยมีทัศนคติไปในทิศทางเดียวกัน (นิยพรรณวรรณศิริ, 2550) พิธีกรรม และสิ่งของต่าง ๆ ในพิธีกรรมล้วนมีความหมาย การวิเคราะห์จำเป็นต้องตีความแบบลุ่มลึก (Depth-</p>	<p>วากิเชก พิธีสังคีตวากิเชก และ ผ่านการผูกเรื่องเล่า วัตถุประสงค์ทางดนตรีไทยเหล่านี้แตกต่างกัน ด้วยคติความเชื่อทางดนตรีและปริบทของการสร้างโดยมีการนำคติความเชื่อและอนุภาคต่าง ๆ ในวัฒนธรรมดนตรีไทยผนวกกับวัฒนธรรมท้องถิ่นและวรรณคดีไทยมาประกอบสร้างทำให้ความหมายของวัตถุประสงค์ทางดนตรีไทยขยายขอบเขตกว้างกว่าเดิม ประเด็นดังกล่าวทำให้เห็น พลวัตด้านรูปแบบและการใช้สัญลักษณ์ พลวัตด้านการสร้างความหมายและความเชื่อให้แก่วัตถุประสงค์ทางดนตรีไทย และพลวัตทางวัฒนธรรมเมื่อเทพสังคีตอาจารย์และครูในวัฒนธรรมดนตรีไทยถูกทำให้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม วัตถุประสงค์ทางดนตรีไทยมีบทบาทในฐานะวัตถุประสงค์ทางวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อจิตใจ ความเชื่อ และวัฒนธรรมการดนตรี นอกจากนี้ ยังมีบทบาทในฐานะที่เป็นบันทึกประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมดนตรีไทยด้วยการดำรงรักษาความเชื่อทางดนตรีไทยผ่านวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ด้วยวิธีคิดในลักษณะของการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม</p>	<p>- สันติพงษ์ แยมใหม่ และจิรัชยา เจียวก๊ก (2559) ศึกษาเรื่องครุหมอนโนรา: รูปโฉมและบทบาทการสร้างเสริมสังคมสันติสุขของสังคมภาคใต้ พบว่า ครุหมอนโนราเกิดขึ้นจากข้อกำหนดทางสังคมทั้งด้านการให้ความหมายและลักษณะ ด้านตำนานและด้านสัญลักษณ์ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ชนชั้นศักดินา และวิญญาณของคนที่เคยมีชีวิตอยู่จริงเมื่อสิ้นชีวิตก็จะมาเป็นครุหมอนโนรา บทบาทเรื่องความเชื่อเรื่องครุหมอนโนราสามารถเสริมสร้างสังคมสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคมภาคใต้ ทั้งความสัมพันธ์ในหมู่เครือญาติ และบทบาทครุหมอนโนราในการรักษาผู้ป่วย มีสิ่งยึด</p>

ประเด็นการศึกษา	สาระสำคัญ	
	แนวคิด ทฤษฎี	งานวิจัย
	<p>hermeneutic) และให้ความสำคัญต่อการกระทำของสิ่งต่าง ๆ ในพิธีกรรม</p> <p>Blumer (1969) กล่าวถึงแนวคิดเรื่องสัญลักษณ์ว่า “...ธรรมชาติของวัตถุใด ๆ ก็ตามทุกชนิดประกอบไปด้วยความหมายที่มันมีต่อบุคคลผู้อ้างอิงมัน ความหมายดังกล่าวจะกำหนดลักษณะของวิถีทาง ซึ่งบุคคลนั้นพิจารณาทางวัตถุดังกล่าว และวิถีทางซึ่งเขาจะกล่าวถึงมัน วัตถุอันเดียวกันอาจมีความหมายที่แตกต่างกันสำหรับบุคคลที่แตกต่างกัน”</p> <p>Langer (1975) เสนอทฤษฎีสัญลักษณ์ โดยให้ความสำคัญของ Symbolism ในฐานะที่เป็นหัวข้อที่รองรับอยู่ภายใต้ความรู้ และความเข้าใจทั้งหมดของมนุษย์ และสิ่งมีชีวิตถูกรองรับด้วยความรู้สึก ในขณะที่ความรู้สึกของมนุษย์ได้รับอิทธิพลจากมโนภาพ (Conception) และสัญลักษณ์ นอกจากนี้สัญลักษณ์ได้สร้างความแตกต่างระหว่างสัญลักษณ์ (Sign) และสัญลักษณ์ (Symbol) โดยใช้พจน์ (Term) ของสัญลักษณ์ โดยนัยที่หมายถึงสิ่งเร้า (Stimulus)</p>	<p>เหนียวจิตใจเกิดความเชื่อมั่นจากภายใน</p> <p>- รัชนีชีวาต์ ต้นตีกุลวรา (2561) ศึกษาการสื่อสารความเชื่อเพื่อการดำรงอยู่ของศิลปะการแสดงพื้นบ้านละครชาตรีแห่งตึกจังหวัดจันทบุรี พบว่า ความเชื่อเบื้องหลังของศิลปินได้รับอิทธิพลมาจากละครโนราชาตรีภาคใต้</p> <p>- ภัทรวดี ไชยชนะ (2561) ศึกษาการสื่อสารภาพตัวแทนสตรีผ่านภาพยนตร์ไทย พบว่าตีความหมายจากสัญลักษณ์ผ่านรูปภาพ และสัญลักษณ์ทางเสียง รวมถึงมุมมองในการเล่าเรื่องที่แตกต่างกันไปอีกด้วย เมื่อศึกษาถึงเรื่องของภาพตัวแทนสตรีในภาพยนตร์ไทย ผู้วิจัยใช้บริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมมาใช้ในการวิเคราะห์ภาพตัวแทนสตรีที่ความเมตตา โอบอ้อมอารี มีความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ อาทิ ความเชื่อเรื่องพรหมจรรย์ ความเชื่อเรื่องแม่เลี้ยง และความเชื่อเรื่องของการทุจริต นอกจากนี้พบว่า ผู้หญิงมีความปรารถนาเรื่องของการความรัก ปรารถนาในการได้รับการยอมรับในสังคม และปรารถนาในเงินทอง ความกตัญญูต่อบิดามารดา มีบทบาทในด้านการทำงานที่ต่างกันทั้งนักเรียนนักศึกษา มีบทบาทในการทำงานนอกบ้าน และบทบาทที่ต้องทำงานแคในบ้านเท่านั้น อีกทั้งพบภาพตัวแทนสตรีที่ได้รับบทบาทความเป็นผู้นำ</p> <p>- William, P.E., & Kathryn, E.C (2013) ศึกษา แบบจำลองบูรณาการการสื่อสารที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อ พบว่า ผลกระทบจากการสื่อสารสามารถเปลี่ยนแปลงได้ขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิหลัง และแรงจูงใจของบุคคล และ (5) กระบวนการสร้างความเชื่อไม่ได้เกิดขึ้นในทิศทางเดียว แต่จะสะท้อนกลับมาอยู่</p>

ประเด็นการศึกษา	สาระสำคัญ	
	แนวคิด ทฤษฎี	งานวิจัย
	<p>Geertz สนใจวิเคราะห์ และตีความหมายวัฒนธรรม ในฐานะกลไกควบคุม (Control mechanism) พฤติกรรมของมนุษย์ทำงาน ในระดับความคิด และวิถีคิด การพิจารณาวัฒนธรรมตาม ความหมายนี้เริ่มต้นจาก สมมติฐานที่ว่า ความคิด มนุษย์เป็นสิ่งเดียวกับสังคม และสาธารณะ มีหน้าที่เป็นตัว แบบของความคิด (Model of) และตัวแบบสำหรับคิด (Model for) โดยให้ความสำคัญกับประสบการณ์ ชีวิตมนุษย์ ที่ผ่านมานัก มานุษยวิทยาศึกษาพิธีกรรม และศาสนาในฐานะเครื่องมือ สะท้อนโครงสร้างทางสังคม ดังนั้น ควรมีการศึกษาศาสนา ในฐานะระบบความหมายอัน ประกอบด้วยสัญลักษณ์ชุด หนึ่งที่จะโน้มน้าวให้คนเกิด ความเห็นว่า ตนเองเป็นใคร กำลังทำอะไรอยู่ และสิ่งต่าง ๆ รอบตัวที่มากกระทบคืออะไร ควรตอบรับ หรือตอบโต้ อย่างไร โดยระบบสัญลักษณ์ สามารถสร้างความรู้สึก (Mood) และแรงจูงใจ (Motivation) พิธีกรรม ประกอบด้วย รหัสทางวัฒนธรรม และ ความหมายทางสังคม</p>	<p>ตลอดเวลา งานวิจัยนี้จึงเน้นการพัฒนา แบบจำลองการสื่อสารที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อ เกี่ยวกับปัญหาความเชื่อที่ซับซ้อนของประเด็น การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ - Stephen, M.C., Cheng, Z., Diyako, R., & Mélodine, S. (2017) ศึกษาศาสนา วัฒนธรรม และการสื่อสาร พบว่า ความเชื่อ ทางศาสนาหล่อหลอมสังคมวิทยา และจิตวิทยา ของแต่ละบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิจัยได้ สืบค้นว่าศาสนาของแต่ละบุคคล โดยความเชื่อ ทางศาสนาการนับถือศาสนาความแข็งแกร่ง ของการอุทิศตนทางศาสนา ศาสนา วัฒนธรรม และการสื่อสารมีความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิต ของผู้คน</p>

ประเด็นการศึกษา	สาระสำคัญ
แนวคิด ทฤษฎี	งานวิจัย
	<p>(Cultural code and Social meaning) ทำให้เข้าถึงแก่น (Cultural Themes) ของแต่ละวัฒนธรรม สะท้อนโครงสร้าง และทิศทางของแต่ละวัฒนธรรมที่มีความซับซ้อน มีหลายความหมายแฝงเร้นในชุดของวัฒนธรรมหนึ่ง พิธีกรรมจึงเป็นแหล่งสำคัญในการสื่อความหมายของแก่นสำคัญนั้น และสัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมเป็นตัวส่งผ่านแก่นสำคัญนั้น การทำความเข้าใจสังคมผ่านพิธีกรรม</p> <p>การไหว้ครู ในฐานะพิธีกรรมอย่างหนึ่งของสังคมไทยยึดถือ และปฏิบัติสืบเนื่องกันมาจนกลายเป็นประเพณี โดยการตีความผ่านการกระทำ และตีความหมายจากสัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีกรรม (Interpretation of Ritual Symbols) รวมทั้งวิเคราะห์และตีความจากบริบทแวดล้อม (Context) และการมองเชิงองค์รวม (Holistic view) เพื่อมุ่งตอบคำถามว่า พิธีไหว้ครู ช่วยให้ผู้ที่สนใจที่อยู่ภายนอกสังคมวัฒนธรรมเข้าใจวัฒนธรรมได้อย่างไร ทั้งนี้เพื่อจะเสนอประเด็นการศึกษาสังคมวัฒนธรรมไทยอีกแง่มุมหนึ่งอย่างมีประโยชน์</p>